

wielewaal

tweemaandelijks tijdschrift
augustus 1999 jaargang 65
afgiftekantoor antwerpen x

g. x. m.

natuurbeleving - natuurstudie - natuurbehoud

**De Wielewaal,
natuurvereniging, vzw**

Meer dan 60 plaatselijke afdelingen
verspreid in het Vlaamse en het
Brusselse Gewest
Doelstellingen: natuurbeleving,
natuurstudie, natuurbehoud

Samenwerking

De Wielewaal hecht veel belang aan
samenwerking met andere
natuurverenigingen en aan overleg
met overheidsinstellingen.

Natuurbehoud

De vereniging beheert 2000 ha
natuur en koopt jaarlijks zowat 120
ha reservaatgronden.

Steun

U kan ons steunen, niet enkel door
uw lidmaatschap, maar ook door
giften, die fiscaal aftrekbaar zijn
vanaf 1000 F.

Nalatenschappen en legaten

U kan onze inspanning voor het
natuurbehoud daadwerkelijk
steunen door een nalatenschap of
legaat. Door dergelijke
begunstigingen kon De Wielewaal
reeds herhaaldelijk waardevolle
natuurgebieden verwerven.
Indien U dergelijke steun zou
overwegen kan U een notaris
raadplegen of inlichtingen vragen op
ons secretariaat (vragen naar Joris
Braquené, tel. 014/47.29.52)

Als lid ontvangt U

- zes maal per jaar Wielewaal,
boordevol natuurinformatie
- op aanvraag: vier maal per jaar
Oriolus, het tijdschrift voor de
gevoerde vogelkijker

Administratie:

De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Open van dinsdag tot en met
zaterdag tijdens de kantooruren
tel. 014/47 29 50 - fax 014/47 29 51
gemeentekrediet 096-2218078-97

Redactie-adres: Gie Luyts,
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

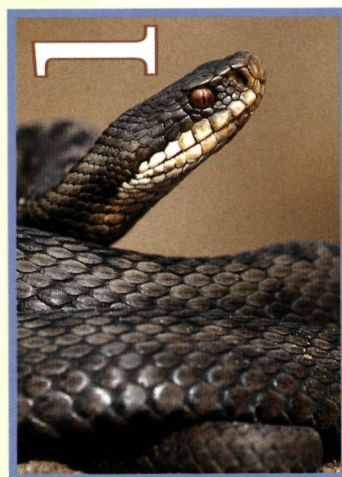
Lidmaatschap:

België 706 F of 17,5 EURO
andere landen: 1.150 F of 29 EURO

Heideblauwtjes
(Foto: L. Cuylaerts)

117
De Purperkoet

121
De Wielewaal en de Week van het bos

122
Het Groot Schietveld van Brasschaat

126
Een juffertje tussen de soldaten?

128
De natuurreservaten van het Vlaamse
Gewest: een tussentijds overzicht

130
Natuurhistorisch nieuws

135
De Wielewaal in de Wetstraat

136
Voor u gesprokkeld

139
Verenigingsberichten

140
Activiteitenkalender

152
Goed om te weten

154
Boekbesprekingen

VOGEL VAN EEN BUITENNISSIGE SCHOONHEID

De Purperkoet

Vogelaars kennen die hunker: de eeuwige hoop vogelsoorten te ontmoeten die ofwel zeldzaam zijn, zich merkwaardig gedragen of alleen maar te vinden zijn in specifieke gebieden.

Men hoeft geen soortenjager te zijn om minstens enkele bijzonderheden op z'n verlanglijstje te hebben. Elk heeft z'n voorkeuren.

Het waarom ervan is eigenlijk niet te achterhalen. Eén ding is zeker. Als de milieuverloedering in al haar verscheidenheid niet ophoudt, verdwijnen binnen afzienbare tijd diverse soorten uit ons gezichtsveld. De Purperkoet is er één van.

Wie zoekt, die vindt. Dat geldt ook voor vogelkijkers. Sedert ik *De Linke Golfspeler* van P.G. Woodhouse in de vijftiger jaren las, kleefden er bijzondere beelden aan alles wat met golflinks en golfers te maken had. Wellicht had ik de Purperkoet véél vroeger ontmoet, zo ik een nijver, vooral bemiddeld golfer was geworden. Want hoeveel sjagrijnige literatuur ik sindsdien over die wat extravagante sport en sporters ook mocht lezen, toch hielpen m'n aangeboren tolerantie en ontvankelijkheid voor Engelse humor mij om de omgeving van golfterreinen toch af en toe te verkennen. Ik ervoer het vaak. Golflinks zijn helemaal niet aantrekkelijk voor vogels, voor wilde kruiden, voor wát natuurlijks dan ook. De rust echter en vooral de omkadering van de golfterreinen laten soms nog ruimte voor fraaie dingen. Het lijkt erop, alsof bedreigde soorten zich soms verschuilen op de grenzen van die gestreken grasvelden.

Het moest 1997 worden voor ik Purperkoeten in het vizier kreeg, t.t.z. zo dichtbij dat ik m'n verrekijker in de tas kon laten. De flink uit de kluiten gewassen vogels figureerden als fraaie decorstukken. Ze aasden hun dons-jongen tegen een achtergrond van roze en crèmegele villa's, van dames en heren golfers die de totale diversiteit

van golfkledij showden en zich van ons, plebeeërs met de verrekijker en een oude zonnehoed niet ééns bewust leken. Het waren volkomen wilde vogels. Hun broedplek op de lagunen van de Algarve was en is een geïsoleerd geval, een stukje reservaat waar de Woudaap, enkele Krooneenden en de Grote karekiet nestelen. Vanop een houten uitkijktoren bij een onooglijke poel met hoogoprijzend Riet, konden m'n vrouw en ik de vogels uren observeren.

Porphyrio porphyrio heet die wondermooie vogel op stevige rozerode poten. *Porphyrio* zou een transcriptie zijn van het Griekse porphyron dat in geschriften van Aristoteles en Plinius voor een watervogel gebruikt werd

(Coomans de Ruyter L. 1947). Het komt van porphureos dat purper betekent. De Purperkoet heeft een kleur die wisselt met de lichtinval. Hij is nu eens hoogblauw, paarsblauw, dan blauwig paars. Z'n snavel en poten zijn buitenmaats. De vogels zijn zo opvallend, dat ze te pas en te onpas bejaagd werden en nog worden.

Porphyrio porphyrio is een echte koet, een verwant van de Meerkoet en lid van de rallenfamilie. Hij is een reus, vergeleken met het Porseleinhoen, het Klein en Kleinst waterhoen, de Waterral en het Waterhoen. De snavel en het opvallende voorhoofdschild glanzen alsof ze bespannen zijn met zijde, z'n poten zijn kloek en z'n tenen zijn opmerkelijk lang én dun. M'n vrouw en ik stonden enkele ogenblikken perplex toen we de forse vogels vrijmoedig zagen stappen op de golf links, bedaard afdalen in de poel en ijverig zagen voedsel zoeken. Zo kobaltblauw ze zijn, zo fel steken die snavel en poten af tegen dat schitterende verenkleed dat metaalglanzen bezit.

Het is niet te geloven dat dergelijke opvallend gekleurde vogels, die daarboven zo fors uit de kluiten gewassen zijn, ongestoord moeten overleven in agrarische of semi-agrarische gebieden. Purperkoeten hebben zware tol betaald wegens hun fraai uiterlijk. Het zijn vogels die men niet verwacht binnen Europese grenzen. Dat hebben ze overigens gemeen met de Scharrelaar en de Bijeneter. Ze zijn te mooi!

"*Birds in Europe. Their Conservation Status*" uit 1994 schetst een triest beeld over het bestand en de toekomstkansen van die droomvogel op ons continent. Het is ook geen boek om zich prettig bij te voelen. Leefijdsgenoten van me en oudere veldwaarnemers kennen de gewaarwordingen die ons bevangen als we de aantalscurven van de Grote trap, de Woudaap, de Grauwe klauwier en talloze andere soorten bekijken. *Porphyrio* heeft geen goede vooruitzichten. Moerasvogels betaalden allemaal zware tol aan biotoopvernietiging. In aanmerking genomen dat de Purperkoet standvogel is in het kleine Europese segment van z'n totale versprei-

dingsgebied, is het zonneklaar hoe weinig overlevingskansen hij heeft.

K.H. Voous (1960) suggereert dat de vogel wellicht behoort tot het Indisch-Afrikaanse fauna-element. Dat betekent in wezen dat de soort behoort tot een nu geografisch verbroken oorspronkelijke fauna-regio uit de laat-tertiaire en pleistocene tijd. Wat toen een aaneengesloten gebied was, is achteraf verbrokkeld.

"Onze" Purperkoet, de nominaatvorm *porphyrio*, maakt deel uit van één van 6 grote subspecies-groepen die alle forse en goed op elkaar gelijkende vogels zijn, waarvan de afmetingen verschillen en de kleuren in mindere of meerdere mate met grijze en groene tinten aangevuld zijn.

Het Europese areaal is niet groot en beperkt zich tot geïsoleerde plaatsen op het Iberisch schiereiland, Italië en Sardinië. Elke waarneming in de twee laatstgenoemde oorden verdient zorgvuldig aangestipt te worden, want de situatie is er vermoedelijk zorgwekkend.

De Purperkoet komt vooral voor in Zuid- en Zuidoost-Afrika, in een zuidelijk gedeelte van West-Afrika, op Madagascar (*Porphyrio madagascariensis*), eveneens geïsoleerd in het Ethiopische gebied en voor het overige in Zuidoost-Azië, het Indische subcontinent, de kustgebieden van Australië en Nieuw-Zeeland (Voous K.H. 1960, Cramp et al. 1980).

Hoe het tegenwoordig met de erg bedreigde aanverwante reuzensoort *Notornis mantelli* of Takahe gesteld is, blijft raden. Het is een vogelsoort die tot een andere, verloren wereld lijkt te gaan behoren. Voous veronderstelt dat de Purperkoet vanuit Afrika de luttel Europese broedplaatsen bezette.

Alle bronnen wijzen op de penibele overlevingskansen die de Purperkoet, vooral in Europa maar ook op wereldvlak, moeten toebemeten worden. Habitatverlies door drooglegging is de meest bedreigende factor. Dat een opvallende vogelsoort als deze exotisch gekleurde koet slachtoffer is van de jacht, is overduidelijk. In gebieden waar Purperkoeten wel eens foerageren in rijstvelden, vielen al slachtoffers

door vergiftiging met bestrijdingsmiddelen

Het is opmerkelijk hoe weinig gedragsstudie totnogtoe verricht werd. Purperkoeten worden grote argwaan en een bijzonder omzichtige levenswijze toegedicht, zij het dat sommige auteurs erop wijzen dat ze helemaal niet schuw zijn in Afrika, waar ze soms dichtbij menselijke bewoning leven.

Deze grootste onder de West-Pale-arctische rallen (spanwijdte tot 1 meter!) leeft vermoedelijk zo verborgen als de omstandigheden dat vereisen. Z'n relatieve grootte (dubbel van Waterhoen) en opvallende kleuren, bovendien het feit dat hij meest lopend en wadend, veel minder vliegend beweegt, maken hem kwetsbaar. Het spreekt vanzelf dat Purperkoeten de dichte vegetatie als beschutting gebruiken. Een groot stuk van hun voedselwerven gebeurt binnen de oever-

Purperkoeten in het Keoladeo National Park, Bharatpur, India (feb. 95)

(Foto: P. Beirens)

begroeiing. Ook het nest staat verborgen. In moerasgebieden van grotere omvang (bijv. bij de Guadalquivir) zijn nog een leuk aantal Purperkoeten present.

Het is opmerkelijk dat onderzoek naar het gedrag zich tot dusver vrijwel beperkte tot waarnemingen bij *Porphyrio poliocephalus*, een Indische variant. Bovendien betrof het vogels in gevangenschap (cf. Cramp et al. 1980)!

Eigenlijk herleiden de gerichte observaties bij onze Purperkoet zich tot de beschrijving van hun voedselzoeken, de constructie en gebruik van het nest, de jongenzorg. De (ogenschijnlijk monogame) paarbinding, het groepsgedrag buiten de broedtijd, het gedrag tegenover rivalen en indringers e.d. wachten op verdere studie.

Imposante vogels zijn het alleszins. De zwarte donsjongen lopen en zwemmen als broze hummeltjes tus-

sen de lange voeten van de oudervogels. Diens tenen zijn ruim 10 cm lang en worden even bijeengetrokken als de vogels hun poten heffen. Daarop spreiden ze zich over een handpalm-grote plek open. Dat sierlijk gevormde lichaam wendt, buigt, draait en rekt soepel zoals dat bij alle rallen gebeurt. We konden de vogels lang en ongestoord observeren als ze de rietboord verlieten. Ze liepen moeiteloos over het drijvend plantendek, klommen fluks op de berm en hielden vrijmoedig over het terrein waar de golfers hun balletje sloegen. De koeten genoten duidelijk een Engelse vrijgeleide.

Purperkoeten klimmen speels en snel naar jonge plantenscheuten of klieven riet- en doddenstengels vaardig op zoek naar het merg. Ze azen de jongen met kleine prooitjes of plantendeeltjes, vermoedelijk veel insecten, slakjes en bladknoppen. Het nest lijkt op dat van de Meerkoe. Het to-

rent wat boven het water uit, zit verborgen en heeft 1 of 2 aanloopsteigers, zij het een soort ophogingen van plantendelen waarlangs de adulten op het nest stappen. Misschien heeft zo'n aanlooptrede vooral een betekenis met het oog op de jongen die zich dan makkelijk van en naar het nest kunnen reppen als dat nodig is. Er zouden immers wat jongen door kiekendieven gegrepen worden.

In *"The Birds of the Western Palearctic"* staan twee eieren afgebeeld. Ze gelijken op waterhoeneieren, maar zijn dubbel zo groot. Meestal hebben ze dezelfde crème- tot geelroze ondergrond en ze zijn bedekt met stippen en vlekjes die nergens een duidelijke gordel vormen of gegroepeerd zijn op één pool. De stippen zijn bruinrood, de vlekken en spatten variëren van mauve-rood, rood, tot blauwig-paars en grijs gewolkt. Purperkoeten leggen 2 tot 5 eieren. In het zuiden van Spanje beginnen de vogels soms al eind januari met de eileg, maar rekenend met een broedduur van ca. 24 dagen en het literatuurgegeven dat de meeste jongen rond einde maart uit het ei kruipen, wachten de meeste paren tot einde februari, begin maart. Het paar met jongen dat m'n vrouw en ik in het Parque Natural do Rio Formosa (Algarve) vonden, had donsjongen van naar schatting vijf dagen oud op 21 april 97. Dat paartje begon dus te broeden omstreeks 23 maart. De eileg vond dus plaats vlak na half maart.

In de literatuur wordt benadrukt dat de paren nogal solitair leven tijdens de broedperiode. Daarbuiten vormen ze soms groepjes. Soms gebeurt het dat juveniele vogels kleine donskuikens helpen azen. Purperkoeten worden zelden vliegend gezien al zouden het goede vliegers zijn. Echte trekverplaatsingen doen zich feitelijk niet voor, maar de vogels zouden toch wel seizoensgebonden verplaatsingen doen binnen bijv. de Andalusische moerasgebieden (Vielliard 1974 in Cramp et al. 1980).

De paarse koet met rode ogen en hoog voorhoofd maakt moeilijk te beschrijven geluiden. De vogels die wij waarnamen bleven zwijgzaam. Toch is het bekend dat Purperkoeten vooral 's nachts flink durven rumoeren. Men-

sen die vertrouwd zijn met de sleep- en wrijfsporen van grafische geluidsweergaven en die deze vreemde vlekkenpatronen min of meer kunnen lezen als een muziekpartituur, hebben misschien genoeg aan zo'n voorstelling. Ik spoorde het geluid op en vond het in de reeks *"Bird Songs"* van Sture Palmér en Jeffery Boswall. Als men me vragen zou de meest voorkomende geluiden van *Porphyrio porphyrio* nà te bootsen, grijp ik naar een lege kogelhuls (kan in de buurt van een territorium géén probleem zijn)! Ik zet die verticaal voor m'n mond en blaas met nauwe mondopening over de rand van de huls. Er ontstaat een hol, wat zoemend geluid dat tegelijk moet aangevuld worden door het ritsen van een duimnagel over een hoornen kam. Het is een onmiskenbare roep, een geklok dat soms ingehouden, soms opvallend krachtig wordt gebromd. Daarnaast produceren de vogels tik- en kloggeluidjes die herinneren aan het Waterhoen.

Onvermijdelijk vraagt men zich af hoe de toekomst van zulke kwetsbare soorten zich aandient. Op Spaanse bodem zouden nog ruim 3000 paren broeden, in Portugal minder dan 10 !!!

Voorname *"Conservation Status 1995"* schat het Italiaanse bestand op een kleine 300 paren. In het bassin van de Kaspische Zee zouden mogelijk enkele honderden paren overleven. Buiten de Iberische cijfers hebben we weinig echt houvast. Reïntroductie, bescherming van moerassen en jachtverbod leidden in enkele Spaanse gebieden tot opmerkelijke resultaten.

In *"De Standaard"* van 23 januari '99 las ik over de grote bezorgdheid van de Spaanse regering omtrent het terugschroeven van de Europese landbouwsubsidies. Ze wijst op de landenschappelijke rijkdommen en haar onvermogen om alléén te moeten instaan voor de bescherming van veel bedreigde planten- en diersoorten, o.a. van niet minder dan 122 vogelsoorten. De zorg voor de laatste natuurparadijzen in Europa is duidelijk geen zaak voor de lokale overheden alléén. Zal ééngemaakt Europa geld en middelen verschaffen?

De Purperkoet is een ernstige inspanning overwaard!

Geraadpleegde Literatuur.

Coomans de Ruiter L., Van Heurn C., Kraak W.K., 1947. *Betekenis en etymologie van de wetenschappelijke namen der Nederlandse Vogels*. Club van Nederlandse Vogelkundigen. Hilversum.

Voous K.H., 1960. *Atlas van de Europese Vogels*. Elsevier. Brussel - Amsterdam.

Tucker G.M., Heath M., 1995. *Birds in Europe. Their Conservation Status. Birdlife Conservation Series N° 3*.

Bird Life International. The Burlington Press Ltd. Cambridge.UK.

Cramp S. et al., 1980. *The Birds of the Western Palearctic. Vol. II*. RSPB. Oxford University Press.

Palmér S., Boswall J. 1981. *A Field Guide to the Bird Songs of Britain and Europe*. First (cassette) edition. Swedish Radio Company, Phonogram. S-105 10 Stockholm. Sweden.

Robert De Lust,
Leegstraat 29, 9960 Assenede

TE KOOP

Foto-uitrusting in perfecte staat
Vraagprijs: 55.000 F
Voor:
Canon T90 Body + standaardlens
50 mm/1.8
Groothoeklens 28 mm/2.8
Telelens Novoflex (Duitse makelij)
600 mm/8 (compleet met handgripscherpstelling)
Flitstoestel Metz 31 - Z1

Inlichtingen op 059/70 97 70

TE KOOP

Wegens dubbel gebruik
Nachtkijker. Nieuw 30.000 F
Nu 14.900 F
Zo goed als nieuw.
Tel. 014/63 40 41, 0496/45 80 85

TE KOOP

Telelens Canon EF 300 mm
F2.8 USM. Tel. 051/63 64 79

Dialectnamen van onze wilde planten

Momenteel wordt door de Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Gentse Universiteit gewerkt aan het inzamelen van de gegevens voor de delen Planten 2 "Planten van akker, berm, weide en grasland" en Planten 3 "Grassen" van het Woordenboek van Vlaamse dialecten.

Wielewaalleden die hieraan wensen mee te werken kunnen de vragenlijsten met bijhorende illustraties bekomen bij de Universiteit Gent, Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Blandijnberg 2, 9000 Gent, tel. (09) 264 40 79, fax (09) 264 41 70. Let wel: met "Vlaamse" dialecten worden hier de dialecten bedoeld uit Frans-, Oost-, West- en Zeeuws-Vlaanderen, dus niet de Brabantse (Vlaams-Brabant en Antwerpen) en Limburgse.

De medewerking van Wielewalers, die nog op de hoogte zijn van dialectnamen van onze meest bekende wilde plantensoorten, wordt erg gewaardeerd.

De aflevering over onze inheemse zoogdieren, reptielen en amfibieën en ongewervelden is momenteel in druk en zal dit najaar op de markt komen. Aflevering 1 over de "Vlaamse" dialectnamen van onze inheemse vogels is nog te koop in de Wielewaalboekhandel.

Gie Luyts

De Wielewaal en

de Week van het bos

AMINAL
Ministerie van de
Vlaamse Gemeenschap

TOERISME
PROVINCIE
ANTWERPEN

In de provincie Antwerpen sloegen De Wielewaal, de afdeling Bos en Groen van AMINAL en de Toeristische federatie van de provincie Antwerpen de handen in elkaar voor de gezamenlijke organisatie van een grote slotmanifestatie naar aanleiding van de Week van het bos en dit op zondag 10 oktober.

AFDELINGEN

Antwerpen-Centrum
Antwerpen-Zuid
Arendonk
Brechtse Heide en Voorkempen
De Putter
Dubbeloof-Westerlo
Hoogstraten
Kievit
Klein-Brabant
Lier en Ranst
Mechelen
Midden-Kempen
Netevallei
Noorderkempen

Rupelstreek
Turnhout
Vaartland
Wulp
Den Bunt

BOSGEBIEDEN

Uitlegger en Inslag te Brasschaat (*)
Fort VII te Wilrijk
Hoge Vijvers te Arendonk
Zoerselbos te Zoersel (*)
Peulibossen te Peulis (*)
Sterschots te Tongerlo (**)
Den Elsaker te Meerle
Graafsbos te Merksplas (*)
Domein D'Ursel te Hingene (*)
Tallaerthof te Koningshooikt
Den Brede Zeyp en Thiebroekbos
Most en Griesbroek te Balen (*)
Averegten te Hallaar (*)
Withoefse Heide en
Wildertse Duintjes te Essen (**)
Cleydal te Aartselaar (*)
Doolhof te Turnhout (*)
Blaasveldbroek te Willebroek
Echelkuil te Oud-Turnhout (*)
Ravelse staatsbossen (*)

(*) Combi-arrangement. Vaak is de mogelijkheid voorzien om na de wandeling in een horecazaak in de buurt een maaltijd te nuttigen.

In de activiteitenkalender tref je het volledige programma van 21 activiteiten aan. Op een tiental plaatsen kan je ook terecht voor een aansluitende middag-lunch of koffietafel. Deze activiteiten lopen in samenwerking met de plaatselijke VVV-kantoren en de lokale horeca.

Mogen wij uw bijzondere aandacht vragen voor de volgende activiteit. Samen met de stad Turnhout, afdeling Bos en Groen van AMINAL en De Wielewaal, wordt op zondag 10 oktober het bosreservaat De Doolhof officieel ingewandeld. Deelnemers aan de officiële inhuldiging van het bosreservaat De Doolhof kunnen na de kleine receptie ter plaatse terecht in het Wielewaalhuis voor een koffietafel met broodjes.

Inschrijven is verplicht en kan telefonisch op het nummer 014/47 29 55 en deze broodjesmaaltijd kost 250 F. Een bezoek aan de tentoonstelling biodiversiteit en/of de Wielewaalwinkel is voorzien.

Er werd ook een folder uitgegeven naar aanleiding van deze gezamenlijke activiteit.

Voor meer inlichtingen kan je terecht op het Wielewaalsecretariaat, vragen naar Tine 014/47 29 55.

Voor meer inlichtingen over de horecarrangements, Toerisme Kempen 014/43 61 11.

OPEN DEUR BEZOEKERSCENTRUM RESERVAAT DE KOOLDRIES

Naar aanleiding van de aanmaak van een tijdelijke (30 juli – 3 oktober) fietsroute, de Bezembindersroute door de Toeristische federatie van de provincie Antwerpen, zet afdeling Brechtse Heide de deuren van het bezoekerscentrum van de Kooldries open. Dit reservaat ligt op het traject van de fietsroute.

Op zondag 1, 15 en 29 augustus (Kempendag) en op zondag 12 en 29 september ben je er welkom tussen 14 en 16.30u voor een rondleiding en een drankje in het bezoekerscentrum.

Info: Frans Kerstens 03/383 19 40.

NATUURHISTORISCH MUSEUM DE WIELEWAAL EN TENTOONSTELLING BIODIVERSITEIT UITZONDERLIJK OPEN OP ZONDAG

Op zondag kan je het Wielewaalmuseum in principe enkel bezoeken na afspraak.

Op de Open Monumentendag, 12 september 1999, kan je in het Wielewaalmuseum terecht tussen 8.30 en 17 u.

Ook op zondag 10 oktober zal het Wielewaalmuseum uitzonderlijk open zijn tussen 11 en 16 u en dit naar aanleiding van de slotmanifestaties van de Week van het bos.

Afdelingen of groepen die de tentoonstelling wensen te bezoeken kunnen steeds een reservatie maken.

Natuurparel van de Antwerpse Noorderkempen

Het Groot Schietveld van Br

Ooit werd het Kempische landschap gedomineerd door uitgestrekte heidevelden, her en der onderbroken en harmonieus verweven met kleine woonkernen, kleinschalige landbouwontginningen en bosaanplantingen. Tot in de jaren '60 waren ongeschonden en waterrijke heiden, zuivere beekvalleien, kleinschalige landbouw en kruidenrijke bermen nog wijd verspreid. Dan begon een versnelde aftakeling die uiteindelijk leidde tot een algemene teloorgang van deze landschappelijke verscheidenheid. In gans de Antwerpse Noorderkempen bleven slechts drie grotere heideterreinen bewaard. Eén daarvan - de Kalmthoutse Heide - bleef gevrijwaard dankzij de bescherming als natuurreserveaat, terwijl het voortbestaan van de twee overige gebieden - het Groot en het Klein Schietveld van Brasschaat - uitsluitend te danken zijn aan hun bestemming en gebruik als militair domein.

Een zeldzaam grootschalig relict van het authentieke Kempische landschap...

Het Groot Schietveld strekt zich uit over een oppervlakte van ca. 1514 ha op het grondgebied van de gemeenten Brecht, Wuustwezel en Brasschaat. Het vormt een langgerekt, nagenoeg vlak terrein, met een centrale heidevlakte van 984 ha, omgeven door een bosgordel en omringd door het moderne cultuurlandschap. De heidevlakte vertoont slechts zwakke reliëfvorming, waarvan de afgevlakte duinruggen thans volledig inge-

nomen zijn door droge struikheide. Door een sterk ontwikkeld microreliëf komen in deze centrale vlakte wel zowat alle heidevegetaties voor die typisch zijn voor de Atlantische laaglandheide: van droge struikheide op de duinruggen, over lager gelegen mozaïeken en veldjes van struik- en dophei, tot uitgestrekte dopheivelden met plaatselijk venige dopheiden en oligotroof laagveen, mét talrijke kleine en grotere vennen. Echte zandverstuivingen komen niet meer voor, maar artificiële zandheuvelds, tankpistes en brandgangen fungeren in beperkte mate als vervangingsbiotoop. Rond de heide dragen de beekvalleien van de Schaapsbeek, de Kleine Aa en het Moerke, samen met de gevarieerde bossen, struwelen en houtkanten, in belangrijke mate bij tot de verscheidenheid van het landschap. De bossen bestaan vnl. uit Grove dennen, al dan niet gemengd met Zomereik en Berk. Daarnaast zijn er loofbossen met Zomereik en waardevolle elzenbroekbossen. In het noordelijke gedeelte bevinden zich nog schrale, onbemeste hooilanden met houtsingels (de zogenaamde "va-

Midden: Droge heide (Foto: F. Bouvé)

Onder: Natte heide (Foto: R. Stoks)

Onder rechts: Bloempjes Beenbreek *Narthecium ossifragum* (Foto: F. Bouvé)

sschaat

gen”), met gradiënten naar bos, struvelen, heide en cultuurgrasland.

EEN SCHAT AAN PLANT- EN DIERSOORTEN...

Door de grote variatie aan landschapsvormen met talrijke gradiënten, bevat het terrein een zeer rijke flora en fauna en behoort het ontegensprekelijk tot de allerbelangrijkste natuurgebieden, niet alleen van de Antwerpse Kempen, maar van gans Vlaanderen. De flora bevat een aantal typische, heidegebonden soorten die in de Antwerpse Noorderkempen nog slechts van een handvol standplaatsen gekend zijn. Voorbeelden zijn Kleine en Ronde zonnedauw, Beenbreek, Moeraswolfsklauw, Lavendelheide, Veenbes, Heidekartelblad, Klokjesgentiaan en een zeldzame, aan veengrond gebonden, vorm van de Gevlekte orchis.

Het gebied is ook een waar paradijs voor insecten, zoals blijkt uit de lange soortenlijsten van dagvlinders (Bont dikkopje, Kommavlinder, Heidevlinder,

Gentiaan- en Heideblauwtje, Groentje, Bruine en Gewone eikepage, ...), nachtvlinders (Sint Jansvlinder, Nachtpauwoog, Roodbandbeer, ...) en libellen.

De vennen en plassen herbergen zowat alle amfibieënsoorten van Vlaanderen waarvan, naast een belangrijke populatie van Heikikker, de aanwezigheid van Vinpoot- en Kamsalamander het meest in het oog springen. Drie soorten reptielen komen voor: de Levendbarende hagedis, de Hazelworm en de Adder. Deze laatste bereikt op het Groot Schietveld één van de grootste dichtheden in gans Noordwest-Europa.

Niet minder dan 102 vogelsoorten hebben regelmatig op het Groot schietveld gebroed, waaronder heel wat bijzondere soorten zoals Geoorde fuut, Havik, Boomvalk, Slobeend, Wintertaling, Nachtzwaluw, Zwarte specht, Boomleeuwerik, Sprinkhaanrietzanger, Fluitter, Roodborsttapuit en Nachtegaal (zie ook inlas). Verder is het gebied gekend als een bijzonder goede plaats voor het waarnemen van trekvogels en wintergasten, en worden er regelmatig zeldzaamheden zoals Zwarte ooievaar, Roodpootvalk, Duinpieper en Klapekster waargenomen. De laatste jaren is zelfs de Slangenarend een jaarlijks weerkerende verschijning...

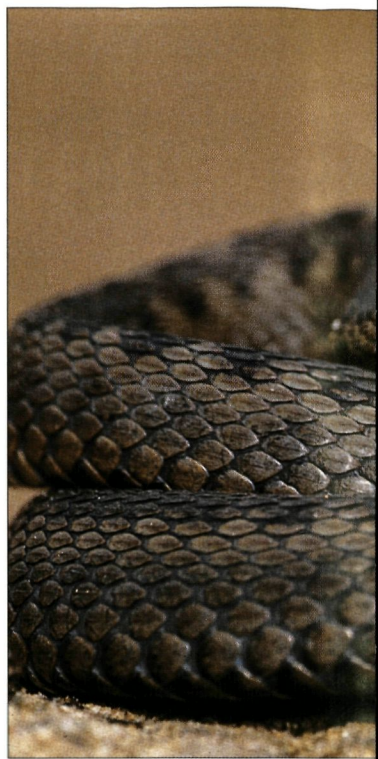
Omwille van deze vogelrijkdom zijn sinds 1988 zijn alle vennen, heiden, duinen en moerassen van het schietveld beschermd als Vogelrichtlijngebied. Het gebied is ook voorgedragen als Habitatrichtlijngebied.

EEN BEDREIGDE PAREL...

De Kempen kreeg ruim haar deel van milieuproblemen en -bedreigingen zoals zure neerslag, grondwaterverlaging, waterverontreiniging, intensivering van de landbouw met ruilverkavelingen,

overbemesting, opruiming van kleine landschapselementen, bio-industrie, grootschalige akker- en maïsbouw, enz. Ook de drie grote heidegebieden ten noorden van Antwerpen deelden in de klappen. Hier leidde de externe beïnvloeding tot een drastische wijziging van de natuurlijke mineralenbalans, die zich vertaalde in een sterke vergrassing van de heidevegetaties en een verzuring van de vennen. De nefaste invloeden van deze externe factoren worden op het Groot Schietveld nog extra versterkt door grootschalige grondwateronttrekking door de PIDPA. Zelfs na een zeer natte winter en/of voorjaar verdwijnt het water zienderogen in de zomer en vallen vele vennen droog. Door deze verregaande verdroging zorgen militaire schietoefeningen vandaag de dag steeds vaker voor heidebranden. Deze veroorzaken dan weer een plotse vrijstelling van nutriënten waardoor de natuurlijke mineralenbalans nog verder uit evenwicht geraakt en de vergrassing en verzuring versterkt worden. Het eindresultaat is een algemene vervlakking van het eens zo rijk en afwisselend heidelandschap tot een monotone en verdroogde grasvlakte met een verarmd planten- en dierenleven. Hierdoor zijn op de eerste plaats vele typische kensoorten van de heidegemeenschap ondertussen reeds volledig verdwenen of sterk bedreigd. Bijvoorbeeld, van de 37 broedvogelsoorten die overwegend geassocieerd worden met heideterreinen, zijn er sinds 1959 reeds 11 verdwenen, 13 afgenomen of nagenoeg verdwenen. Slechts 13 soorten zijn stabiel of toegenomen. De verdwenen soorten zijn Grauwe kiekendief, Korhoen, Watersnip, Grutto, Tureluur, Zwarte stern, Duinpieper, Gele kwikstaart, Tapuit, Grauwe klauwier en Klapekster.

NATUURBESCHERMERS EN MILITAIREN HAND IN HAND...

In 1987 werd een concessie gesloten tussen Waters en Bossen en Landsverdediging voor het beheer van 800 ha bos, heide en vennen. Sindsdien werden heel wat initiatieven opgestart om de belangrijkste natuurwaarden van het terrein te behouden en, indien nodig, te herstellen. Zo werd in 1995 door de afdelingen Bos en Groen en Natuur het plan opgevat om het Moerken op te stuwen. Deze waterloop doorkruist het Groot Schietveld vanuit een intensief landbouwgebied waardoor het water teveel nitraten bevat. Daarom opteerde men ervoor de loop van deze beek te verleggen. Op die manier wordt momenteel alleen nog water aangevoerd uit onbezoedeld gebied. In het najaar wordt, door middel van stuwen, het omliggende terrein onder water gezet en tijdens de wintermaanden wordt het overstromingsgebied door bosarbeiders gemaaid. Tijdens de strenge winter van 1997 kon men hier zelfs met de tractor het ijs op om te maaien. De resultaten waren spectaculair: Beenbreek en Veenpluis komen nu terug overvloedig voor en ook veenmos ontwikkelt zich hier opvallend goed.

Een andere interessante beek, de Aa of Weerijs, stroomt door het meest noordelijke deel van het Groot Schietveld. Het overstromingsgebied van deze beek werd tot het begin van deze eeuw gebruikt als hooiland. Echter, na het rechttrekken van de beek en het ontginnen van de heide viel dit landbouwge-

bruik weg en zo ontstond langs de oevers van deze beek een elzenbroekbos. Door de te lage waterstand en het recht-trekken van de waterloop is dit broekbos niet meer wat het voorheen was. Bulten Pluimzegge tonen ons hoe hoog de waterstand hier vroeger was en droge meanders zijn nog steeds stille getuigen van vroegere natuurpracht. Momenteel worden door de afdelingen Natuur, Bos en Groen en de afdeling Water plannen gemaakt om de meandering geleidelijk te herstellen. Verder zorgt Bos en Groen ervoor dat heidegebieden worden open gehouden. Daartoe wordt geregeld nieuwe opslag van berken en vliegdenen gekapt. Op die manier worden open terreinen gecreëerd waardoor heideontwikkeling nieuwe kansen krijgt. Hierdoor is de Nachtzwaluw na lange afwezigheid teruggekeerd!

Ten oosten van het eigenlijke militaire oefenterrein heeft Landsverdediging 125 ha weilanden in eigendom. Deze worden beheerd door de afdeling Natuur. Zij zien erop toe dat de landbouwers die deze gronden pachten, zich houden aan de strikte reglementering. Naargelang hun ligging is elk perceel onderworpen aan een eigen regeling voor wat betreft bemesting en het maaien ervan. In de boszoom die het Groot Schietveld omringt, verwijdert Bos en Groen Amerikaanse vogelkers. Een gedeelte van de bossen, vooral de bestanden met Corsicaanse en Grove dennen, leveren nog grondstoffen voor de houtmarkt. Ze worden dan ook regelmatig gedund. In sommige percelen zijn de

Links: Reebok *Capreolus capreolus*
(Foto: F. Bouvé)

Midden: Adder *Vipera berus* (Foto: F. Bouvé)

Rechts onder: Vrouwtje Kleine nachtpauwoog
Saturnia pavonia (Foto: F. Bouvé)

Grove dennen bijna 120 jaar oud en daarom uniek in Vlaanderen

Om weerstand te bieden aan de sterke vergrassing wordt tijdens de laatste jaren - in samenspraak met de plaatselijke brandweerkorpsen, de afdelingen Bos en Groen en Natuur en de militaire overheid, en bij wijze van experiment - een deel van het terrein in de centrale doelenzone preventief afgebrand. Daartoe werd, in de vroege winter, uitgekoken naar een periode waarin, zowel vanuit veiligheidsoverwegingen als vanuit ecologisch oogpunt, dit onder de meest gunstige omstandigheden kon gebeuren. Op die manier wordt getracht om het Pijpestrootje een halt toe te roepen en de oude heideplanten te verjongen. De militairen van hun kant kunnen door dit beheer ook tijdens de droge zomermaanden hun schietoefeningen verder zetten zonder dat er telkens - op de voor de natuur meest kritieke momenten - branden ontstaan. De voorbije twee jaar was het Heidekartelblad in dit gebied terug opvallend aanwezig. Ook verscheidene broedvogels zoals Kieviten, Wulpen, Graspiepers en Veldleeuw-eriken pleisteren blijkbaar graag op deze afgebrande stukken. Anderzijds brengt dit afbranden ongetwijfeld ook wel wat schade mee voor andere speci-

fieke plant- en diersoorten. Een nauwkeurige monitoring en evaluatie van alle effecten van deze drastische vorm van beheer is dan ook noodzakelijk

EEN MODEL VOOR VLAANDEREN...

In het beheren en bewaren van een gebied als het Groot Schietveld neemt de dialoog een belangrijke plaats in. In de loop der jaren heeft deze dialoog ertoe geleid dat de militaire overheid en de afdelingen Bos en Groen en Natuur naar mekaar zijn toe gegroeid en mekaar respecteren. Mede gebaseerd op de goede ervaring die werd opgebouwd rond

De broedvogels van het Groot Schietveld

Samen met anderen bestudeerde Guido Bulteel gedurende vele jaren de broedvogels van het Groot Schietveld. De resultaten werden recent gepubliceerd in een rapport, uitgegeven in eigen beheer. De eerste waarnemingen gaan terug tot het einde van de jaren '50.

Vanaf 1975 gebeurden de waarnemingen meer systematisch. In 1993 en 1994 werden de inspanningen nog opgedreven. Het rapport bespreekt 118 soorten. Hiervan zijn niet minder dan 37 verdwenen of sterk in aantal afgenomen. Vooral de vogels van de heidegemeenschap hebben het moeilijk. Van de 37 'heidesoorten' zijn er maar 13 die goed standhouden. Hier valt vooral de Roodborsttapuit op met een opmerkelijke toename.

De avifauna van het Groot Schietveld wordt in het rapport tevens gesitueerd in het ruimer kader van de Antwerpse Noorderkempen. Zo komen ook de Kalmthoutse Heide en het Kleine Schietveld ruim aan bod. Momenteel loopt overigens een gedetailleerd broedvogelonderzoek van de Kalmthoutse heide dat uitgevoerd wordt door De Wielewaal en Universiteit Antwerpen in opdracht van AMINAL, afdeling Natuur. Het zal interessant zijn om de resultaten te kunnen vergelijken.

het Groot Schietveld van Brasschaat, en om deze samenwerking verder kracht bij te zetten, werd op 1 juni jl. door de Federale minister van landsverdediging en de Vlaamse minister van leefmilieu een samenwerkingsakkoord betreffende het natuurbehoud op alle Vlaamse militaire domeinen ondertekend. Dit nieuwe akkoord gaat er van uit dat verzoening van het militaire gebruik en effectief natuurbeheer mogelijk is. Het voorziet dat – naar het model van

het Groot Schietveld - voor elk natuurlijk militair domein op Vlaams grondgebied een beheerscommissie wordt opgericht die zal instaan voor de planning, coördinatie en uitvoering van het natuurbehoud en -beheer op dit domein. Naast de militaire overheid, en de afdelingen Bos en Groen en Natuur kunnen ook andere partners, zoals erkende terreinbeherende natuurverenigingen, in deze commissies zetelen. Dit initiatief vormt ongetwijfeld ook een belangrijke mijlpaal in het verdere behoud en beheer van de belangrijke natuurwaarden van het Groot Schietveld. Hopelijk gaat deze natuurplel van de Antwerpse Noorderkempen dan ook een mooie toekomst tegemoet.

Peter Symens,
Natuurreservaten vzw,
Kon. St.-Mariastraat 105,
1030 Brussel

Marc Schuermans,
Boswachter Bos & Groen,
Bredabaan 877, 2930 Brasschaat

Dirk Gabriëls,
A. Boelstraat, 2990 Wuustwezel

Een

Het militaire oefenterrein van het Groot Schietveld te Brasschaat is voor veel bedreigde planten- en dierensoorten een laatste toevluchtsoord (zie het artikel van Symens et al. in deze Wielewaal). De Maanwaterjuffer *Coenagrion lunulatum* is daar zeker één van. Met amper zeven vindplaatsen na 1990 in gans Vlaanderen (enkel in de provincies Antwerpen en Limburg) behoort ze tot onze zeldzaamste libellen.

TAXONOMIE EN KENMERKEN

De Maanwaterjuffer hoort thuis bij de Zygoptera of waterjuffers. Deze groep libellen onderscheidt zich van de in de regel veel grotere Anisoptera of glazenmakers door facetogen die aan de zijkant van de kop zijn ingeplant. Bovendien zijn de voor- en achtervleugels gelijk van vorm en worden in rust doorgaans dicht gevouwen langs het achterlijf, half gespreid of recht omhoog gehouden. De Maanwaterjuffer behoort tot de familie van de Echte waterjuffers of Coenagrionidae. Het is een kleine doch tamelijk forse waterjuffer, waarvan zowel de mannetjes als de vrouwtjes groen gekleurd zijn aan de onderzijde van de ogen. Het mannetje is één van de donkerste waterjuffers met overheersend zwarte figuren op het achterlijf (zie foto). De soort ontleent haar naam aan de zwarte maanvormige tekening op een lichtblauwe achtergrond van het tweede achterlijfsegment. Het vrouwtje onderscheidt zich van de andere Coenagrionidae door een kenmerkende verdeling van de lichte delen op een eveneens overwegend donker achterlijf, waarbij vooral het toegespitst figuurtje op segment negen opvalt.

Vennetjes op het Groot Schietveld te Brasschaat, biotoop van de Maanwaterjuffer
(Foto: R. Stoks)

juffertje tussen de soldaten?

Maanwaterjuffer *Coenagrion lunulatum*, mannetje.

(Foto: R. Stoks)

LEVENS CYCLUS

De jonge larfjes (nymphen) zwemmen rond in voedselarme plasjes zoals heidevennen en hoogveenputjes waar ze zich voeden met allerlei waterbeestjes. In mei maken de larven zich klaar om de stap naar het land te wagen. Hiervoor kruipen ze uit het water omhoog langs een stengel om daar voorgoed afstand te doen van het larvenkleedje en te veranderen in een prachtig vliegding. Gedurende de eerste uren is het diertje nog glinsterend en zeer kwetsbaar. Na enkele uren, gedroogd en gehard door de zon, is het juffertje klaar voor de eerste proefvluchten. Na het rijpen van de geslachtscellen kan hij/zij ook deelnemen aan de strijd om de verovering van een partner. De vliegtijd duurt slechts tot begin juli,

waarna het leven zich verder afspeelt onder de waterspiegel, eerst als ei en daarna als larve tussen de waterplanten. Wil je de Maanwaterjuffer bewonderen dan moet je er dus snel bij zijn.

BIOTOOP

Het beperkte voorkomen van de soort hangt uiteraard samen met de specifieke habitatseisen. Het diertje voelt zich enkel goed in zijn vel in en aan ondiepe vennetjes en leemplassen, waarvan het water in het voorjaar snel opwarmt. Ze kiezen plasjes met een goed ontwikkelde oevervegetatie met Snavelzegge *Carex rostrata*, Waterbies *Eleocharis palustris*, Knolrus *Juncus bulbosus* en Lidrus *Equisetum palustre*. Het open water mag niet geheel dichtgegroeid zijn met Veenmos (*Spaghnum* spp.).

Het dichtgroeien verhindert een snelle opwarming waarvan de diertjes zo afhankelijk zijn. Verlanding is dan ook een van de bedreigingen. Biotoopbescherming en natuurbeheer moeten ervoor zorgen dat we ook in toekomst kunnen blijven genieten van dit mysterieuze waterjuffertje.

Hans Van Gossum,
Universiteit Antwerpen,
Groenenborgerlaan 175,
2020 Antwerpen

Famke Valck,
De Wielewaal, Natuurvereniging vzw,
Graatakker 11, 2300 Turnhout

De natuurreservaten van het Vlaamse Gewest: een tussentijds overzicht

Kalmthoutse Heide

In 1957 werden in België de eerste twee staatsnatuurreservaten opgericht, één in elk landsdeel: De Hoge Venen in Wallonië, De Westhoek in De Panne. Natuurbehoud speelde zich toen voor de politici nog ver-van-m'n-bed af en liefst ook zo ver mogelijk van Brussel. De twee reservaten lagen immers op de grens van Duitsland, respectievelijk Frankrijk. We zouden dan ook 10 jaar moeten wachten voor er een tweede staatsreservaat in Vlaanderen bijkwam: de Mechelse Heide. 1970 was het "Jaar van het Natuurbehoud" en van dan af ging het iets vlugger. In de zeventiger jaren kwamen er liefst 10 gebieden bij, waarvan er 7 in Limburg gelegen waren, 1 in Oost-Vlaanderen en 2 in Antwerpen, waaronder de Kalmthoutse Heide, grotendeels gemeente-eigendom, die voor een lange periode gehuurd werd.

In 1981 volgden er nog 4 gebieden, waaronder het eerste West-Vlaamse. Maar dan is het wachten tot in 1989 vooraleer er een nieuwe stimulans gegeven wordt: op 10 jaar tijd worden dan 20 nieuwe reservaten gecreëerd en recent zijn er nog 9 in oprichting.

(Foto: AMINAL, afdeling Natuur)

Bij die 20 jongste terreinen is het wel opvallend dat bijna de helft ervan geen 20 ha groot is. Slechts één (De Ronde Put) is groter dan 100 ha. De grootste Vlaamse reservaten zijn wel in de beginperiode gevormd. Maar ondertussen worden een aantal terreinen nog wel uitgebreid.

Hiernaast vindt u een overzicht van de natuurreservaten van het Vlaamse Gewest. Er dient echter opgemerkt dat een aantal recente realisaties nog niet zijn opgenomen in deze lijst. Voor de Antwerpse Kempen ontbreken zo bijvoorbeeld Tielenheide (Turnhout), waar onze vereniging vorig jaar de wandelingen voor de Kempendag organiseerde en het Lieremansmoer te Oud-Turnhout, grenzend aan ons erkend reservaat De Liereman. Toch biedt de lijst een goed overzicht van de geografische spreiding en van de beheerde oppervlakten.

Voor meer informatie kan u terecht bij AMINAL, Afdeling Natuur, Graaf de Ferraris-gebouw, Emile Jacqmainlaan 156, bus 8, 1000 Brussel, tel. 02/553 76 81, fax 02/553 76 85

Gie Luyts

Naam reservaat	Gemeente	ha	a	ca
Antwerpen				
Arkenbos	Willebroek	30	33	28
Duivelskuil	Beerse	16	37	17 (2)
Goorken	Arendonk	39	53	26
Kalmthoutse heide	Kalmthout	914	42	91
Mosselgoren	Geel	11	10	54
Olens Broek	Olen, Herentals	25	00	00 (2)
Robbroek	Mechelen			(2)
Ronde Put	Mol, Retie	169	28	43
Het Stort	Bornem	17	52	75
Werft	Laakdal	13	58	60
Zoerselbos	Zoersel	16	57	36
Zwart Water	Lichtaart-Kasterlee	13	55	13
Totaal:		1.267	29	43
Limburg				
Heiderbos	As	14	15	35
Houterenberg-Pinnekenstrijper	Tessenderlo	59	27	98
Mechelse Heide	Maasmechelen	545	31	62
Neerharerheide	Lanaken	42	35	00
Oudsberg	Meeuwen-Gruitrode	50	26	45
Platweyers	Zonhoven, Hasselt	101	66	42
Tenhaagdoornheide	Houthalen-Hechteren	412	88	88
De Teut	Houthalen-Hechteren, Zonhoven	306	07	22
Vallei van de Zijpbeek	Lanaken	173	19	89
Ven onder de Berg	Maasmechelen	6	21	00
Welleke	Zonhoven	4	02	84
Totaal:		1.715	42	65
Oost-Vlaanderen				
Osbroek-Molenkouter	Aalst	20	19	65 (2)
Schorren van de Durme	Hamme	22	07	94
Stroepersbos	Stekene, Sint-Gillis-Waas	23	07	80
Weiput	Zingem	6	90	87 (1)
Totaal:		72	26	26
Vlaams-Brabant				
Beninksberg	Rotselaar, Holsbeek	40	49	80
Duling	Beersel (Dworp)	3	89	00
Eikelberg	Aarschot	11	82	17 (2)
Rodebos en Laanvallei	Huldeberg	90	05	79
Silsombos	Kortenberg	12	32	40 (2)
Vijvers van Oud-Heverlee	Oud-Heverlee	32	24	27 (2)
Walenbos	Tielt-Winge	170	14	62
Totaal:		360	98	05
West-Vlaanderen				
Baai van Heist	Knokke-Heist	36	00	00
Belvedere	Koksijde	6	94	06 (2)
D'Heye	Bredene	13	16	38
Hannecartbos	Koksijde-Oostduinkerke	31	88	35
Houtsaegerduinen	De Panne, Koksijde	77	58	60
Kleiputten van Heist	Knokke-Heist	13	48	88 (1)
Schipgat, Doornpanne, Hoge Blekker	Koksijde	20	88	31 (2)
Ter Yde	Koksijde-Oostduinkerke	5	59	64
Viconia-kleiputten	Diksmuide	22	20	64
Westhoek	De Panne	340	27	31
IJzermonding	Nieuwpoort	92	61	54
Totaal:		660	63	71
Algemeen totaal:		4.076	60	10

(1) inbegrepen de percelen in uitbreiding (2) reservaat in oprichting

NATUURHISTORISCH

NIEUWS

Het eerste natuurrapport van het Instituut voor Natuurbehoud is verschenen. Met hetzelfde instituut proberen we momenteel afspraken te maken over de opmaak van een broedvogelatlas voor Vlaanderen. Met Flo. Wer zal worden gewerkt aan de monitoring van planten. Meer informatie hierover in een volgende Natuurhistorisch Nieuws. Wat de eigen projecten van De Wielewaal betreft, is de eerste fase van het Hamsteronderzoek afgesloten en komt er een vervolgonderzoek in de provincies Limburg in samenwerking met LIKONA. De gegevens van het tweede inventarisatiejaar van de Steenuil worden nu verzameld en zullen terug te vinden zijn in regionale dossiertjes. De resultaten van het weidevogelproject worden verwerkt in – de al lang beloofde – Groene Peper over het behoud van biologisch waardevolle graslanden. Voorziene verschijningsdatum eind oktober 1999.

Redactie: Jos Gysels, Jens Verwaerde, Jan Van den Berghe, Koen Leysen. Reacties, nieuwe berichten en illustraties opsturen naar: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. E-mail: natuur@wielewaal.be

ONGEWERVELDEN

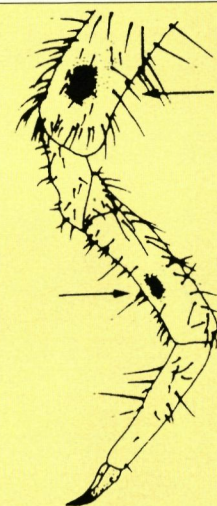
MIERENLEEUWEN DETERMINEREN

Het is weinig geweten dat er bij ons niet één maar twee soorten mierenleeuwen voorkomen. Volwassen mierenleeuwen gelijken op een libel (het meest nog op een Pantserjuffer), maar de tamelijk lange en forse, aan het uiteinde gebogen antennen vallen onmiddellijk op. De gewone soort, "Gevlekte mierenleeuw" *Euroleon nostras*, heeft als kenmerk gevlekte vleugels; de zeldzame "Grote mierenleeuw" *Myrmeleon formicarius* heeft geheel doorschijnende vleugels. De larven (de bekende mierenleeuwen in hun zandkuiltjes) kunnen met een loop uit de hand worden gedetermineerd. Het gemakkelijkste determinatiekenmerk zijn de twee vlekken op de dij en het scheenbeen van het derde (achterste) potenpaar bij *Myrmeleon formicarius* (zie figuur). Bij de gewone soort *Euroleon nostras* ontbreken die

vlekken. Bijkomende kenmerken zijn opgesomd in de tabel. Uit een eigen steekproef op de Kempische heuvelrug blijkt dat minder dan 5 % van de mierenleeuwen tot de soort *Myrmeleon formicarius* behoren. Wie zoekt die vindt. Alle waarnemingsgegevens over mierenleeuwen zijn steeds welkom!

Inlichtingen: Jos Gysels, De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Met dank aan Jan Stevens.

Referenties: Braeckman, G. (1963). Kenmerken ter onderscheiding der twee *Myrmeleon*-soorten: *Euroleon nostras* Fourcr. en *Myrmeleon formicarius* L. *Natuurhistorisch Maandblad* 52(1963): 79-81. Gepp, J. & Hölzel J. (1996). *Ameisenlöwen und Ameisenjungfern*. De Neue Brehm-Bücherei Bd. 589. Séméria, Y. & Berland L. (1988). *Atlas des Névroptères de France et d'Europe*. Editions Boubée. Paris.

Derde (achterste) poot van de larve van Grote mierenleeuw *Myrmeleon formicarius*.
Uit: Gepp & Hölzel 1996

PROJECTEN VLINDERWERKGROEP

De Vlaamse Vlinderwerkgroep zit niet stil. Hierbij een overzicht van de lopende projecten:

1. Inventarisatie

Het verspreidingsonderzoek stopt niet na de uitgave van het vlinderboek. Alle waarnemingen kunnen nog steeds doorgestuurd worden naar Dirk Maes op het Instituut voor Natuurbehoud.

2. Rode lijstsoorten

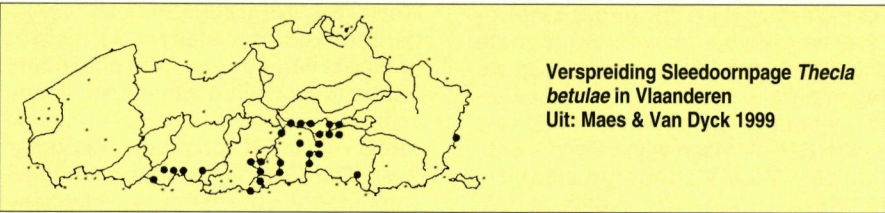
Naast het bestaande verspreidingsonderzoek zal in de komende periode vooral geïnvesteerd worden in het gedetailleerd in kaart brengen van de populaties van rode lijstsoorten. Het

Tabel: Determinatiekenmerken mierenleeuwen.

	Gevlekte mierenleeuw <i>Euroleon nostras</i>	Grote mierenleeuw <i>Myrmeleon formicarius</i>
Volwassen (vleugelwijdte)	5-6 cm	6-8 cm
- achterlijf	Achterkant van de segmenten geelachtig	Geheel bruin-zwart
- vleugels	Gevlekt	Ongevekt
Cocon (doormeter)	7-12,5 mm	9-13 mm
Larve (lengte)	9,5-17 mm	10,3-17,5 mm
- achterste (derde) poten	Ongevekt	Met een vlek op dij- en scheenbeen (zie figuur)
- vorm van de kop	Min of meer langwerpig	Ongeveer even lang als breed
- koptekening	Driehoekige vlekken	Vlekkenpatroon ineenlopend
Vangkuilen (ligging)	Meestal beschut	Minder beschut op min of meer open terrein

Tabel: Status van de Veldparelmoervlinder *Melitaea cinxia* in Vlaanderen

Plaats	Habitat	Situatie 1999	Oorzaak achteruitgang
Olmen (Antwerpen)	Kanaalbermen	In 1993-1994 werden hier nog vele honderden rupsen geteld; vanaf 1997 geen meer	Verbreiding van een geasfalteerd fietspad
Balen (Antwerpen)	Heischraal grasland	Nog aanwezig in lage aantallen	Bedreigd door sluikstorten
Zutendaal (Limburg)	Schrale graslanden in militair domein	De grootste gekende populatie	Hoewel gelegen binnen een militair domein, zijn er ook hier bedreigingen. Op het nippertje kon vermeden worden dat het terrein werd omgeploegd en omgezet in een wildakker
Zutendaal (Limburg)	Schrale wegberm op kanaaldijk	Zeer kleine populatie; verdwenen sinds 1994.	Zeer kleine "enclave" omgeven door industrie
Meeuwen-Gruitrode (Limburg)	Schrale vegetatie op met zand afgedekte stortplaats van bouwafval	Kleine populatie.	Bedreigd door verruiging en verbossing

Verspreiding Sleedoornpage *Thecla betulae* in Vlaanderen
Uit: Maes & Van Dyck 1999

gaat om volgende soorten: Aardbeivlinder, Spiegeldikkopje, Bont dikkopje, Kommavlinder, Boswitje, Bruine vuurvlinder, Sleedoornpage, Groentje, lepepage, Bruine eikepage, Dwergblauwtje, Gentiaanblauwtje, Heideblauwtje, Bruin blauwtje, Klaverblauwtje, Keizersmantel, Kleine parelmoervlinder, Zilveren maan, Grote vos, Veldparelmoervlinder (zie verder), Kleine ijsvogelvlinder, Grote weerschijnvlinder, Veenhooibeestje, Dambordje en Heivlinder.

3. Schrale vlinders

Hooibeestje, Icarusblauwtje en Kleine vuurvlinder zijn – niet al te zeldzame – vlinders die als ze samen voorkomen goede indicatoren zijn van vrij schrale graslanden en wegbermen. De vlinderwerkgroep wil deze waardevolle graslanden, die ook belangrijk zijn voor andere soorten (o.a. sprinkhanen), opsporen.

4. Wintertellingen eitjes Sleedoornpage

De Sleedoornpage is een zeldzame soort die vooral voorkomt in Vlaams Brabant (zie kaartje). De volwassen vlinder is moeilijk waar te nemen, maar de eitjes zijn gemakkelijk te vinden als er nog geen blaadjes aan de Sleedoornstruiken staan.

5. Monitoring

Het monitoringproject zal ook nieuw leven ingeblazen worden. Er zijn nog een tiental routes die jaarlijks gewandeld worden. De Vlinderwerkgroep doet een nieuwe oproep voor medewerkers. Inlichtingen: Dirk Maes, Instituut voor Natuurbehoud, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel. E-mail: dirk.maes@instnat.be. 02/558 18 11.

KOMT BESCHERMING TE LAAT VOOR VELDPARELMOERVLINDER?

De Veldparelmoervlinder *Melitaea cinxia*, in een romantische bui wel eens de parel van het schrale land genoemd, is in Vlaanderen goed op weg om uit te sterven (zie tabel). In het kader van het landinrichtingsproject Grote Netevallei, waarbinnen de helft van de bekende populaties voorkomt, werd een beschermingsplan in het vooruitzicht gesteld. Ondanks concrete voorstellen vanwege De Wielewaal en de Vlinderwerkgroep, is er nog niets van terecht gekomen. Intussen is wel het onderzoek geopend naar het nut van ruilverkavelingen in de omgeving. Maar daar heeft de Veldparelmoervlinder jammer genoeg geen boodschap aan.

LANTAARNTJES IN VELE VORMEN EN KLEUREN

Van de vrouwtjes van het Lantaarntje *Ischnura elegans*, een van de meest algemene waterjuffertjes, zijn vier verschillende kleurvormen bekend. Bij "typische" Lantaarntjes is de thorax en het achtste achterlijfsegment blauw en de humerale strepen zwart. Maar er zijn ook vormen met rozige thorax en roze humeraalstrepen of violet met zwart of bruinig met bruine of zwarte strepen (zie tabel). De frequentie waarin de vormen voorkomen, blijkt te verschillen van streek tot streek. Hans Van Gossum (Universiteit Antwerpen) doet onderzoek naar de verspreiding van de vormen in de hoop er ook een verklaring voor te vinden. Geïnteresseerden kunnen hem daarbij helpen door in een zelf gekozen populatie de kleurvormen te noteren en te tellen. Misschien een leuk idee om tijdens een vakantietrip het nuttige aan het aangename te paren.

Inlichtingen: Hans Van Gossum, Universiteit Antwerpen, Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen. E-mail: hvangossum@ruca.ua.ac.be.

Referentie: Van Gossum, H., Stoks R., Matthysen E., Valck F. & De Bruyn L. (1999). Male choice for female colour morphs in *Ischnura elegans* (Odonata, Coenagrionidae): testing the hypotheses. *Animal Behaviour* 57 (1999): 1229-1232.

Tabel: Kleurvormen van de vrouwtjes van Lantaarntje *Ischnura elegans*

	<i>rufescens</i>	<i>violacea</i>	<i>typica</i>	<i>infuscans-obsoleta</i>	<i>infuscans</i>
Achtste achterlijf-segment	Blauw	Blauw	Blauw	Bruin	Bruin
Thorax	Violet	Roze-rood	Blauw	Bruin	Bruin
Humerale strepen	Zwart	Roze-rood	Zwart	Bruin	Zwart

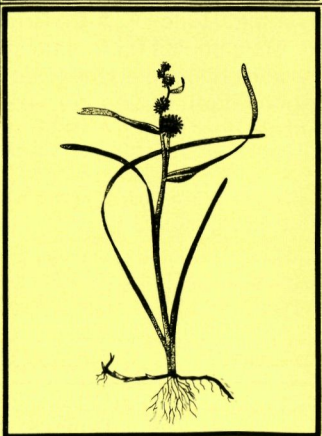
PLANTEN & VEGETATIES

DRIJVENDE EGELSKOP TERUG VAN WEGGEWEEST

In 1998 vond Mark Smets in een nieuw gegraven ven in het Wielewaalreservaat Goorbossen te Retie enkele plantjes Drijvende egelskop *Sparganium angustifolium*. Van de vier soorten Egelskop, is de Drijvende veruit de zeldzaamste. Kenmerken zijn onder meer het lange onderste schutblad en het aantal mannelijke hoofdjes bovenaan (zie figuur). Het is een soort met een noordelijke verspreiding, die in de Kempen haar zuidgrens bereikt. Uit Vlaanderen zijn een vijftal recente vindplaatsen bekend, waarvan enkele in de provincie Limburg (onder meer natuurreservaat De Teut te Zonhoven) en de rest in Antwerpen. De Antwerpse groeiplaatsen lijken echter weinig stabiel (wat op de grens van een verspreidingsgebied niet ongewoon is). In sommige jaren komen duizenden planten tot bloei en in andere jaren lijkt de soort te zijn verdwenen, zoals het geval was in het Zwart Water te Turnhout in 1978 (Aerts & Vermeijen 1982). In Retie verscheen Drijvende egelskop omstreeks 1980 in een grote zandwinningput, maar verdween daar weer na enkele jaren. De nieuwe vondst bevindt zich nu in een nieuw gegraven ven in een bos palend aan de zandwinningput. Zaadvoorraad of nieuwe vestiging? Het eerste lijkt het meest voor de hand liggend.

Referentie: Aerts, J. & Vermeijen A. (1982). Drijvende Egelskop, *Sparganium angustifolium* Michx., in het Zwart Water te Turnhout. *Wielewaal* 48(1982):35-37.

Drijvende Egelskop
Sparganium angustifolium Michx.
88.245. 16.7.1978.

"Drijvende egelskop" *Sparganium angustifolium*. Tekening: J. Aerts

AMFIBIEËN EN REPTIELEN

GEGEVENS PADDENOVERZET 1999

De paddentrek is ten einde. Het is nu tijd om de gegevens te verzamelen en te verwerken. Hebt u nog gegevens liggen, stuur ze dan zo snel mogelijk door naar HYL. Je ontvangt in het najaar een volledig verslag over de paddentrek van 1999. Gegevens van vorige jaren zijn ook nog steeds welkom. Ook namens de padden, bedankt voor de opgeofferde vrije avonden.

Inlichtingen: HYL, Famke Valck en Bart Hellemans. Gegevens opsturen naar HYL, p.a. De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. E-mail: hyla@wielewaal.be.

VOGELS

INTERNATIONALE VOGELKIJKDAGEN EN TREKTELDAGEN

Op zaterdag 2 en zondag 3 oktober 1999 worden opnieuw Internationale Vogelkijkdagen georganiseerd. Op die dagen trekken over heel Europa natuurliefhebbers er op uit en noteren op vele honderden plaatsen welke vogels er te zien zijn. Voor Vlaanderen slaan De Wielewaal en Natuurreservaten de handen – en verrekijkers – in elkaar. Verrekijker meebrengen!

In de herfst trekken heel wat vogelsoorten door ons land, op zoek naar de warmte en voedsel in het zuiden. Wie dan op de juiste plaatsen staat, kan heel wat vogels zien passeren. Op 10 en 17 oktober (2 zondagen) organiseert De Wielewaal trektellingen. Vanaf 7.00u 's morgens tot ongeveer 17.00u worden dan alle overtrekkende vogelsoorten genoteerd.

Inlichtingen: Koen Leysen of Jens Verwaerde (vogelwerkgroep@wielewaal.be of 014/47 29 50).

STEENUILEN REDDEN JONGE KERKUILEN !?

In de laatste Nieuwsbrief van het Nederlandse STONE (Steenuilenvoerleg Nederland) wordt door Jan Nicolaï melding gemaakt van een wel heel bijzondere relatie tussen uilen van verschillende soorten. In Steenwijkersmoer broedde reeds vele jaren een paartje Kerkuilen *Tyto alba*. Op nog geen 20 meter daarvan broedde - ook reeds verscheidene jaren - een paartje Steenuilen *Athene noctua*. Om een nog onbekende reden verdwenen op een dag de Kerkuilen-ouders; de jongen schreeuwden om voedsel. En toen gebeurde er iets wonderbaarlijks; de Steenuilen - zelf met 4 jongen - reageerden op het hongerge-roep van de Kerkuilen en begonnen hen te voederen! Uiteindelijk zijn 2 Kerkuilen dankzij de Steenuilen volwassen geworden. Het artikel vermeldt evenwel niet hoeveel Steenuilen-jongen deze verregaande vorm van altruïsme hebben overleefd.

Bron: Nieuwsbrief SteenuilenOverleg Nederland, maart 1999.

PADDESTOELEN

TWEE NIEUWE PADDESTOELEN VOOR BELGIË

Hubert De Meulder vond in de zomer van 1998 in het Wielewaalreservaat Maaienhoek te Schelle (Antwerpen) twee paddestoelen die nieuw bleken te zijn voor de Belgische mycoflora. Het gaat om de Rondsporige rietinktzwam *Coprinus kubickae* en de Polderfranje-hoed *Psathyrella almerensis*. Beide soorten groeien op dode rietstengels, een specifiek substraat dat blijkbaar nogal eens ontsnapt aan de aandacht van onze mycologen. Beide genoemde paddestoeltjes zijn bovendien kleine en weinig opvallende soorten.

Bron: *Wielewaal* *Rupelstreek* april 1999.

PADDESTOELENKIJDKAG

De Vlaamse Mycologen Vereniging (VMV) organiseert op 17 oktober 1999 een paddestoelenkijdkag. Op verschillende plaatsen in Vlaanderen gaan die dag paddestoelenexcursies door onder leiding van mycologen die deel uitmaken van de VMV.

NME De Wielewaal biedt op dezelfde dag volgende paddenstoelenwandelingen aan:

Afdeling Antwerpen-Zuid: Arboretum Kalmthout. Vertrek 9.15u station Oude God Mortsel. Afdeling Brussel: omgeving Tervuren. Vertrek 9u Terminus Tram 44, Leuvensebaan Tervuren. Afdeling Land van Waas-Noord: Stropersbos. Vertrek 13.30u Natuurhuis Panne-

weel, Krekeldijk Sint-Gillis-Waas. Afdeling Noorderkempen: Horendonkse bossen. Vertrek 14u Kerk van Horendonk. Afdeling Pajottenland: Liedekerkebos. Vertrek 14.30u Scheefhoutstraat Liedekerke. Afdeling Vlaamse Ardennen: Patersbos. Vertrek 14u Paterskerk, Steenweg op Elzele. Afdeling Westland: Palingbeek. Vertrek 9u parking Palingbeekstraat 18 Zillebeke. Afdeling Zemst: Hofstade. Vertrek 9u parking zwembad Tervuursesteenweg Hofstade.

Inlichtingen: Vlaamse Mycologen Vereniging 09/222 93 24.

VLAAMSE RODE LIJST VAN WASPLATEN

Aan de Vlaamse Rode lijst van de paddestoelen wordt gewerkt. In afwachting werd alvast een (voorlopige) lijst opgesteld van de Wasplaten (*Hygrocybe*), de orchideeën onder de paddestoelen. In Vlaanderen komen (kwamen) 23 soorten voor. Dat is minder dan in onze buurlanden. Ook zijn er in Vlaanderen slechts weinig goed ontwikkelde "wasplaatgraslanden" te vinden. Dat zijn oude, ongestoorde schrale graslanden, waar naast meerdere soorten Wasplaten vaak nog andere specifieke paddestoelen (zoals bijvoorbeeld Aardtongen) aangetroffen worden.

Bron: Walley, R., Clement C., Verbeke A. & Van Landuyt W. (1998). Een voorlopige Rode Lijst van Wasplaten (*Hygrocybe* s.l. en *Camarophyllopsis*) in Vlaanderen. *Belgian Journal of Botany* 131(2): 273-281.

NIEUW DETERMINATIEWERK VAN PADDENSTOELEN

Wielewaal-medewerker Hans Vermeulen heeft een determinatiegids samengesteld voor paddenstoelen op basis van macroscopische kenmerken. "Paddestoelen, schimmels en slijmzwammen van Vlaanderen" bevat sleutels voor meer dan 4000 soorten. De sleutels worden voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk over ecologie en taxonomie, paddestoelenvergiften en microscopische kenmerken.

Het 400 bladzijden tellende boek verschijnt in september 1999 als deel 2 in de Natuurhistorische Reeks van De Wielewaal.

ZOOGDIEREN

EEN ZEKERE BOOMMARTER

Eind mei 1999 vonden Inge Brichau en Bart Christiaens langs de E19 ter hoogte van afrit Halle een dode Boommartar *Martes martes*. Al was het kadaver in verregaande staat van ontbinding, de donkere snuit, de behaarde voetzolen en het ontbreken van een lichte onderacht waren nog goede determinatiekenmerken. De determinatie werd overigens bevestigd door schedelanalyse uitgevoerd door Koen Van Den Berge van het Instituut voor Wild- en Bosbeheer. Dit is de eerste zekere waarneming van een Boommartar in Vlaanderen sinds lange tijd. Twee weken later werd ook een levend exemplaar waargenomen in dezelfde buurt. De determinatie gebeurde hier via analyse van de haren.

STUDIEDAG VLEERMUIZEN

De nationale vleermuizenstudiedag gaat dit jaar door op 2 oktober in de gebouwen van de VUB te Brussel. Er worden voordrachten gehouden over de relatie tussen vleermuizen en holle bomen en vleermuiskastenonderzoek. Er zijn sprekers uitgenodigd uit de drie regio's, maar ook uit Frankrijk en Groot-Brittannië (Bat Conservation Trust).

Inlichtingen: De Nationale Vleermuizenstudiedag is een organisatie van de Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten vzw, Plecopus, De Wielewaal, AMINAL en de VUB. Inschrijven door 150 F te storten op rekening 001-2784593-90 van de Vleermuizenwerkgroep.

WATER, BEKEN & VISSSEN

SNOEK EET WINTERTALING

Bij het afvissen van een vijver in het natuurreservaat het Wik in het Doornik (Limburg), werd een Snoek *Esox lucius* van bijna één meter bovengehaald. Het dier had zichtbare ademhalingsproblemen. Er lag hem dan ook iets zwaar op de maag: een volwassen vrouwtje Wintertaling *Anas crecca* (zie foto; de groene vleugelspiegel is goed te zien). Het was al bekend dat Snoeken eendenkuikens verorberen en bij hoge uitzondering een volwassen Waterhoentje *Gallinula chloropus* (Booma 1968). Op de vijver in kwestie waren weinig vissen aanwezig, de traditionele prooidieren van de Snoek. Opvallend broedden er ook geen vogels (in tegenstelling tot de aanpalende vijvers). Mogelijk is de Snoek uit noodzaak overgeschakeld van vissen op vogels.

Bron: Marc Fourier, mede-conservator Het Wik. Referentie: Booma, D.A. (1968). Snoek greep volwassen waterhoen. *Het Vogeljaar* 16(6):636.

Volwassen Wintertaling *Anas crecca* gevonden in de maag van een Snoek *Esox lucius* (Foto: C. Aerden)

NATUURBEHEER

UITZETTEN VAN SOORTEN: HAMSTER EN ZEEAREND

Er zijn steeds al voor- en tegenstanders geweest van het uitzetten (introductie of re-introductie) van soorten. WWF heeft in Nederland een beroep bij de Raad van State gewonnen waarbij de vereniging de toelating krijgt om Zeearenden *Haliaeetus albicilla* los te laten. Een symbooldossier, want de vereniging heeft op dit ogenblik geen concrete plannen. Ook in Nederland wil Das & Boom Hamsters *Cricetus cricetus* gaan uitzetten in Zuid-Limburg. Er is nog geen vergunning, maar er al worden wel al begerige blikken geworpen op Vlaan-

deren. We zullen voorzichtig zijn met de gegevens van het Hamsterproject.

Bron: *Bionieuws* 9(10): 1, 9.

NATUURTECHNISCHE MILIEUBOUW LANGS BEVAARBARE WATERLOPEN

Natuurtechnische milieubouw is een middel om meer natuur te krijgen in de buurt van wegen en waterlopen. Daarvoor is samenwerking gegroeid tussen verschillende actoren. Bevaarbare waterlopen worden in Vlaanderen in hoofdzaak beheerd door de Administratie Waterwegen en Zeewezen. Die admini-

Natuurvriendelijke oever met plasberm. De Leie ter hoogte van Zulte. Voor en na de werken. (Foto: AWZ)

stratie heeft wel kennis en ervaring met het technisch beheer, maar voor het ecologisch aspect moet men te rade gaan bij de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer of in andere gevallen het Instituut voor Natuurbehoud, het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer of de particuliere natuurverenigingen. Op ambtelijk vlak tracht de werkgroep Natuurtechnische Milieubouw de initiatieven te coördineren. De mogelijkheden van natuurtechniek zijn bijeengebracht in een handleiding (Vademecum Natuurtechniek: Inrichting en beheer van waterlopen). Het Vademecum bevat in totaal 47 steekkaarten vol praktische informatie over de natuurtechnische uitvoering van bepaalde werken. Intussen zijn ook al een aantal proefprojecten uitgevoerd. Die projecten hadden vooral een voorbeeldfunctie. Tegelijk worden de beperkingen op het terrein duidelijk. Langs de Leie, ter hoogte van Zulte (Oost-Vlaanderen), werden in 1994 de eerste natuurvriendelijke oevers aangelegd (zie foto's). Een vooroever in breuksteen verving de oude betonnen oeverversterking. Achter de vooroever werd een ondiepe plasberm aangelegd. Hierin en ook hoger op de oever zijn bij wijze van proef verschillende soorten moeras- en oeverplanten aangeplant. De re-

sultaten waren zowel op technisch als op ecologisch vlak bevredigend. Daarom is het proefproject uitgebreid en is er nu al bijna 1,5km natuurvriendelijke oever langs de Leie. In principe worden alle werken bij de Administratie Waterwegen en Zeewezen op dit ogenblik "natuurtechnisch" uitgevoerd. Als dat niet gebeurt, moet er een gemotiveerde reden zijn. Het kan dan gaan om veiligheidsredenen of om een gebrek aan plaats. Niet alleen bij de uitvoer van infrastructuurwerken krijgt natuurtechnische milieubouw meer en meer aandacht. Dat gebeurt ook bij het dagelijks beheer van de bevaarbare waterlopen zoals het maaien of begrazen van de dijken.

Natuurtechnische milieubouw kan ook gebruik maken van bestaande infrastructuur. Langs het kanaal Dessel-Schoten werd in Rijkervorsel en in Turnhout (Antwerpen) een zwaaiikom heringericht. Deze zwaaiikommen hadden voor de scheepvaart geen functie meer. Een reeks schanskorven scheidt de vaargeul van de zwaaiikom zodat de invloed van de scheepsgolven in de zwaaiikom nu beperkt is. Hierdoor is een rustige zone ontstaan waar zich plantengroei ontwikkelt en watervogels komen broeden. Door openingen in die kunstmatige oever kunnen vissen de

zwaaiikom bereiken om er te paaien. Ook het beheer van de oeverzone van de zwaaiikom is aangepast zodat spontaan een meer natuurlijke omgeving ontstaat. Langs de IJzer in Middelkerke (West-Vlaanderen) is een oeverversterking uitgevoerd in natuurvriendelijk materiaal. Vroeger koos men hier vaak voor zeer harde materialen. In 1995 werd overgeschakeld op doorgroeibare riettegels, maar het resultaat daarvan was zeer wisselend en de extra natuurwaarde was vaak heel beperkt. Daarom is nu voor de eerste keer gewerkt met kokosrollen tussen twee houten palenrijen. In de kokosrol zelf zijn rietplanten aangebracht die zullen uitschieten. Op die manier zal een meer gevarieerd oeverbiotoop ontstaan.

Nog een andere vorm van natuurtechnische milieubouw is het herstellen van de migratiemogelijkheden voor vissen en andere waterorganismen. Om moderne scheepvaart toe te laten werd de Schelde boven Gent rechtgetrokken en werden sluizen geplaatst. Dergelijke sluizen verhinderen echter een vrije migratie. Door het plaatsen van vistrappen kan aan dat probleem verholpen worden. Vistrappen verdelen het hoogteverschil van een sluis over een groot aantal kleinere stapjes die wel overwonnen kunnen worden door vissen en andere dieren die in het water leven. In de ontwerpplannen voor de nieuwe sluizen in Gavere, Oudenaarde en Avelgem (Oost-Vlaanderen) is telkens een vistrap voorzien.

Referentie: Claus, K. & Janssens L. (red.) (1994). *Vademecum Natuurtechnische Milieubouw. Inrichting en beheer van waterlopen*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Leefmilieu en Infrastructuur. Brussel.

OMZETTEN VAN POPULIERENBESTANDEN

Voor al oudere populierenbestanden op plaatsen waar vroeger bos aanwezig was, hebben nog potenties om spontaan te evolueren naar een soortenrijk multifunctioneel bos met een hoge ecologische waarde. Recente aanplanten daarentegen, op landbouwgrond en bodems met een hoog fosfaatgehalte, zijn heel wat moeilijker om te zetten. Tot deze besluiten kwamen Gentse onderzoekers die de ondergroei bestudeerden van een groot aantal populierenpercelen. Jarenlange bemesting en ontwatering maken dat (spontane) natuurontwikkeling op verlaten landbouwgronden weinig kansen heeft.

Bron: Konings, T. & Lust, N. (1998). Bosbouwkundige en ecologische waarde van spontane ingroei in populierenaanplantingen en de mogelijkheid tot directe omvorming van deze aanplantingen. *Groene Band* nr. 106.

De Wielewaal in de Wetstraat

VERKIEZINGEN EN ANDERE ENQUETES

Het is uiteindelijk niet de rood-groene betutteling, maar het ontbreken van een effectief natuur- en milieubeleid dat de regeringspartijen de das heeft omgedaan. Zoveel is duidelijk. De verkiezingsuitslagen stemmen opmerkelijk goed overeen met de resultaten van een enquête die de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling heeft laten uitvoeren (op een moment dat van de dioxinecrisis nog geen sprake was). 89 procent van de Belgen maakt zich zorgen over de toestand van het leefmilieu. 63 procent is van oordeel dat de toestand er de laatste 10 jaar niet op vooruit gegaan is. Als verantwoordelijken wordt op de eerste plaats de industrie en de overheid met de vinger gewezen. Bijna 70 procent van de Belgen vindt dat de overheid te weinig doet. Maar daarnaast steekt men ook wel de hand in eigen boezem. Als de vraag gesteld wordt in welke instantie men het meeste vertrouwen heeft om het milieuprobleem op te lossen, dan komen de groene partijen en de groene beweging op de eerste plaats.

Ook dit nog: amper 28 procent van de Vlamingen beweert ooit gehoord te hebben van biodiversiteit. Dat is minder dan in Wallonië (42%), en iets meer dan in Groot-Brittannië (22%). De tentoonstelling en het handboek Biodiversiteit komen dus zeker niet te vroeg.

Het enquêterapport van de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling kan worden geraadpleegd op de website <http://www.belspo.be/frdocfdd/>

EERSTE NATUURRAPPORT KRITISCH VOOR HET BELEID

Op 3 juni 1999 werd het eerste natuurrapport "Toestand van de Natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid" voorgesteld aan pers en publiek. Het natuurrapport is opgesteld door het Instituut voor Natuurbehoud. Het bestaat uit twee delen. Het eerste schetst de toestand en de evolutie van biotopen en van flora en fauna. Ook wordt een inventaris gemaakt van de kerngebieden met de grootste biologische diversiteit (zgn. hot spots). In het tweede deel wordt het gebiedsgericht natuurbehoudbeleid doorgelicht. Het eerste Vlaamse natuurrapport geeft harde cijfers over de verdere achteruitgang van de natuur in Vlaanderen. Het beleid zit

vol goede bedoelingen, maar de resultaten ontbreken. Door middel van grafieken wordt getoond dat vooropgestelde doelstellingen, onder meer wat betreft de oppervlakte natuurreservaat, niet gehaald worden. Amper 1,1% van het grondgebied is natuurreservaat, tegenover 6,9% in Nederland en 3,33% als Europees gemiddelde. Daarmee wordt het negatieve rapport dat de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling maakte over het natuur- (en landbouw)beleid in Vlaanderen bevestigd.

Het natuurrapport staat op de internet-site van het Instituut voor Natuurbehoud <http://www.instnat.be>. Er is ook een gedrukte versie verschenen.

MINDER VOGELS IN DE VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN

In 1979 vaardigde de Europese Unie een richtlijn uit met als doel de bescherming van de wilde vogelsoorten. Alle vogels genieten bescherming, voor zeldzame soorten moeten de lidstaten bijzondere maatregelen treffen binnen afgebakende gebieden. Tot zover de

theorie. Om te voldoen aan de Europese vogelrichtlijn heeft België 36 gebieden aangeduid, waarvan 23 gelegen zijn in Vlaanderen. Maar gebieden afbakenen is niet voldoende. Van de 27 prioritair te beschermen vogelsoorten zijn er 16 beduidend achteruitgegaan. Van slechts 3 soorten zijn de aantallen toegenomen. We eisen dan ook een herziening van de afbakening en aanduiding van de habitats (voor Europa bestaan alleen "integrale" vogelrichtlijngebieden!) en een opwaardering van het belang van de vogelrichtlijngebieden in het kader van de Europese Groene hoofdstructuur NATURA 2000. Meer tekst en uitleg vind je in een brochure samengesteld door AMINAL afdeling Natuur en Natuurreservaten vzw.

Referentie: Van den Bossche, W. et al. (1999). *20-jaar Vogelrichtlijn van de Europese Unie, Vlaanderen als belangrijke schakel in het Europees netwerk van beschermde gebieden*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap & Natuurreservaten vzw, Brussel.

Gratis exemplaren kunnen bekomen worden in het Wielewaalhuis of (in grotere aantallen) bij Natuurreservaten, Koninklijke St. Mariastraat 105, 1030 Brussel of bij AMINAL afdeling Natuur, Graaf de Ferraris-gebouw, Emile Jacqmainlaan 156, 1000 Brussel.

DE WIELEWAAL WERFT AAN

EEN MEDEWERKER RESERVATENWERKING m/v

Uw profiel

- u heeft een universitair diploma in de biologie, geologie, bio-ingenieur
- u heeft een goede natuurhistorische kennis, kennis van plantengemeenschappen is essentieel
- u kan vlot werken met kaartmateriaal
- u bent vertrouwd met het werken met een GIS
- u heeft praktijkervaring met natuurbeheer
- u heeft zin voor initiatief en kan zelfstandig werken
- u beschikt over vlotte mondelinge en schriftelijke communicatieve vaardigheden
- u beschikt over een eigen wagen

Uw functie

- opstellen dossiers ter erkenning van natuurreservaten
- opvolgen, aanpassen en herindienen oude erkenningsdossiers
- ondersteunen vrijwilligers bij het opstellen van beheersplannen en erkenningsdossiers
- mogelijkheid om op termijn door te groeien tot "hoofd reservatenwerking"

Kandidaten sturen hun sollicitatiebrief met c.v. naar L. Meul, De Blokken 7 te 2360 Oud-Turnhout

Voor u gesprokkeld

SAMENSTELLING: WALTER BELIS

Bronnen: Sovon: weidevogels, monitoring en bescherming, 12 februari '99 (Internet), Aves Contact, 35 (2)(3) '99, De Kieft, 23 (1) '99, Scottish Bird News, 53 '99, Der Falke, 46 (1) '99, Vogelkundliche Nachrichten aus Oberösterreich, 7 (1) '99, Ardea, 86 (2) '98, Watervogels in Vlaanderen tijdens het winterhalfjaar 1996-1997, L'Oiseau Magazine, 54 '99, Mergus, 12 (4) '98, Nieuws van het Zwin, 16 april '99, LPOInfo, 22 '99, Mens en Vogel, 37 (1) '99, Ornithos, 6 (1) '99, Branta, 3 '98, Charadrius, 35 (1) '99, La Garcilla, 103 '98, Der Ornithologische Beobachter, 96 (1) '99, De Takkeling, 7 (1) '99, Dutch Birding 21 (1) '99, Nos Oiseaux, 46 (1) '99, Het Vogeljaar 47 (2) '99, Ornithologische Mitteilungen, 51 (2) '99, Ornithos Svecica, 8 (4) '98, Ornithos Fennica, 75 (2) '98, Ibis, 141 (1) '99, Argus, 24 (1) '99, Sovon-nieuws, 12 (1) '99, Journal of Wildlife Management, 63 (1) '99, Le Héron, 32 (1) '99, Journal für Ornithologie, 140 (2) '99, Groenlink, 21 (2) '99, Aves, 35 (1) '98, Bird Study, 45 (2) '98.

* In de laatste 30 jaar zijn door areaalverlies en intensivering van de landbouw de meeste weidevogels in Nederland in aantal achteruitgegaan en is ongeveer de helft op de Rode Lijst terechtgekomen. Een goed voorbeeld van deze negatieve ontwikkeling vormt de Grutto. Vroeg maaien en beweiden betekenen immers een bedreiging voor de Grutto die zich schuilt in het hoge gras. (*Sovon: weidevogels, monitoring en bescherming*)

* Tussen 5 juli en 23 september 1998 werden 13 Zwarte ooievaars (3 jongen en 10 adulten) uitgerust met een zendertje. Vier werden in Frankrijk gevangen, 3 in het noorden van het Groot-hertogdom Luxemburg en 6 in België. Twee zendertjes lieten het vóór de trek afweten. Van de 11 exemplaren die tussen 12 september en 6 oktober naar Afrika vlogen zijn er 7 aangekomen. (*Aves Contact, 2 '99, LPOInfo, 22 '99 en L'Oiseau Magazine, 54 '99*)

* Uit de broedvogelinventarisatie in de Zaanstreek in 1997 bleek dat Roerdomp en Rietzanger het goed deden. Van Roerdomp werden er 15 territoria vastgesteld terwijl het totale aantal territoria in Nederland op 100 à 150 geschat wordt. De Zaanstreek herbergt 10 tot 15% van de Nederlandse populatie Rietzanger. (*De Kieft, 23 (1) '99*)

* Sinds 1973 bestudeert men het lichaamsgewicht van de Papegaaiduikers op

het Schotse St-Kilda. Een algemene opwarming van het zeewater heeft een negatieve invloed op het voedselaanbod voor deze soort. Dit vertaalt zich in een lager lichaamsgewicht en een daling van het broedsucces. (*Scottish Bird News, 53 '99*)

* In Beieren zoekt men vrijwilligers voor het bewaken van slechtvalkhorsten. Uitrusting en onderdak worden door de Landesbund für Vogelschutz verschaft. Dagelijks wordt een bedrag van 10 DEM uitgekeerd. Info: e-mail: u-lanz@lbv.de of op de LBV website: <http://www.lbv.de>. (*Der Falke, 46 (1) '99*)

* In Oberösterreich ging tussen 1990 en 1998 de Geelgors sterk achteruit. Intensivering in het gebruik van landbouwgebieden is de voornaamste oorzaak. Er werd geen verband vastgesteld tussen bosfragmentatie en predatie door Sperwer in bosgebieden schommellend tussen 2 en 50 ha. (*Vogelkundliche Nachrichten aus Oberösterreich, 7 (1) '99*)

* Nestgrootte, -massa en dikte van de nestwand hebben weinig of geen invloed op het broedsucces van Rosse waaiersstaarten. Vrouwtjes investeren meer in grotere nesten door er meer eieren in te leggen en mannetjes door grotere prooien aan te brengen. Toch leidt dit niet tot een beter broedresultaat. (*Ardea, 86 (2) '98*)

* Een onderzoek bij Bonte vliegenvangers wees uit dat

gewichtsverlies in de loop van de broedtijd niet zo zeer energetische tekorten weerspiegelt maar eerder een aanpassing is. Lichtere vogels kunnen immers efficiënter foerageren en hun grotere wendbaarheid laat hen toe aan predatoren te ontsnappen. (*Ardea, 86 (2) '98*)

* In Vlaanderen werden in de winter 1996-97 meer dan 326 000 watervogels geteld. In totaal zestig verschillende soorten, waarvan 13 niet-inheemse, inclusief ganzen en exoten, exclusief steltlopers en meeuwen. Meerkoet, Wintertaling, Tafeleend, Kuifeend, Kolgans, Kleine rietgans, Wilde eend en Smient waren de talrijk-

ste soorten. (*Watervogels in Vlaanderen tijdens het winterhalfjaar 1996-1997*)

* De Havikarend telde omstreeks de eeuwwisseling in Frankrijk nog 80 paren. Ondanks alle internationale inspanning is dit aantal teruggelopen tot 26 in het voorjaar van 1998. 90 % van de jonge vogels sterven in hun twee eerste levensjaren. Het lage sterftecijfer en de lange levensduur van volwassen exemplaren hield de soort in stand. Maar sinds 10 jaar wordt de Havikarend bedreigd door de jacht. (*L'Oiseau Magazine, 54 '99*)

* De roofvogeltelling van begin 1998 in het noorden van West-Vlaanderen lever-

Mannetje Rietzanger

(Foto: A.C. Zwaga)

de 7 soorten op, goed voor 385 exemplaren. Buizerd bleef het talrijkst, Torenvalk en Sperwer bleven stabiel, Smelleken zorgde voor een absoluut dieptepunt. (Mergus, 12 (4) '98)

* In maart en april werden o.a. volgende waarnemingen gedaan in het Zwin en omgeving: 4 Kleine zilverreigers, 4 Koereigers, 3 jonge Kraanvogels, 6 IJsgorzen, 3 Rouwkwikstaarten, 1 Bokje, 1 Visarend en een zeventigtal Zwartkopmeeuwen. (Nieuws van het Zwin, 16 april '99)

* Een wijfje Slechtvalk, vorig jaar nog verkeersslachtoffer, werd - na verzorging in 3 vogelopvangcentra - op 9 januari vrijgelaten te Langerlo (Limburg). Een mannelijk individu heeft zich hier reeds geïnstalleerd en de nestkast is ook al sinds 1995 aanwezig. Wachten maar... (Mens en Vogel, 37 (1) '99)

* Sinds het begin van de jaren '90 broeden 4 paren Grijsze wouw in Aquitanië (F). In 1998 werd het eerste geslaagd broedgeval van

deze soort in de Cévennes vastgesteld. (Ornithos, 6 (1) '99)

* Op 26 april 1998 werd voor de tweede maal in Bulgarije Citroenkwikstaart waargenomen. Het ging om zes exemplaren te midden van een groepje Gele kwikstaarten (*feldegg*, *flava* en *thunbergi*), Boerenzwaluwen, Oeverzwaluwen, Roodkeelpiepers en enkele steltlopers. (Branta, 3 '98)

* De Spaanse Ebrodelta wordt bedreigd door wanbeheer van het natuurpark dat het gebied moest vrijwaren. Aanleg van campings, wegen en dijken, uitbreiding van een viskwekerij gebeurt met toestemming van de Catalaanse overheid. Bovendien werd Albert Martinez, verantwoordelijke van het natuurpark en gerenomeerd ornitholoog ontslagen door de overheid. Goed nieuws is dat SEO/Birdlife haar eerste hectaren heeft aangekocht met de bedoeling een vogelreservaat uit te bouwen waar rijstcultuur en natuur harmonieus sa-

mengaan. (Aves Contact, 35 (3) '99 en *La Garcilla*, 103 '99)

* De eerste wintertelling van Aalscholver, gespreid over gans Spanje, leverde dit jaar 44 000 exemplaren op. (*La Garcilla*, 103 '99)

* In het stadscentrum van Keulen steeg het aantal broedparen van Sperwer van 3 in 1989 naar 21 en 22 in 1997 en 1998. Het zijn vooral eerstejaars die zich vestigen in eksterkolonies. Eksters maken 20 à 24% tot 36 à 64% van hun voedsel uit. (*Charadrius*, 35 (1) '99)

* Zangvogels storen zich niet aan de auditieve en visuele stoornissen van een vliegheaven. In de onmiddellijke omgeving van Zurich-Kloten haalt de Nachtegaal een broeddensiteit van 7,1 paren per 10 ha, Bosrietzanger 10,3, Tjiftjaf 9,8 en Fitis 10. Resultaten die even hoog liggen als in een onverstoorde broedgebied. (*Der Ornithologische Beobachter*, 96 (1) '99)

* Bijna alle roofvogelsoorten in Nederland hebben zich in 1998 weten te herstellen van de zware klappen in de jaren 50 en 60. Bovendien geven de meeste soorten blijk van een groot aanpassingsvermogen wat biotoop betreft. Mogelijk zal de Slechtvalk, succesvol in België en Duitsland, een vaste plaats verwerven in Nederland. (*De Takkeling*, 7 (1) '99)

* In februari-maart 1998 werd te Assendelft (NL) een Witstaartkievit waargenomen. In september-oktober werd (vermoedelijk) dezelfde vogel daar opgemerkt. Men veronderstelt dat dit exemplaar de zomer in gezelschap van andere Kieviten heeft doorgebracht. Plaatstrouw is bij zeldzame steltlopers vaker vastgesteld. (*Dutch Birding*, 21 (1) '99)

* De waarneming van een paartje en een wijfje Kleine zwartkop in de vallei van de Garonne (F) in 1997, gevolgd door recentere gevallen uit 1998 wijzen op een westelijke uitbreiding van de soort. (*Nos Oiseaux*, 46 (6) '99)

* Vroeggeboren Kieviten maken meer kans om te overleven in de maaiperiode. Gemiddeld worden 2 in plaats van 1 jongen grootgebracht. De bedreiging ligt niet bij het agrarisch maaien maar bij het ontbreken van een microklimaat (hoger gras). Vroege nesten worden minder bedreigd door predators, de jongen zijn vlugger vliegklaar en nemen deel aan de reproductie in het tweede kalenderjaar. (*Het Vogeljaar*, 47 (2) '99)

* Dit schijnen de rapers van kievitseieren niet te (willen) horen. Zij beweren dat de eerste legfels geen schijn van kans maken. De Nederlandse wetgeving is onder druk van het Europese Hof aangepast. Eirapers moeten nu een document kunnen voorleggen waaruit blijkt dat zij aan weidevogelbescherming doen. Dit document, dat door de politie nooit wordt gevraagd, wordt afgeleverd door de BFWV, de bond van Friese eirapers... (*Argus*, 24 (1) '99)

* Hongaarse Zwartkopmeeuwen volgen na de broedperiode Donau en Rijn in westwaartse richting tot aan de Atlantische kust, Groot-Brittannië en Noord-Ierland. Een minderheid trekt naar de Middellandse zee, waar het zwaartepunt in het noorden van de Adriatische zee ligt. Ook de Rhonevallei wordt benut. (*Ornithologische Mitteilungen*, 51 (2) '99)

* Vroegtijdig maaien van hooilanden heeft een negatieve invloed op het broedsucces van Kwartelkoning op het Zweedse eilandje Öland in de Oostzee. Van 239 zingende mannetjes in de periode 1972-75 viel het aantal terug op 90 in 1997. (*Ornis Svecica*, 8 (4) '98)

* Uit een onderzoek naar prooiresten in 12 sperwer-nesten bleek dat vogels met een zwaarder gewicht, een kleurrijk vederkleed of vertoevend in open terrein meer kans maken om door Sperwer geslagen te worden. (*Ornis Fennica*, 75 (2) '98)

Torenvalk

(Foto: B. Odeur)

Kievit

(Foto: J. Verbanck)

* Smienten "beheren" hun graasland in groep. Zij begrazen hetzelfde gebied regelmatig waardoor het regeneratievermogen van het gras toeneemt en het proteïnegehalte met 5 % stijgt. (*Ibis*, 141 (1) '99)

* Een nat najaar en oogstperikelen zorgden voor een opmerkelijke spreiding van ganzen en zwanen in Nederland. Normaal verblijven Kleine zwaan, Toendrarietgans en Kolgans in november-december, direct na de oogst, op de velden met oogstresten en schakelen nadien (december-januari) over op gras. Dit jaar bleven de vogels op de voedselrijke percelen. Het koude winterweer in Oost-Europa zorgde voor een extra influx. Een voorzichtige inventarisatie leverde 75 000 Toendrarietgans op tegenover 45 000 in normale winters. (*So-von-nieuws*, 12 (1) '99)

* Uit bijvoederprojecten in de Negevwoestijn (Israël) blijkt dat Aasgieren best een dood kuiken kunnen verdedigen tegenover soortgenoten of jonge vogels. Bij grotere kadavers zullen eerst zoogdieren het karkas openrijten en vervolgens komt eerst Vale gier aan de beurt. (*Journal of Wildlife Management*, 63 (1) '99)

* In de herfst van 1996 wer-

den in de streek Nord - Pas-de-Calais (F) 11 610 trek-kende Gaaien geteld. Deze trekbeweging, die in twee golven verliep, was de belangrijkste sinds 1983. De invloed op de nestbouw werd niet bestudeerd. (*Le Héron*, 32 (1) '99)

* Belaagd door Kuifkoeke, verdedigen Eksters niet geparasiteerde nesten beter dan geparasiteerde, vooral naar het einde van de

broedcyclus toe. Kuifkoeke zal daarentegen door hem geparasiteerde ekster-nesten goed verdedigen. (*Journal für Ornithologie*, 140 (2) '99)

* De waarnemingen op de Antwerpse Blokkersdijk, gedurende de periode januari-maart, waren zeer interessant: o.a. Roerdomp, Ringsnaveleend, Witoog-eend, veel hybriden onder de eenden, Middelste zaagbek, Rosse stekelstaart, Smellen, Rode wouw, Kraanvogels, Goudplevier, Zwartkop-meeuw, Dwergmeeuw, Drieteenmeeuw, Beflijster, Vuurgoudhaantjes, Baard-mannetjes, Buidelmees, Barmsijs, Geelgors... (*Groenlink*, 21 (2) '99)

* In het Waalse Saint-Ghislain werden twee hybriden Zwarte kraai x Bonte kraai geobserveerd. Het is niet duidelijk of de vogels afkomstig zijn uit grenszones (Denemarken, het oosten van Duitsland en Oostenrijk, Schotland, Noord-Italië), waar beide ondersoorten voorkomen en vaker tussen-vormen worden waargenomen. De kans is reëel dat de twee exemplaren afkomstig zijn van een toevallig gemengd koppel dicht bij huis. (*Aves*, 35 (1) '98)

* Het merendeel van de

Bonte strandlopers die in het noordoosten van Italië overwinteren komen in hun wintergebieden aan in oktober en vertrekken weer naar de broedgebieden in april en mei. Dit bleek uit tellingen die werden uitgevoerd tussen 1990 en 1995. Bij volwassen vogels werden twee categorieën onderscheiden: één die Italië in één trek bereikte en een andere die een halte maakte bij de Zwarte Zee en de Zee van Azov om te ruïen. (*Bird Study*, 45 (2) '98)

* In 1980 werden in het noorden van Yorkshire slechts 35 Nachtzwaluwen geteld. In 1995-1996 steeg de populatie tot 76 mannelijke exemplaren. Opvallend is dat de Nachtzwaluwen hier een voorkeur hebben voor jonge en open aanplantingen. (*Bird Study*, 45 (2) '98)

Bonte strandloper

(Foto: A.C. Zwaga)

HERDENKING: ZONDAG 5 SEPTEMBER 1999

40 jaar geleden werd ons natuurreervaat De Korhaan opgericht

30 jaar geleden overleed daar E.H. Frans Segers, stichter van De Wielewaal

In 1959 schonk E.H. Frans Segers aan "zijn Wielewaal" een kleine twee hectaren heideterrein te Arendonk om het te beheren als natuurreervaat, toen nog "Ornithologisch Studiecentrum" geheten. Tien jaar later, op 29 juni 1969 overleed hij er tijdens het blussen van een heidebrand. Ter herinnering daaraan werd op die plaats een hagelkruis opgericht, een oude kempische gewoonte.

Ten einde beide verjaardagen niet ongemerkt voorbij te laten gaan, wordt op zondag 5 september 1999 een bezoek gebracht aan het reservaat. De oppervlakte ervan is inmiddels wel meer dan vertienvoudigd. Vooral de laatste jaren heeft er een sterke uitbreiding plaatsgehad zodat de oppervlakte momenteel 22 hectaren bedraagt. Verheugend is dat de laatste tijd een aantal soorten, die de voorbije dertig jaar verdwenen waren, inmiddels terug zijn opgedoken, bij de broedvogels denken we daarbij aan Boomleeuwerik, Blauwborst en Rood-

borsttapuit. In de nabije omgeving heeft onze vereniging nog eens zowat 45 hectaren in eigendom (Brakeleer, Hoge Mierdse Hei en Laksheide). Tesamen met de gemeente-eigendommen in De Liereman en private percelen beheert De Wielewaal hier zowat 260 hectaren natuurgebied.

Om 9u30 komen we bijeen aan Café Het Hangijzer (Bergstraat 10 te Oud-Turnhout). Vandaar wordt eerst een bezoek gebracht aan de oude reservaatkern (met hagelkruis) en de uitbreidingen. Via de Brakeleer en de Hoge Mierdse Hei keren we dan terug naar Het Hangijzer. Gids: conservator Gie Luyts.

Wie dit wenst, kan daar om 12.30 uur deelnemen aan een brunch (broodjes en rozijnenbrood/ham en Corsendonck-kaas/koffiekoeken/koffie of thee). Vooraf inschrijven is wel verplicht.

's Namiddags bieden we aan geïnteresseerden nog de mogelijkheid om deel te nemen aan één van volgende twee excursies, vertrek telkens om 14 uur:

- het erkende Wielewaalreservaat De Liereman in Oud-Turnhout, meer bepaald aan de heidepercelen die begraaasd worden met Shetlandponies. U zal er zeker in bewondering staan voor de bloeiende Struikheide en Klokjesgentianen. Normaal is dit deel van het reservaat niet vrij toegankelijk. Einde ca. 17 uur, gids: conservator Dirk Geysels.
- Het erkende Wielewaalreservaat Domborgheide in het venengebied ten noorden van Turnhout. Bezoek aan de reeds vroeger beheerde terreinen en aan het recent aangekocht perceel (4 ha). Gids: conservator Dirk Verheyen.

Inschrijven:

De deelname aan de wandelingen is uiteraard kosteloos. Wie wil deelnemen aan de brunch is wel verplicht op voorhand in te schrijven. De deelnamekosten bedragen 300 F/persoon. Kinderen onder de 6 jaar betalen slechts 150 F. U kan dit bedrag overmaken op rekening nr. 001-1785968-80 t.n.v. De Wielewaal, afd. Turnhout, Kanaaldijk 1, 2380 Ravels, met vermelding "Brunch herdenking 5 september (+ eventueel uw namiddagkeuze Liereman of Domborgheide)". Wie pas na 25 augustus inschrijft, informeert eerst bij penningmeester G. Loos (014/41 21 16) of er nog plaats is bij de brunch.

Hartelijk welkom!

Luc Van Gompel, Gie Luyts

TIENDE PROVINCIALE NATUURKWIJ VAN WIELEWAALAFDELING REGIO LIER

Na het overgrote succes van de negen overige edities richt De Wielewaal Regio Lier op zaterdag 23 oktober 1999 haar Tiende en tevens laatste Provinciale Natuurkwis in ten voordele van haar reservatenfonds. Aankopen van reservaten moeten immers gefinancierd worden.

Aangezien dit de laatste keer is dat onze afdeling deze kwis inricht (er is reeds een opvolger-afdeling!) zal deze dan ook een aangepast tintje krijgen.

Deze leerrijke kwis, die in een aangename sfeer wordt opgebouwd, staat open voor ploegen tot max. 5 personen en bevat vragen over allerlei mogelijke disciplines van de natuur: vogels, insecten, planten, zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, milieu, reservaten...

Indien u hieraan wil deelnemen, hadden wij graag uw inschrijving ontvangen vóór 1 oktober 1999. Dit kan gebeuren door het storten van 500 F per ploeg op rekeningnummer 000-0606834-02 met vermelding van de ploegnaam (max. 5 deelnemers/ploeg). Iedere deelnemer heeft een prijs. Onze tiende provinciale natuurkwis vangt aan om 19.30 uur stipt in de polyvalente zaal van het St. Gummaruscollege (Kan. Davidlaan 4 te Lier). Bewegwijzering en parking wordt voorzien.

Voor alle verdere inlichtingen:

Marc Vermeylen, tel. 03/481 94 79.

activiteitenkalender

* Activiteiten aangeduid met een sterretje staan onder begeleiding van cursusleiders van Natuur- en milieu-educatie De Wielewaal.

AUGUSTUS

1

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve vlinderwandeling op het Groot Schietveld te Brasschaat –b- 8u15 P. Aldi, afrit 3 van E19 te Brecht –l- Hugo Van Besauw –e- 12u30 –m- vlindergids.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve vissenexcursie –b- 8 u station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel of 9 u Straalmolen, Hulsen, in driehoek Mol-Meerhout-Olmen –l- Walter Van Spaendonck 03/480 54 24 –e- 17 u –m- 50 F/persoon, picknick met drank en stevig schoeisel –info- de plaats van picknick is nog niet gekend, indien u dit te weten wil komen, bel dan even 03/480 54 24.

Denderland. Natuureducatieve wandeling in het Osbroek (Thema: Zomertooi van bomen en struiken) –b- 10 u infobord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef, Aalst –l- Magda De Wolf –e- 12 u.

***Denderland.** Natuureducatieve wandeling in de Wellemersers –b- 14 u infobord, Rodestraat, Welle –l- Eric De Tré –e- 18 u.

***Geraardsbergen.** Natuureducatieve wandeling in De Rietbeemd (Thema: Vlinders) –b- 14 u Cocanne bij het sanatorium, Hoge Buizeмонт, Overboelare –l- Godfried Merlevede –e- 18 u.

Groot-Haaltert. Beheerswerken in de Molenbeek –b- 10 u Gotegem-molen, Gotegemstraat, op grens Erpe-Mere en Haaltert –l- Axel Neuckermans 054/32 45 29 –e- 12 u –m- werktuigen voor beheer –info- vooraf even contact opnemen met Axel Neuckermans.

***Meetjesland.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos –b- 9 u kruispunt Westvoordestraat en Drongengoedweg, Knesselare –l- Eric Blondia 09/374 49 47 –e- 12 u.

***Noorderkempen.** Natuureducatieve vlinderwandeling rond de E10-plas –b- 14 u kerk van Wuustwezel-Dorp, Dorpsstraat, P. "Achter de Haven" –l- Joris Pinseel 03/667 57 97 –e- 17 u –m- verrekijker, loop, laarzen en determinatiegidsen.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve voormiddagwandeling in de Wateringen –b- 10 u Fam. Wijnen, Bredase Dijk 59, Bergeyk, ten noorden van blok 6 –l- Albert Van Otten –e- 12u30.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve namiddagwandeling in de Vloeiweiden –b- 14 u Wateringhuis, einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie –l- H. Cuyvers –e- 16u30.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve wandeling in de Vlassenbroekse Polder –b- 9u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Lieve Gielis 052/21 02 59 –e- 12 u –m- loop en verrekijker.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Ros-saert –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Turnhout.** Natuureducatieve wandeling in Weelde-Statie –b- 14 u Oud Station, Weelde-Statie, Steenweg op Merksplas, Weelde –l- Gilbert Loos –e- 17 u.

***Vaartland.** Natuureducatieve zomerflorawandeling in het Broek De Naeyer –b- 14 u Oostvaardijk, Klein Willebroek, brug –l- Désiré Tie-rens 03/886 90 72 –e- 17 u.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve dagvlinderwandeling in Everbeek-Boven –b- 14 u kerk van Everbeek-Boven, Kroonstraat –l- Eddy Saveyn 09/380 03 00 –e- 17 u –m- laarzen, doorzichtig potje met deksel, ev. vlindernetje –info- na het bestuderen worden alle vlin-ders vrijgelaten.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Kevie –b- 14 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren –l- Roger Nijssen 012/23 53 60 –e- 17 u.

***Zuid-West-Vlaanderen.** Natuureducatieve vlinder- en libellenwan-deling in De Coupure –b- 11 u De Coupure, Avelgem –l- Olivier Dochy –e- 14 u –m- insectengids.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve wandeling in het natuurreservaat Moenebroek te Schendelbeke –b- 14 u Markt, Zottegem of 14u15 kruispunt Moenebroekstraat en Moorhofstraat, Schendelbeke –l- Carlos D'Haeseleer –e- 17u15 –m- laarzen, verrekijker, loop, veldgid-sen en vlindergids.

4

***Voorkempen.** Determinatieavond (thema: Cypergrassenfamilie) –b- 19u30 lokaal VMPA, rechts van de orangerie, De Pont 45, Schilde –l- Hilde Lembrechts 03/353 21 68 –e- 22 u –m- loop, nieuwe flora Heimans.

7

Antwerpen-Zuid. Educatieve fietstocht in de grensstreek –b- 9 u sta-tion Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel –l- Tuur Wuyts 03/449 99 11 –e- 17 u –m- picknick met drank, fiets in goede staat en herstelgerief –info- aansluiten kan om 9u30 aan de kerk van Hoogstraten mits de leiding te verwittigen, max. 10 fietsen kunnen aan het station opge-laden worden, wie van deze service gebruik wil maken geeft een seintje aan de leiding en dit voor 1 augustus.

Lier. Beheerswerken in de Steenbeemden –b- 13u30 P. 't Badhuis, Emblemsesteenweg 73, Kessel –l- Marc Vermeylen 03/481 94 79 –e- 17 u –info- werkmateriaal is ter plaatse.

***Nationale Werkgroep Botanica.** Plantenstudiedag in Nieuwpoort –b- 9 u en 13u30 kerk van Nieuwpoort-Stad, Marktplein –l- Hedy Le-comte 050/54 49 24 –e- 17 u –m- laarzen, loop, flora's en picknick met drank.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Ros-saert –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve wandeling "Spinnen in en rond het huis" te Maarke –b- 20u30 fam. De Baere-Libbrecht, Boigne-berg 6 B, Maarke –l- Bryan Goethals 055/45 63 91 –e- 24 u –m- loop en doorzichtig potje met deksel.

Waregem. Beheerswerken op de oude spoorwegberm en/of Wey-meersch –b- 9 u oude spoorwegberm, via het Koestraatje, Zulte –l- P. Depodt 056/61 04 55 en F. T'Jollyn 056/68 75 80 –e- 11u45 –m- werk-handschoenen, stevig schoeisel en aangepaste kledij, drank wordt voorzien.

***Westland.** Nachtvlinderdeterminatie in het Provinciaal Domein Pal-ingbeek –b- 21 u Palingbeek, Palingbeekstraat 18, Zillebeke –l- Rudy Claeys 057/20 24 54 –e- 23 u –m- glazen potje met deksel, vlindergid-sen en vlindernetje –info- er wordt verzameld nabij het restaurant De Palingbeek en niet aan hoeve Hagereke.

Westland. Beheerswerken in de Kleiputten te Ploegsteert –b- 13 u rue Tourquet 228, Ploegsteert –l- José Tahon 056/55 50 41 –e- 18 u –m- laarzen, extra kledij en verrekijker –info- douchemogelijkheden ter plaatse.

***Zemst.** Natuureducatieve insecten- en plantenwandeling rond de Put van Weerde –b- 14 u P. aan Put van Weerde –l- Jeanne Peeters 015/61 20 86 –e- 17 u –m- insectengids en loop.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie –b- 9 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren –l- Roger Nijssen 012/23 53 60 –e- 18 u.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Natuureduca-tieve vroege ochtendwandeling in en rond het Steenbergbos –b- 6 u kerk van Everbeek-Boven –l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 –e- 8 u –m- laarzen, verrekijker, loop en veldgidsen.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Natuureduca-tieve wandeling naar en in het Haeyesbos –b- 9 u kerk van Everbeek-Boven –l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 –e- 12 u –m- laarzen, verrekijker, loop en veldgidsen.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Bezoek aan een ringer van het Belgisch Ringwerk –b- 11u30 –l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 –m- laarzen, ver-rekijker, loop en veldgidsen.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Natuureduca-tieve wandeling naar en in het Trimpontbos –b- 14 u kerk van Ever-beek-Boven –l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 –e- 17 u –m- laarzen, verrekijker, loop en veldgidsen.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Natuureduca-tieve avondwandeling met speciale aandacht voor zoogdieren –b- 20 u lokaal Cordenuit, nabij kerk van Everbeek-Beneden –l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 –e- 22 u –m- laarzen, verrekijker, loop en veldgidsen.

***Zwalmvallei+Geraardsbergen.** 4^e Natuurmarathon: Natuureducatieve nachtvlinderwandeling -b- 22 u lokaal Cordenuit, nabij kerk van Everbeek-Beneden -l- Koen Van den Berghe 055/42 83 90 en Johan Cosijn 055/30 98 10 -e- 24 u -m- laarzen, verrekijker, loop en veldgidsen.

8

***Bree.** Natuureducatieve wandeling in Leenderheide, juist over de grens in Nederland, in de buurt van Achel -info- Patrick Hermans 089/86 43 73.

***Denderland.** Natuureducatieve libellenwandeling aan de Ravelse Plassen en Den Diel -b- 8u30 Gedempte Dender, einde Noordlaan, Dendermonde of 9u45 kerk van Ravels -l- Jan Van den Berghe 014/47 29 50 -e- 17 u -m- laarzen, picknick met drank, libellengids en potjesloop.

De Putter. Educatieve fietstocht rondom Saeftinge -b- 13 u Kerkplein, Putte of 14 u koeltoren van kerncentrale Electrabel, Doel -l- Lucien Verschoren 015/75 46 34 -e- 18 u -info- inschrijven is noodzakelijk en kan bij Lucien Verschoren, deelname is gratis en er wordt gezorgd voor fietsen.

***Groot-Haaltert+Ninove.** Natuureducatieve plantenwandeling in het Industriepark te Ninove -b- 9 u containerpark, Pamelstraat-Oost 435, Ninove -l- Gery de Munter en Marleen Gabriëls -e- 12 u -m- loop en plantengids.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve plantenwandeling in de omgeving van Sint-Pietersburcht -b- 13u30 Sint-Pietersburcht, Zeutestraat, Puurs -l- Herwig Mees 03/899 12 91 -e- 17 u -m- plantengids.

***Lier.** Natuureducatieve wandeling in het Viersels Gebroekt -b- 14 u kerk van Viersel -l- Maarten Jacobs 03/484 66 18 -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker.

Mandelstreke. Natuureducatieve wandeling in de Mandelhoek -b- 9u30 Waterstraat, Ingelmunster -l- Jacqui Stragier 051/30 47 31 -e- 12 u.

***Ninove.** Natuureducatieve wandeling in het Neigembos (thema: Vlinders en insecten) -b- 14u30 kapel van Bevingen, Bevingen, Neigem -l- Christiaan Coppens -e- 17 u -m- glazen potje met deksel, loop en insecten- en vlindergids.

Noorderkempem. Educatieve fietstocht -b- 13u30 station van Kalmthout-Heide -l- Herman Lieckens 03/666 90 33 -e- 17 u -m- verrekijker, fiets in goede staat en herstelgerief.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Riebos -b- 14 u "In de Putten", straat links ten noorden van het kanaal -l- André Geypen -e- 16u30.

***Rupelstreek.** Educatieve fietstocht naar het Hof van Coolhem en een wandeling in het Arboretum van Puurs -b- 10u30 Veer, Rupeldijk, Niel of 14 u Arboretum, Overheide 21, Puurs -l- Guy Buyst 03/888 62 62 -e- 17 u -m- fiets, verrekijker en picknick met drank.

***Scheldevallei.** Natuureducatieve wandeling langs de oude Scheldemeanders te Elsegem -b- 14 u P. dancing Barbas, Kortrijkstraat 60, Wortegem-Petegem -l- Paul Cardon 055/31 19 92 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve wandeling in de Vlassenbroekse Polder -b- 9u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Lieve Gielis 052/21 02 59 -e- 12 u -m- loop en verrekijker.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve vlinderwandeling in en rond het Patersbos -b- 14 u Paterskerk, Steenweg op Elzele, Ronse, volg de wegwijzer Lessen -l- Walter Van der Meulen 055/21 32 22 -e- 17 u -m- stevig schoeisel, insectengids en loop.

***Wulp.** Natuureducatieve wandeling in de Goorbossen en Plasneetje te Retie -b- 9 u afrit 26 van E34, aan de voet van de brug richting Retie, baan Arendonk-Retie of 9u15 P. E3-plas, bewegwijzering vanaf 1^e plaats bijeenkomst -l- Danny Van der Veken 014/37 22 50 -e- 12 u.

14

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve nachtvlinderwandeling in De Bonte Klepper -b- 18u30 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel of 19 u aan het Kempisch Kanaal bij brug 11, baan Oostmalle-Rijkervorsel -l- Marieke Berkvens 03/311 73 35 -e- 23 u -m- loop, laarzen bij regenweer en stevig schoeisel.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

Westland. Beheerswerken in de Kleiputten te Ploegsteert -b- 13 u rue Tourquet 228, Ploegsteert -l- José Tahon 056/55 50 41 -e- 18 u

-m- laarzen, extra kledij, verrekijker -info- douchemogelijkheden ter plaatse.

15

***Brugge.** Natuureducatieve dagtocht naar de Vallei van de Roannal -b- 7 u P. voorkant station van Brugge -l- Jef De Kempe 050/27 94 36 -e- 17u30 -m- stevige wandelschoenen, veldgidsen en picknick met drank voor ganse dag -info- carpooling.

Fruitstreek. Deelname aan het ringwerk in het Wik te Bokrijk van 15 tot 22 augustus.

Groot-Haaltert. Wandelrally -b- "Molenveld", Molenstraat 33, Denderhoutem -info- Axel Neuckermans 054/32 45 29.

***Lier.** Natuureducatieve planteninventarisatiewandeling in de omgeving van Westmeerbeek -b- 9 u kerk van Westmeerbeek -l- Nelly Van Aerschot -e- 17 u -m- loop, flora's en picknick met drank.

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling op de Platwijers -b- 9 u Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt-Kuringen -l- Marc Lodewijckx en Ludo Grouwels 011/81 75 22 -e- 12 u -m- laarzen en verrekijker.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve wandeling in de Vlassenbroekse Polder -b- 9u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Lieve Gielis 052/21 02 59 -e- 12 u -m- loop en verrekijker.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Turnhout.** Natuureducatieve vissentocht in de Boeretang -b- 14 u kerk van Dessel -l- Mark Smets -e- 18 u -m- schepnetje.

Westland. Natuureducatieve dagvlinderdeterminatie in Nieppe (FR) -b- 13u30 station van Ieper -info- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 20 u -m- vlindergids, laarzen en verrekijker -info- carpooling vanaf station Ieper mogelijk.

16

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

17

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

***Meetjesland.** Natuureducatieve plantenwandeling op de wegbermen van de Kraailokerkerkweg -b- 19 u sporthal, Pussemierstraat, Eeklo of 19u20 aan kruispunt Kraailokerkerkweg en Blakkeveld, Maldegem -l- Chris Bruggeman 09/377 71 40 -e- 22 u.

18

***Brechtse Heide.** Determinatieavond (thema: Grassenfamilie) -b- 19u30 lokaal VMPA, rechts van de orangerie, De Pont 45, Schilde -l- Hilde Lembrechts 03/353 21 68 -e- 22 u -m- loop en flora.

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

19

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

20

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek -b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat -l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- kijker, laarzen en vogelgids.

***Scheldeland.** Vleermuizendeterminatie en -initiatie in De Bueren te Kwatrecht -b- 20 u cafetaria van Service-flats, Scheldedreef, Wette- ren of 21u30 station van Kwatrecht, Stationsplein -l- Rollin Verlinden -e- 23 u -m- laarzen en verrekijker.

21

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve vleermuizenwandeling in de omgeving van het Park van het kasteel van Hingene –b- 21 u kerk van Hingene –l- Joost Reyniers 052/33 72 69 –e- 24 u.

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve nachtvlinderexcursie te Waasmunster –b- 21 u brug E17, Waasmunster –l- G. Smet 03/774 26 00 –e- 24 u.

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek –b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat –l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 –e- 12 u –m- kijker, laarzen en vogelgids.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in Leerbeek –b- 9 u en 13u30 kerk van Leerbeek, Sint-Pietersplein –l- Luc Allemeersch 02/361 60 54 –e- 17 u –m- laarzen, loep, flora's en picknick met drank.

Netevallei. Bio-barbecue –b- 17 u parochiezaal van Hallaar.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

Westland. Beheerswerken in de Kleiputten te Ploegsteert –b- 13 u rue Tourquet 228, Ploegsteert –l- José Tahon 056/55 50 41 –e- 18 u –m- laarzen, extra kledij, verrekijker –info- douchemogelijkheden ter plaatse.

***Wulp.** Natuureducatieve vroege ochtendwandeling met bezoek aan een vogelring –b- 6u30 Sint-Antoniuskerk, Kerkplein, Oosthoven (Oud-Turnhout) of 6u45 Scoutslokalen Ansarat, Lage Mierdseweg, Oud-Turnhout –l- Ward Machielsens 014/42 77 33 –e- 9u45 –m- verrekijker en vogelgids.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve avondwandeling in de Kevie –b- 20 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren –l- Martin Ketelslegers en Albert Dumont 012/26 11 95 –e- 23 u.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve insecteninventarisatietoet met nadruk op zweefvliegen in het Uilenbroekreservaat –b- 14 u kruispunt Gaverland en Potaardestraat, Erwetegem (Zottegem) –l- Frank De Waele 055/42 78 40 –e- 17 u –m- insectennet, insectengids en loep.

22

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve dagtocht naar de Oude Buisse Heide (NL) –b- 9 u kerk van Achterbroek, baan Maria-ter-Heide naar Essen –l- Louis Vanhooydonck –e- 17 u –m- laarzen en picknick met drank.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve landschapswandeling in de Grootte Peel en de Stabrechtse Heide –b- 7u45 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel of 9u30 bezoekerscentrum Mijl op Zeven, Ospel –l- Ward Boeykens 03/440 83 72 –e- 17 u –m- picknick met drank, loep, verrekijker, telescoop, veldgidsen, flora's, vogelgids, laarzen bij regenweer en stevig schoeisel.

***Demervallei.** Natuureducatieve heidewandeling te Gerhagen –b- 13u30 Bosmuseum Gerhagen, Tessenderlo –l- Florent Mangelschots 013/66 46 18 –e- 16u30 –m- verrekijker en wandelschoenen.

***Gent.** Natuureducatieve wandeling in het domein La Clairière te Latem –b- 14 u Sint-Pietersplein, Gent of 14u15 kerk van Sint-Martens-Latem –l- Eric Van Renterghem 09/230 82 68 –e- 17u30 –m- veldgidsen en verrekijker.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve kouterwandeling –b- 14u30 Topmolen, Haaltert –l- Hildegard De Rouck 053/83 53 89 –e- 17 u.

Kievit. Educatieve fietstocht Aard v.d. 6 dorpen –b- 13u30 kerk van Beerse-Centrum –l- Daniël Josten –e- 17 u –m- fiets en herstelgerief.

***Mechelen.** Natuureducatieve ring- en werkweek in het Mechels Broek –b- 6 u P. CinéCity, Spuibekstraat 5, Mechelen, tegenover sportpark De Nekker, volg dan de Dijledijk tot aan het reservaat –l- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 –e- 12 u –m- kijker, laarzen en vogelgids.

***Netevallei.** Natuureducatieve wandeling op de Bolloheide te Grootlo –b- 14 u kerk van Grootlo –l- Danny Schoovaerts 016/53 64 47 –e- 16u30 –m- verrekijker.

Noorderkempem. Educatieve fietstocht langs Philipsdam en Rammevors –b- 8 u Onze-Lieve-Vrouwekerk, Nieuwstraat, Essen-Centrum –l- Herman Lieckens 03/666 90 33 –e- 18 u –m- fiets in goede staat, herstelgerief, verrekijker en ev. telescoop.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve glimwormenwandeling in De Veewey –b- 20u30 P. van autokeuring, langs baan Hasselt-Eindhoven, Eksel –l- Albert Geuens –e- 22u30.

***Oostende.** Natuureducatieve vogelobservatiewandeling op de slikken en schorren van de IJzermonding te Nieuwpoort –b- 14u30 P. reservaat IJzermonding, einde Halvemaanstraat, Nieuwpoort –info- Jacqueline Claerhout 059/30 22 09 –e- 17u30 –m- verrekijker, vogelgids en ev. telescoop.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve wandeling in de Vlassenbroekse Polder –b- 9u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Lieve Gielis 052/21 02 59 –e- 12 u –m- loep en verrekijker.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Turnhout.** Natuureducatieve wandeling in het Zwart Water –b- 14 u hoek Bremstraat en Steenweg op Baarle-Hertog, Turnhout –l- Mark Smets –e- 17 u –m- vogel- en plantengidsen.

23

Mandelstreke. Natuurreis van 23 tot 28 augustus naar de Mecklenburg in N-O-Duitsland –info- Philippe Deprez 051/20 46 54.

24

Westland. Barbecue –b- 11 u Cultureel Centrum, Dorpsplein, Voormezele –l- Linda Jacques 057/20 24 54 en Mario Hanssens 056/53 05 74 –m- verrekijker en laarzen.

27

***Vaartland.** Natuureducatief weekend van 27 tot 29 augustus in Lelystadhave (NL) –b- afreis op 27 augustus om 18 u op 't Pleintje, A. Van Landeghemplein, Willebroek –l- Désiré Tierens 03/886 90 72.

28

Denderland. Beheerswerken in de Wellemeersen (hooien) –b- 8 u depot Wellemeersenstraat, Welle –info- Herman Derder 053/80 01 10 –e- 17 u.

***Groot-Haaltert.** Nacht van de Vleermuis: Natuureducatieve excursie –b- 20u30 NMEC De Helix, Hoogstraat 2, Grimminge –l- Axel Neuckermans 054/32 45 29 –e- 23u30.

***Lier.** Natuureducatieve planteninventarisatiewandeling in de omgeving van Herenthout –b- 9 u kerk van Herenthout –l- Nelly Van Aerschot –e- 17 u –m- flora, loep en picknick met drank.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***s Heerenbosch.** Beheerswerken in de Vlassenbroekse Polder –b- 8u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- P. Van Geet 052/35 73 50 –e- 12u30 –m- laarzen, werkhandschoenen en werkkledij.

Westland. Beheerswerken in de Kleiputten te Ploegsteert –b- 13 u rue Tourquet 228, Ploegsteert –l- José Tahon 056/55 50 41 –e- 18 u –m- laarzen, extra kledij, verrekijker –info- douchemogelijkheden ter plaatse.

29

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve dagtocht naar Tholen, Philipsland en Markiezaatmeer –b- 8 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel –l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 –e- 17u30 –m- picknick, verrekijker, telescoop, vogelgids, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en guldens –info- men kan aansluiten om 8u20 aan kruising Leugenberg-Havenweg, richting Bergen-op-Zoom mits de leiding te verwittigen.

***Brugge.** Natuureducatieve dagtocht naar Zeeland (NL) –b- 7u30 P. voorkant station van Brugge –l- Patrick Keirsebilck –e- 20 u –m- verrekijker, telescoop, veldgidsen, picknick met drank en guldens –info- carpooling.

***Brussel.** Natuureducatieve dagtocht naar Zeeland (NL) –b- 8 u brug over E19 Brussel-Antwerpen, afrit 11, Weerde-Hofstade –l- E. D'Hoore 02/538 32 31 –e- 18 u –m- vogelgidsen, verrekijker, telescoop, aangepaste kledij en picknick met drank –info- carpooling.

***Denderland.** Natuureducatieve plantenwandeling met werkgroep botanie –b- 8u15 P. stedelijke begraafplaats, Leo de Bethunelaan, Aalst –l- Paul Van den Bremt, Laurent Annaert en Walter Tolleneer –e- 12 u.

***Klein-Brabant.** Deelname aan de Kempdag : Bezoek aan het Wielewaalmuseum en natuureducatieve wandeling op het Groot Schietveld te Brecht –b- 9 u Staels Borco, Bornem of 9u15 P. carpool, Breendonk, N16-N17-A12 of 10 u Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout –info- Koen Grolus 014/47 29 50 –e- 17 u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling op de Tenhaagdoornheide –b- 9 u ingang Limburg Golf, weg Houthalen-Zwartberg –l- Sylveer Bloemen –e- 12 u –m- verrekijker en loep.

***Moervaart-Zuidlede.** Natuureducatieve libellentocht naar de Oisterwijkse bossen en vennen (NL) –b- 10u45 en 14 u bezoekerscentrum Oisterwijk, Van Tienhovenlaan 5, Oisterwijk –l- Maatje den Herder 09/355 58 59 –e- 17 u –m- veldgidsen en verrekijker.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in Het Plat –b- 14 u

Schapenstal, einde van Palisstraat, Overpelt -I- Luc Winters -e- 16u30.

***Pajottenland.** Natuureducatieve insectenwandeling in Lennik -b- 14u30 op 't Nelleken, Sint-Berlindiskapel, kruispunt Geraardsbergse Baan en Eizeringenstraat -I- Joost Mertens -e- 17 u -m- insectengids en loop.

***Scheldevallei-Waregem.** Natuureducatieve wandeling langs de Spitaelsbossen en Oud-Moregem -b- 14 u café 't Stokerijtje, hoek Waregemseweg en Pontstraat, Wortegem-Petegem -I- Lieven Kinds 09/383 71 39 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve wandeling in de Vlassenbroekse Polder -b- 9u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Lieve Gielis 052/21 02 59 -e- 12 u -m- loop en verrekijker.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

SEPTEMBER

2

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in De Wilders te Geel -b- 9 u P. Robberechts, baan Geel-Diest -I- Jan Dirx -e- 12 u -m- loop en flora's.

4

***Demervallei.** Natuureducatieve dagtocht naar de Hoge Venen -b- 8 u kerk van Engsbergen -I- Florent Mangelschots 013/66 46 18 -e- 18 u -info- verplicht inschrijven voor 2 september bij Florent Mangelschots, we rijden met eigen wagens.

Denderland. Beheerswerken in de Wellemeersen (hooien) -b- 8 u depot Wellemeersenstraat, Welle -info- Herman Derder 053/80 01 10 -e- 17 u.

***Fruitstreek.** Natuureducatieve trekvogelwandeling -b- 8 u station van Sint-Truiden -m- laarzen en picknick met drank -info- bestemming en afsluiting hangen af van het weer.

Geraardsbergen. Nazomerbeheerswerken in De Rietbeemd -info- Godfried Merlevede 068/33 51 06.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag langs de Maas te Bouvignes-sur-Meuse -b- 9 u en 13u30 kerk van Bouvignes-sur-Meuse -I- André Van den Bergh 052/35 05 18 -e- 17 u -m- laarzen, loop, flora's en picknick met drank.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

Waregem. Beheerswerken op de oude spoorwegberm en/of Weymeersch -b- 9 u oude spoorwegberm, via het Koestraatje, Zulte -I- P. Depodt 056/61 04 55 en F. T'Jollyn 056/68 75 80 -e- 11u45 -m- werkhandschoenen, stevig schoeisel en aangepaste kledij, drank wordt voorzien.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie -b- 9 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Roger Nijssen 012/23 53 60 -e- 18 u.

5

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve dagtocht naar de Hoge Venen -b- 8 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -I- Hugo Waeterschoot 03/455 22 12 -e- 19 u -m- picknick met drank en laarzen.

***Bree.** Natuureducatieve wandeling in De Luysen -b- 13u15 kerk van Beek of 14 u P. ingang De Luysen -I- Jack Faassen -e- 17 u.

***Brussel.** Natuureducatieve trekvogelwandeling in en rond de bezinkingsputten van de suikerfabriek Tienen -b- 8u30 E40 Brussel-Luik, afrit 25, richting Tienen -I- Paul Herroelen 016/73 40 69 -e- 12 u -m-gidsen, verrekijker en laarzen.

Denderland. Natuureducatieve wandeling in het Osbroek (Thema : Inzicht in de plantengemeenschap) -b- 10 u infobord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -I- Paul Van den Brecht -e- 12 u.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve planteninventarisatiewandeling in de Molenbeek -b- 10 u Gotegemmolen, Gotegemstraat, op grens Erpe-Mere en Haaltert -I- Hildegard De Rouck -e- 12 u.

***Lier.** Natuureducatieve dagtocht in de Ardense bossen en Vallei van de Ourthe -b- 7 u station van Lier, fietsenstalling of 9u30 P. Belvedere, Nadrin, nabij de Héronrots -I- Fons Ceusters 014/21 79 34 en Jean-Pierre Pihay 03/411 11 45 -e- 17 u -m- stevig schoeisel, verrekijker en picknick met drank.

***Mechelen.** Natuureducatieve slakken- en invertebratenwandeling -b- 13u30 P. centraal station NMBS Mechelen, Hanswijkvaart, naast spoorweg -I- Goedele Verbeylen 015/32 12 05 -e- 17 u -m- verrekijker, laarzen, loop en determinatiewerken.

***Meetjesland.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos -b- 9 u kruispunt Westvoordestraat en Drongengoedweg, Knesselare -I- Eric Blondia 09/374 49 47 -e- 12 u.

***Meetjesland.** Natuureducatieve dagtocht naar Planckendaal -b- 8u30 P. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -I- Eddy Gadeyne -e- 17 u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in De Maten -b- 9 u sluis van Diepenbeek, brug over Albertkanaal -I- Carlo Vanderydt -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en telescoop.

***Netevalllei.** Natuureducatieve Nete- en Goorwandeling -b- 14 u kerk van Westmeerbeek -I- Manu Vlaeyens 016/69 72 74 -e- 16u30 -m- verrekijker en flora's.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve voormiddagwandeling in de Wateringen -b- 10 u Fam. Wijnen, Bredase Dijk 59, Bergeyk, ten noorden van blok 6 -I- Albert Van Otten -e- 12u30.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve namiddagwandeling in de Vloeiweiden -b- 14 u Wateringhuis, einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie -I- Albert Mertens -e- 16u30.

***Scheldeland.** Natuureducatief bezoek aan het Wielewaalmuseum en wandeling in De Liereman -b- 9 u P. GB, Zuidlaan, Wetteren of 10u30 Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout -I- Robert Jooris 09/369 42 28 -e- 18 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgids -info- men kan om 14 u aan de ingang van De Liereman aansluiten.

's Heerenbosch. Kunstwandeling op de Scheldedijk -b- 10 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -e- 12 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Turnhout.** Natuureducatieve wandeling op de Dombergheide -b- 14 u P. ring, Steenweg op Baarle-Hertog, Turnhout -I- Kris Verheyen -e- 17 u.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve vogelobservatiewandeling aan de moerassen van Harchies -b- 8 u kerk van Leupegem, Dr. De Wolfplein -I- Willy Aelvoet 055/31 67 30 -e- 13 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgidsen.

***Voorkempen.** Natuureducatieve dagtocht op zoek naar steltlopers -b- 9 u kerk van 's Gravenwezel -I- Marcel Couwels 03/383 00 53 -e- 18 u -m- verrekijker, ev. laarzen en picknick met drank.

***Westkust.** Natuureducatieve strand- en duinenwandeling -b- 14u30 P. aan einde Gillis Scottlaan, Sint-André, Oostduinkerke -I- René Billiau 058/41 27 35 -e- 17 u.

Westland. Watervogeltelling in de Verdrongen Weide -b- 9u30 Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -I- Patrick Snick -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en telescoop.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Kevie -b- 14 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Roger Nijssen 012/23 53 60 -e- 17 u.

***Zwalmvallei.** Natuureducatief bezoek aan het Wielewaalmuseum en wandeling in De Liereman -b- 10 u Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout of 14 u ingang De Liereman -info- Johan Cosijn 055/30 98 10 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker, loop, veldgidsen en picknick.

6

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Zammel -b- 9u30 Kerkplein, Zammel -I- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

8

***Scheldevallei.** Natuureducatieve vogelwerkgroepavond -b- 20 u Stedelijk Centrum, Heurnestraat, tegenover de Maalderijstraat, Heurne -I- Norbert Desmet 055/38 96 72 -e- 22u30 -m- vogelgidsen.

9

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in De Meren te Meerhout -b- 9 u P. Luihoeve, Bredestraat, Meerhout -I- Jan Dirx -e- 12 u -m- loop en flora's.

10

's Heerenbosch. Sterren kijken -b- 20 u Leireken station, Steenhuffel -I- Daniël Mertens 052/33 39 75 -e- 22u30.

11

Denderland. 5e Jaarlijks Eetfestijn -b- 17 u feestzaal Botjeshof, Langestraat, Welle -info- kaarten te bekomen bij Bruno De Bruyn, Eric De Tré en alle leden van de werkgroep tegen 200 F en 300 F -e- 22 u.

***Lier.** Plantenwerkgroep op tocht in de omgeving van Resteigne -b-

7 u station van Lier, fietsenstalling of 9 u kerk van Resteigne → Nelly Van Aerschot 015/22 25 73 →e- 17 u →m- flora's, loop, picknick met drank.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in Neerhelst te Geel →b- 9 u ingang reservaat, Larumse Brugweg, Geel →l- Jan Dirx →e- 12 u →m- loop en flora's.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert →b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde →l- Pol Meert 052/41 18 85 →e- 18 u →info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

12

Antwerpen-Centrum. Educatieve fietstocht in Nederland →b- 9 u kruispunt Driehoek, genaamd Stabroekse Steenweg en Kapelsesteenweg →l- Louis Vanhooydonck →e- 17 u →m- regenkleidij, fiets in goede staat, herstelgerief en picknick met drank.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve stellopertocht in Zeeland (NL) →b- 8 u station Oude God, Lode Dosfellei, Morsel →l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 →e- 18u30 →m- picknick, kijker, telescoop, veldgidsen, vogelgids, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en guldens.

***Brussel.** Natuureducatieve flora- en faunatocht naar de Hoge Venen →b- 8u45 afrit 38 van E40 naar Eupen →l- R. Gielen 09/232 27 02 →e- 18 u →m- gidsen, kijkers, gepaste kledij, stevig schoeisel en picknick met drank.

***Denderland.** Natuureducatieve plantenwandeling met werkgroep botanie →b- 8u15 P. stedelijke begraafplaats, Leo de Bethunelaan, Aalst →l- Paul Van den Bremt, Laurent Annaert en Walter Tollenaar →e- 12 u.

Denderland. 5e Jaarlijks Eetfestijn →b- 11u30 feestzaal Botjeshof, Langestraat, Welle →info- kaarten te bekomen bij Bruno De Bruyn, Eric De Tré en alle leden van de werkgroep tegen 200 F en 300 F →e- 15 u.

***De Putter.** Natuureducatief bezoek aan een biologisch groenten- en fruitbedrijf →b- 14 u kerk van Peulis-Putte of 14u15 bedrijf Busschots, Mechelbaan 133, Koningshooikt-Lier →l- Lucien Verschoren 015/75 46 34 →e- 18 u.

***Geraardsbergen.** Natuureducatieve visarendtocht naar Harchies →b- 13u30 aan de vesten te Geraardsbergen →l- Luc Favijts →e- 17 u →m- vogelgids en verrekijker.

***Land van Waas-Noord.** Natuureducatieve studiedag: Duinen en kust →b- 7u30 politiekantoor, Beveren of 7u45 kerk van Sint-Gillis of 9u30 Albertmonument, Nieuwpoort of 13u30 douanekantoor, weg Adinkerke, naar Frankrijk grens →l- Leopold Dewulf en Marc Leten →e- 16u30 →m- picknick met drank, flora, verrekijker en stevig schoeisel →info- inschrijven door storting van 450 F op rekening 000-0105608-72 van afdeling Land van Waas-Noord, Recolettelaan 22, De Klinge.

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve wandeling in Schausselbroeck →b- 14 u Gemeenteschool, Steendorp →l- G. Heyrman 03/744 18 22 →e- 17 u →m- kijker en laarzen.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve landschapswandeling in het Zammelbroek te Geel →b- 14 u kerk van Geel-Zammel →l- Jan Van Reusel →e- 17 u.

***Oostende.** Natuureducatieve dagtocht naar Turnhout en omgeving en een cultureel bezoek aan Hoogstaten →b- 7 u P. voor Maritiem Instituut, Mercatorlaan, Oostende of 8 u kerk van Hingene (Bornem) of 10u30 Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout of 13u30 ingang De Liereman →info- Jacqueline Claerhout 059/30 22 09 →e- 20 u →m- picknick en verrekijker.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert →b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde →l- Pol Meert 052/41 18 85 →e- 18 u →info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve landschapswandeling te Maarke →b- 14 u kerk van Maarke, hoek Maarkeweg en Kokerellestraat →l- Bryan Goethals 055/45 63 91 →e- 17 u →m- stevig schoeisel, verrekijker, loop, doorschijnend potje met deksel →info- speciaal voor families met kinderen.

Westland. Faunaverkenning langs de Franse-Heuvel-Wandelroute →b- 13u30 station van Ieper →l- Rudy Claeys 057/20 24 54 →e- 19 u →m- verrekijker, laarzen en plantengids →info- carpooling mogelijk vanaf station Ieper.

13

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Meerhout →b- 9u30 't Verloren Schaa, Molsebaan 115, Meerhout →l- Oscar Toelen 014/23 43 37 →e- 12 u.

14

***Meetjesland.** Natuureducatieve plantenwandeling op de wegbermen van de Raverschootstraat →b- 19 u sporthal, Pussemierstraat,

Eeklo of 19u20 aan kruispunt Raverschootstraat en Industrieweg, Eeklo →l- Chris Bruggeman 09/377 71 40 →e- 22 u.

16

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in de Vlemincksloop te Mol →b- 9 u P. Ecocenter, Postelsteeweg, Mol →l- Jan Dirx →e- 12 u.

18

Denderland. Beheerswerken in de Wellemers (hooien) →b- 8 u depot Wellemersstraat, Welle →info- Herman Derder 053/80 01 10 →e- 17 u.

***Groot-Haaltert.** Nacht van het zoogdier →info- Axel Neuckermans 054/32 45 29.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag langs de kanalen in het Meetjesland →b- 9 u kerk van Adegem, Adegemdorp en/of 13u30 Lievebrug over het Leopoldskanaal, tussen de Vlotweg en Middeldorpe, Sint-Laureins →l- Karel De Waele 09/386 45 60 →e- 17 u →m- laarzen, loop, flora's en picknick met drank.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in het Olens Broek te Olen →b- 9 u P. Zeggehoeve, Heibloemstraat, Olen →l- Jan Dirx →e- 12 u →m- loop en flora's.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert →b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde →l- Pol Meert 052/41 18 85 →e- 18 u →info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

19

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve diersporenwandeling op Fort VII →b- tussen 14 u en 15 u ingang Fort VII, Legerstraat 40, Wilrijk →l- Hugo Waeterschoot 03/455 22 12 →e- tussen 16 u en 17 u →m- stevig schoeisel, laarzen bij regenweer, loop en gidsen.

***Brechtse Heide.** Natuureducatieve fauna- en florawandeling met aandacht voor het anti-tankkanaal →b- 10 u P. van visput De Zonnebaars, Schanslaan, Schilde →l- André Bosmans 03/384 07 22 →e- 12u30 →m- loop, verrekijker, gidsen en laarzen.

***Brussel.** Natuureducatieve trekvogelwandeling rond het vliegveld van Grimbergen →b- 9 u kerk van Beigem (Grimbergen) →l- Frank Van den Houte 02/270 84 37 →e- 12 u →m- gidsen en verrekijker.

***Denderland.** Natuureducatieve wandeling in de Wellemers →b- 14 u infobord, Rodestraat, Welle →l- Bruno De Bruyn →e- 18 u.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve zoogdierenwandeling in de Mollebeek →b- 10 u Gotegeemolen, Gotegemstraat, op grens Erpe-Mere en Haaltert →l- Axel Neuckermans 054/32 45 29 →e- 12 u.

***Kievit.** Natuureducatieve wandeling in De Schrieken en de vallei van de Diepteloop →b- 13u30 P. VITO, Antwerpsesteenweg, Beerse →l- Daniël Josten →e- 17 u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling op de Platwijers →b- 9 u Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt-Kuringen →l- Marc Lodewijckx en Ludo Grouwels 011/81 75 22 →e- 12 u →m- laarzen en verrekijker.

***Netevallei.** Natuureducatieve wandeling in De Goren →b- 14 u molen, Bruggeneinde, Heist-op-den-Berg →l- François Van den Bosch 015/24 03 18 →e- 16 u →m- verrekijker.

***Schelde-Leie+Waregem.** Natuureducatieve wandeling langs de oude spoorbedding in Zulte-Waregem →b- 14 u oud station, winkel Chino, Vijfseweg, Waregem →l- Peter Depodt 056/61 04 55 →e- 17 u →m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert →b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde →l- Pol Meert 052/41 18 85 →e- 18 u →info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vaartland.** Natuurbeschermingsdag in het Maasland →b- 8 u 't Pleintje, A. Van Landeghemplein, Willebroek →l- Désiré Tierens 03/886 90 72 →e- niet bekend.

***Wulp.** Natuureducatieve wandeling in en om De Liereman →b- 9 u Sint-Bavokerk, Kerkplein, Oud-Turnhout of 9u15 ingang De Liereman, Broederpleinen, Schuurhovenberg, Oud-Turnhout →l- Dirk Geyssels 014/42 06 17 →e- 12 u →m- gidsen en laarzen.

20

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Lichtaart →b- 9u30 Floreale, Lichtaartsesteenweg 84, Lichtaart →l- Oscar Toelen 014/23 43 37 →e- 12 u.

23

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in de Mosselgoren te Geel →b- 9 u ingang reservaat Mosselgorenstraat, Geel →l- Jan Dirx →e- 12 u →m- loop en flora's.

25

***Lier.** Plantenwerkgroep op tocht in de omgeving van de Vallei van

de Grote Nete -b- 8u30 station van Lier, fietsenstalling of 9 u aan spoorwegovergang, Lier-Berlaar -l- Nelly van Aerschot 015/22 25 73 -e- 17 u -m- flora's, loop en picknick met drank.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in het Prinsenspark te Retie -b- 9 u P. Prinsenspark, baan Geel-Retie -l- Jan Dirx -e- 12 u -m- loop en flora's.

's Heerenbosch. Beheerswerken in de Vlassenbroekse Polder (maaien) -b- 8u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- P. Van Geet 052/35 73 50 -e- 12u30 -m- laarzen, werkhandschoenen en werkkledij.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Waregem.** Natuureducatieve avondwandeling te Nokere met aandacht voor vleermuizen en uilen -b- 19u30 kerk van Nokere -l- Yves Adams 056/60 22 77 -e- 22u30.

Westland. Paddestoelendeterminatieweekend in Fontainebleau -info- inschrijven met voorschot voor 4 september op rekening 467-3863771-57 van afdeling Westland met vermelding "Fontainebleau", meer informatie kan men verkrijgen bij Rudy Claeys 057/20 24 54.

26

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve bomenstudiedag te Kalmthout en Essen -b- 8u30 station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel of 9u15 grote P. van Kalmthoutse Heide, Putsesteenweg, vlak tegenover De Vroente of 13u30 Bosmuseum, Wildertse Duintjes, Essen -l- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 17 u -m- papier, balpen, 50 F/persoon als inschrijvingsgeld, stevige wandelschoenen en ev. laarzen bij regenweer -info- voor de voormiddag moeten men vooraf inschrijven bij Tuur Wuyts vermits slechts 20 deelnemers toegelaten zijn.

Bree. Beheerswerken op de Sint-Maartensheide of De Luysen -b- 7u30 Stadsplein, Bree, aan fontein -info- Patrick Hermans 089/86 43 73 -e- 12 u.

***Brugge.** Natuureducatieve dagtocht naar de bossen van Ciergnon -b- 7u30 P. voorkant station van Brugge -l- Jef De Kempe 050/27 94 36 -e- 17 u -m- stevige wandelschoenen, veldgidsen en picknick met drank voor de ganse dag -info- carpooling.

***Brugge.** Natuureducatieve wandelingen voor het hele gezin -b- tussen 13u30 en 14u30 Markt van Damme, bezoekerscentrum De Grote Sterre -l- Guido Orbie 050/39 60 92 -e- 17u30.

***Brussel.** Natuureducatieve kruidenwandeling rond Vollezele -b- 14 u kerk van Vollezele, weg 255 Ninove-Edingen -l- J. Masuy 02/269 84 96 -e- 17 u -m- gidsen en stevig schoeisel.

***Denderland.** Natuureducatieve plantenwandeling met werkgroep botanie -b- 8u15 P. stedelijke begraafplaats, Leo de Bethunelaan, Aalst -l- Paul Van den Bremt, Laurent Annaert en Walter Tolleneer -e- 12 u.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve mossen- en varenwandeling -b- 10 u camping Reamerik, Eigenstraat, Denderhoutem -l- Peter Tolleneer -e- 12 u.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve dagtocht naar de Hoge Venen -b- 7 u P. station van Bornem of 7u15 station van Puurs of 7u30 Heilig-Hartkerk van Boom -info- Herwig Mees 03/899 12 91 -e- 17 u.

***Meetjesland.** Natuureducatieve dagtocht naar de Braakman en de Westerschelde -b- 13u30 P. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -l- Eddy Gadeyne en Marc Boone -e- 17 u.

***Noorderkempen.** Educatieve fietstocht door de Hoge Veluwe (NL) met bezoek aan het Kroller-Müller-museum in samenwerking met het Davidsfonds -b- 7 u Markt, Kalmthout of 7u20 Onze-Lieve-Vrouwekerk, Nieuwstraat, Essen-Centrum -l- Herman Lieckens 03/666 90 33 -e- 17 u -m- verrekijker, regenkledij, fiets in goede staat en herstelgerief.

***Pajottenland.** Natuureducatieve landschapswandeling in de omgeving van Den Haas en De Woestijn -b- 14u30 Woestijnkapel, Woestijnstraat, Roosdaal -l- Willy Van Everbroeck -e- 17 u.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" van Bob Stadius en Koen Rossaert -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve herfstwandeling in het Bois Joly -b- 14 u P. stedelijk kerkhof, Hogerluchtstraat, Ronse -l- Philippe Moreaux 055/21 38 19 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in Eigenbilzen -b- 14 u Hoeffaert, Bilzen -l- David Nijssen 012/23 53 60 -e- 17 u -m- loop, spiegelkje en gidsen.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve wandeling in de Steengroeven te Lessen -b- 14u30 P. vroeger café Astoria, baan Lessen-Geraardsbergen -l- Willem Boonen -e- 17u30.

27

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve dagtocht naar Spa -l- Oscar Toelen 014/23 43 37.

30

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in het Zammelsbroek te Geel -b- 9 u kerk van Geel-Zammel -l- Jan Dirx -e- 12 u -m- loop en flora's.

OKTOBER

2

***Brussel.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Observatie van water-, park- en bosvogels -b- 14 u station van Bosvoorde, Terhulpesteenweg -l- Peter Vanbellingen -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker -info- telescopen zijn ter plaatse aanwezig.

Denderland. Beheerswerken in de Wellemers -b- 8u30 depot Wellemersstraat, Welle -l- Herman Derder 053/80 01 10 -e- 16u30.

***Kievit.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in Het Blak -b- 7 u einde Meergoorstraat, Beerse -l- Geert Torremans -e- 10 u.

***Klein-Brabant.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Initiatie in vogelkijken -b- 9 u café D'Oude Poort, Hingene -l- Herwig Mees 03/899 12 91 -e- 12 u -info- met de fiets.

***Lier.** Natuureducatieve diavoorzucht over Ecuador -b- 20 u clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier -l- André De Jonghe -e- 22u30.

Meetjesland. Paddestoelenwerkgroep op tweedaagse naar de Gaumestreek -info- alle inlichtingen bij Marc Boone te bekomen 09/377 30 00.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in de schorren en polders van Oude Doel -b- 9 u en 13u30 kerk van Kieldrecht, Marktplein -l- René Maes 03/252 44 71 -e- 17 u -m- laarzen, loop, flora's en picknick met drank.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in de Netevallei te Herenthout -b- 9 u P. Kruiskensberg, baan Herenthout-Berlaar -l- Jan Dirx -e- 12 u -m- loop en flora's.

***Vaartland.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen -b- 9 u Oostvaardijk, Klein Willebroek, Brug -l- Désiré Tierens 03/886 90 72 -e- 12 u.

Waregem. Beheerswerken op de oude spoorwegberm en/of Weymeersch -b- 9 u oude spoorwegberm, via het Koestraatje, Zulte -l- P. Depodt 056/61 04 55 en F. T'Jollyn 056/68 75 80 -e- 11u45 -m- werkhandschoenen, stevig schoeisel en aangepaste kledij, drank wordt voorzien.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie -b- 9 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- Roger Nijssen 012/23 53 60 -e- 18 u.

3

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in 't Moretusbos -b- 8u15 station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel of 8u45 Kasteel Ravenhof, Oud Broek 4, Stabroek -l- Joke De Sutter 03/664 94 14 -e- 12u15 -m- loop, laarzen bij regenweer en paddestoelengidsen.

***Arendonk.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in De Braekeleer -b- 7 u Taverne Hertog Jan, bij het vliegveld -l- Jan Van den Berghe 014/47 29 50 -e- 10 u.

***Bree.** Natuureducatieve wandeling in De Luysen -b- 13u15 kerk van Beek of 14 u P. ingang De Luysen -l- Jack Faassen -e- 17 u.

***Brugge.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Provinciaal Domein Tillegem -b- 14 u P. domein, Witte Molenstraat, Sint-Michiels (Brugge) -info- Guido Orbie 050/39 60 92 -e- 17 u -m- paddestoelengidsen, spiegelkje en loop.

***Brugge.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in de Achterhaven van Brugge -b- 9u30 café De Drie Zwanen, Dorpsplein, Dudzele -l- Guido Orbie 050/39 60 92 -e- 12u30 -m- verrekijker en gidsen.

***Brussel.** Natuureducatieve fauna- en florawandeling in Hof ter Muschen te Woluwe -b- 9 u P. bij bord Hypokrateslaan, zijstraat Woluwelaan, Woluwe -l- I. Scherpereel 02/305 05 58 -e- 11u30 -m- gidsen en verrekijker.

Denderland. Natuureducatieve wandeling in het Osbroek (Thema : Paddestoelen) -b- 10 u infobord van Osbroek, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- Peter Tolleneer -e- 12 u.

***Denderland.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Initiatie vogelkijken in de Wellemers -b- 8 u depot Wellemers-

straat, Welle –info- Herman Derder 053/80 01 10 –m- verrekijker, telescoop, vogelgidsen en picknick met drank.

***Fruitstreek.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Zee-trek en kleine vogels aan de kust –b- 8 u station van Sint-Truiden –info- einde en juiste bestemming afhankelijk van het weer.

***Gent.** Natuureducatieve dagtocht naar de Hoge Venen –b- 7 u Sint-Pietersplein, Gent –l- Eric Van Renterghem 09/230 82 68 –e- 20 u –m- veldgidsen, laarzen, verrekijker en picknick met drank –info- inschrijven noodzakelijk door storting van 450 F/persoon op rekening 441-7053081-68 van afdeling Gent.

***Geraardsbergen.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de drie bossen van Overboelare –b- 14 u taverne Hacienda –l- Willem Boonen –e- 17 u.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve plantenwandeling in de Molenbeek –b- 10 u Gotegemolen, Gotegemstraat, op grens Erpe-Mere en Haaltert –l- Axel Neuckermans 054/32 45 29 –e- 12 u.

***Kievit.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in Het Blak –b- 7 u einde Meergoorstraat, Beerse –l- Geert Torremans –e- 10 u.

Klein-Brabant. Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : 3 vogelkijpunten : op het Zuidelijk Eiland, het Noordelijk Eiland te Wintam en de dijk aan de Notelaer te Hingene, telkens van 10 tot 16 u.

***Klein-Brabant.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in het vogelrijkgebied van het Noordelijk en Zuidelijk Eiland te Wintam –b- 9 u kerk van Wintam –l- Joost Reyniers 052/33 72 69 –e- 12 u.

***Klein-Brabant.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in het vogelrijkgebied van het Noordelijk en Zuidelijk Eiland te Wintam –b- 14 u kerk van Wintam –l- Hendrik D'Hertefelt 03/889 72 86 –e- 17 u.

***Lier.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling aan de vijvers van Anderstad te Lier –b- 8 u P. stadsfeestzaal De Mol, Aarschotsesteenweg, Lier, op ring van Lier aan het kruispunt Lier-Aarschot, richting Lier-Centrum nemen, na 400 m aan rechterkant –l- Karl Van Rompaey 03/488 44 91 –e- 11 u –m- laarzen, kijker en ev. telescoop.

***Meetjesland.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos –b- 9 u kruispunt Westvoordestraat en Drongengoedweg, Knesselare –l- Eric Blondia 09/374 49 47 –e- 12 u.

***Midden-Kempen.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in De Maat –b- 14 u aan brug, sas 3, weg Balen-Postel –l- Jef Sas –e- 17 u –m- verrekijker en telescoop.

***Midden-Limburg.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve vogelwandeling in de Platwijers –b- 9 u einde Paalsteenstraat, Hasselt-Kuringen –l- Eric Schorpion –e- 12 u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling op Terlaemen –b- 14 u P. autocircuit van Zolder –info- Ludo Grouwels 011/81 75 22 –e- 17 u –m- laarzen en loep.

***Moervaart-Zuidlede.** Natuureducatieve herfstwandeling in Puyenbroeck –b- 14 u ingang 1, Provinciaal Domein Puyenbroeck, Puyenbrug 1A, Wachtebeke –l- Maatje den Herder 09/355 58 59 –e- 17 u –m- paddestoelengids en spiegelkje.

***Nete en Aa.** Natuureducatieve landschapswandeling in het Hageven te Neerpelt –b- 13 u Stationneke, Stationsstraat 57, Olen –l- Ignace Ledegen –e- 17 u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve voormiddagwandeling in de Wateringen –b- 10 u Fam. Wijnen, Bredase Dijk 59, Bergeyk, ten noorden van blok 6 –l- Albert Van Otten –e- 12u30.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve namiddagwandeling in de Vloeiweiden –b- 14 u Wateringhuis, einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie –l- H. Vaesen –e- 16u30.

Pajottenland. Maken van nestkasten + uitleg over het belang ervan –b- 14u30 Gemeentelijke Basisschool, Brusselstraat 27, Pamel (Roosdaal) –l- Jan Van Hacht 02/532 08 93 –e- 17 u –m- hamer –info- zeker aan te raden voor kinderen.

***Scheldevallei.** Natuureducatieve wandeling in het Bos 't Ename –b- 14 u kerk van Ename, Enameplein –l- Guido Tack 055/30 25 89 –e- 17 u –m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Buggenhoutbos –b- 9u30 Boskapel, Kasteelstraat, Buggenhout –info- Gustaaf Van Gucht 052/33 44 56 –e- 12 u –m- loep.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Buggenhoutbos –b- 14 u Boskapel, Kasteelstraat, Buggenhout –info- Gustaaf Van Gucht 052/33 44 56 –e- 16u30 –m- loep.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" beelden van Michèle Vanderstraeten –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vaartland.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen –b- 9 u P. 't Broek, Broekstraat, Willebroek-Blaasveld –l- Désiré Tierens 03/886 90 72 –e- 12 u.

***Westkust.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in de IJzermonding te Nieuwpoort –b- 14 u P. reservaat, einde Halvemaanstraat, Nieuwpoort –l- Godfried Warreyn –e- 17 u –m- vogelgids, verrekijker en telescoop.

***Westkust.** Deelname aan de Internationale Vogelkijkdagen : Natuureducatieve wandeling in de IJzermonding te Nieuwpoort –b- 14 u P. reservaat, einde Halvemaanstraat, Nieuwpoort –l- Walter Wacke-nier –e- 17 u –m- vogelgids, verrekijker en telescoop.

Westland. Watervogeltelling in de Verdrongen Weide –b- 9u30 Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke –l- Patrick Snick 09/281 08 51 of 09/223 85 64 –e- 12 u –m- telescoop, verrekijker en laarzen.

***Wulp.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Prinsenspark te Retie –b- 9 u hoofd P. Prinsenspark, aan bezoekerscentrum, Kastel-sedijk, Retie –l- Jef Melis –e- 12 u –m- loep.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Kevie –b- 14 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren –l- Roger Nijssen 012/23 53 60 –e- 17 u.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve landschapswandeling in het Steenbergbos, Haeyesbos en Trimpontbos –b- 14 u kerk van Everbeek-Boven –l- Roger D'Homme 055/42 37 73 –e- 17 u –m- loep, plantengids, vogelgids en verrekijker.

4

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Herentals –b- 9u30 P. BLOSO, Herentals –l- Oscar Toelen 014/23 43 37 –e- 12 u.

7

***Nete en Aa.** Natuureducatieve plantendeterminatiewandeling in De Bergen te Herenthout –b- 9 u P. Happyland, baan Herentals-Herenthout –l- Jan Dirx –e- 12 u –m- loep en flora's.

8

***Groot-Haaltert.** Determinatieavond (Thema: Zoogdieren) –b- 20 u Camping 'Reamerik', Eigenstraat, Denderhoutem –l- Axel Neuckermans 054/32 45 29 –e- 23 u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve diavoordracht over de afdelingsreis naar Thailand –b- 20 u jeugdhuis Paletthe, Jeugdlaan 2, Overpelt –l- Albert Geuens –e- 22u30.

9

***Lier.** Natuureducatieve planteninventarisatiewandeling in de omgeving van Ekeren –b- 8 u station van Lier, fietsenstalling of 9 u kerk van Ekeren –l- Nelly Van Aerschot 015/22 25 73 –e- 17 u –m- flora's, loep en picknick met drank.

Midden-Limburg. Gedachtenismis voor de afgestorven leden –b- 18u30 Sint-Quintinuskerk, Zonhoven-Centrum –info- daarna koffietafel bij de Fraters, Kleine Hemmenweg 2a, Zonhoven.

10

***Antwerpen-Centrum.** "Week van het bos": Natuureducatieve dagtocht naar de Inslag en de Uitlegger te Brasschaat –b- 9 u en 14 u kerk van Maria-ter-Heide –l- Louis Vergaelen –e- 17 u –m- picknick met drank wanneer men aan beide wandelingen deelneemt.

***Antwerpen-Zuid.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in Fort VII –b- 10 u en 14 u Fort VII, Legerstraat 40, Wilrijk –info- Tuur Wuyts 03/449 99 11 –e- 17 u –m- laarzen bij regenweer.

Antwerpen-Zuid. Natuureducatieve dagtocht naar de Duitse Noord-Eifel –b- 7u30 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel –l- Walter Van Spaendonck 03/480 54 24 –e- 20 u –m- verrekijker, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel, picknick met drank en een extraatje voor 's avonds –info- inschrijven noodzakelijk voor 25 september door 550 F, 500 F of 450 F over te schrijven op rekening 000-0178083-88 van afdeling Antwerpen-Zuid.

***Arendonk.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in de Hoge Vijvers –b- 10 u en 14 u brug 5, aan kant van Nederland aan het standbeeld –l- Jan Van den Berghe 014/47 29 50 en Vital Van Gorp –e- 17 u –m- laarzen.

***Brechtse Heide+Voorkempen.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in het Zoerselbos (Thema: Paddestoelen) –b- 9 u en 14 u Boshuisje, einde Peggersstraat, Zoersel –l- Frans Van Uffelen –e- 17 u –m- loep, paddestoelengids en spiegelkje.

***Brussel.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in Oudergem –b- 14 u De Drie Kleuren, P. aan samenvloeiing Tervurensesteenweg en Tervurenlaan, Oudergem –l- F. Fleurbay 02/759 87 52 –e- 17 u –m- gidsen, loep en stevig schoeisel.

***Denderland.** Natuureducatieve plantenwandeling met werkgroep botanie –b- 8u15 P. stedelijke begraafplaats, Leo de Bethunelaan,

Aalst -I- Paul Van den Bremt, Laurent Annaert en Walter Tolleneer -e- 12 u.

***De Putter.** "Week van het bos": Inwandeling van de nieuwe percelen aan de Rehaegenstraat te Bonheiden met speciale aandacht voor de paddestoelen -b- 14 u café Bij Linda, Weynesbaan, Mart, Rijenmenam-Bonheiden -I- Lucien Verschoren 015/75 46 34 -e- 17 u -m- laarzen, paddestoelengids, loep en spiegeltje.

***Dubbelloof-Westerlo.** "Week van het bos": Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de Sterschots te Tongerlo -b- 9 u en 14 u P. containerpark, Westerlo -I- Jos Van Kerckhoven -e- 17 u -m- paddestoelengids, loep en spiegeltje.

***Hoogstraten.** "Week van het bos": Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het domein Den Elsaker te Meerle -b- 13u30 ingang domein, Chaamse Weg, Meerle -I- Marcel Adriaensen 03/315 90 40 -e- 17 u -m- paddestoelengids, loep, spiegeltje, stevig schoeisel en laarzen bij regenweer.

***Kievit.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in het Graafsbos te Merksplas -b- 9 u en 14 u kerk van Merksplas-Centrum -I- Joris Vranckx 014/63 39 03 -e- 17 u -m- wandelschoenen.

***Klein-Brabant.** "Week van het Bos": Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Park van het kasteel te Hingene -b- 14 u kerk van Hingene -I- Hans Van Praet -e- 17 u -m- laarzen bij regenweer.

***Lier+Ranst.** "Week van het bos": Natuureducatieve herfstwandeling in het Tallaerthof te Koningshooikt -b- 14 u begin van Tallaerthofdreef, te bereiken langs de Liersebaan, Koningshooikt -I- Yves Peeters 03/489 04 57 -e- 17 u -m- laarzen.

***Mechelen.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in Den Brede Zeyp -b- 9 u P. achteraan station NMBS van Mechelen -I- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 12 u -m- laarzen bij regenweer.

***Mechelen.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in het Thiebroekbos -b- 14 u P. voor Covee, Gentssesteenweg 171, Mechelen -I- Steven Vansteenkiste 016/65 02 27 -e- 17 u -m- laarzen.

***Midden-Kempen.** "Week van het bos": Natuureducatieve herfstwandeling in De Most te Balen -b- 13u30 taverne De Kei, Keiheuvel, Balen -I- Jan De Schepper 014/81 12 53 en/of Jef Sas -e- 17 u -m- laarzen bij regenweer.

***Netevallei.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in de Averegten -b- 10 u en 14 u Boshuis, Boonmarkt, Hallaar -I- Chris Segaert 015/2201 06 -e- 17 u -m- laarzen.

***Netevallei.** Natuureducatieve dagtocht naar Hoei en Modave -b- 8 u Wielewaallokaal, Hallaar -I- Chris Segaert 015/22 01 06 -e- 17 u.

***Noorderkempen.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling op de Witoefse Heide en in de Wildertse Duintjes -b- 9 u P. Natuur Educatief Centrum De Vroente, Putsesteenweg 129, Kalmthout en 14 u P. Bosmuseum, Schaapsbaan, Wildert-Essen -I- Frans Broos -e- 17 u -m- laarzen.

***Rupelstreek.** "Week van het bos": Natuureducatieve landschapswandeling in het Cleydaelhof te Aartselaar -b- 14 u hoek Zinkvalstraat en Cleydaellaan, ter hoogte van kasteel Cleydael, Aartselaar -I- Erik De Keersmaecker 03/887 13 72 -e- 16u30 -m- laarzen.

***Scheldeland.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in De Bueren te Kwatrecht -b- 14 u station van Kwatrecht, Stationsplein -I- Ruben Walleyen -e- 16u30 -m- laarzen, ev. loep en paddestoelengids.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" beelden van Michèle Vanderstraeten -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Turnhout.** "Week van het bos": Opening van het bosreservaat De Doolhof te Turnhout -b- 10 u Carglass en 14 u Steenweg op Oosthoven 284A, ter hoogte van de kruising met de ring -I- Luc Van Gompel 014/43 95 45 -e- 17 u -m- laarzen.

***Vaartland.** "Week van het bos": Natuureducatieve wandeling in het Blaasveldbroek -b- 14 u P. 't Broek, Broekstraat, Willebroek-Blaasveld -I- Désiré Tierens 03/886 90 72 -e- 17 u.

***Westkust.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Wijndalebos -b- 13u30 P. Sunparks, Kinderlaan, Oostduinkerke -I- Godfried Warreyn 058/51 80 80 -e- 17 u.

Westland. Vogeldeterminatie in Dunkerque -b- 9 u station van Ieper -I- Patrick Verhalle 057/20 17 99 -e- 17 u -m- verrekijker, telescoop, laarzen en picknick met drank -info- carpooling mogelijk vanaf station Ieper.

***Wulp.** "Week van het bos": Natuureducatieve boswandeling in het natuurreservaat De Echelkuil -b- 9 u en 14 u Broederpleinen, Schuurhovernberg, Oud-Turnhout -I- Ludo Huibrechts 014/45 06 46 (enkel 's avonds te bereiken) -e- 17 u -m- laarzen.

11

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Poederlee

-b- 9u30 Sus Pad, Heerle 51, Poederlee -I- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

16

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in Burcht en Hoboken -b- 9 u kerk van Burcht, Kerkplein en/of 13u30 einde Petroleumkaai, Hoboken -I- Dré Jacobs 03/219 02 78 -e- 17 u -m- laarzen, loep, flora's en picknick met drank -info- aansluitend opstelling van kalender 2000 - voorstellen kunnen ook vooraf telefonisch of schriftelijk overgemaakt worden aan Karel De Waele 09/386 45 60.

***Wulp.** Natuureducatieve diavoorrecht "Trektocht langs de Andes" -b- 20 u De Heischuur, Schuurhoven 2, Oud-Turnhout -I- Ludo Huibrechts 014/45 06 46 -e- 22u45.

17

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve dagtocht naar de Hoge Venen -b- 7u30 Atheneum, hoek van Straelenstraat en Rooseveltplein, Antwerpen -I- Frans Trouillard -e- 17 u -m- laarzen en picknick met drank -info- inschrijven door storting van 530 F op rekening 000-0087473-76 van afdeling Antwerpen-Centrum te Merksem en dit voor 7 oktober.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het arboretum te Kalmthout -b- 9u15 station Oude God, Lode Dossellei, Morsel -I- Joke De Sutter 03/664 94 14 -e- 12u45 -m- loep, laarzen en paddestoelengids -info- mits de leiding te verwittigen kan men om 10 u aansluiten aan het arboretum te Kalmthout.

Brugge. Wetlandstelling in de Achterhaven van Brugge -b- 9 u P. De Jaegher, om de hoek, Havenstraat, Brugge -I- Frank De Scheemaeker 050/33 96 09 -e- 12u30.

***Brussel.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de omgeving van Tervuren -b- 9 u Terminus Tram 44, Leuvensebaan, Tervuren -I- Hans Vermeulen 014/47 29 50 -e- 12 u -m- loep, paddestoelengids en stevig schoeisel.

***Denderland.** Natuureducatief bezoek aan het Wielewaalmuseum en wandeling in De Liereman -b- 8u45 Gedempte Dender, Noordlaan, Dendermonde of 10 u Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout -I- Jan Van den Berghe 014/47 29 50 -e- 16 u -m- laarzen bij regenweer, verrekijker en gidsen.

***Groot-Haaltert.** Natuureducatieve plantenwandeling in de Molenbeek -b- 10 u Gotegemmolen, Gotegemstraat, op grens Erpe-Mere en Haaltert -I- Axel Neuckermans 054/32 45 29 -e- 12 u.

***Land van Waas-Noord.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Stropersbos -b- 13u30 natuurhuis Panneweel, Krekeldijk 2, Sint-Gillis-Waas of 13u45 Koningsstraat, aan rond punt, De Klinge -I- Jan D'Hollander 03/770 64 26 -e- 17 u -m- loep, spiegeltje en paddestoelengidsen.

***Noorderkempen.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de Horendonkse Bossen -b- 14 u kerk van Horendonk -I- Rudy Hanssens 03/664 05 97 -e- 17 u -m- laarzen en loep.

***Oostende.** Kennismaking en observatie van vogeltellingen -b- 8 u P. voor Maritiem Instituut, Mercatorlaan, Oostende -I- Eric Vanloo -e- 11 u -m- verrekijker.

***Pajottenland.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Liedekerkebos -b- 14u30 Scheefhoutstraat, Liedekerke, tegenover het benzinestation -I- Jacqueline Arickx en Hans Vermeulen 014/47 29 50 -e- 17 u -m- laarzen, spiegeltje en loep.

Scheldeland. Waterwildtelling in eigen streek -b- 8u30 Marktplein, Wetteren -I- Peter Claus 09/369 88 87 -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgids.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" beelden van Michèle Vanderstraeten -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in en rond het Patersbos -b- 14 u Paterskerk, Steenweg op Elzele, volg de gewijzerd Lessen -I- Willy Termonia 055/21 86 90 -e- 17 u -m- stevig schoeisel, loep en paddestoelengidsen.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve herfstwandeling in de omgeving van Flobecq -b- 14 u kerk van Flobecq -I- Paul Geeroms 09/282 24 08 -e- 18 u -m- laarzen, veldgidsen en kijker.

***Westland.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Provinciaal Domein De Palingbeek -b- 9 u grote P. Palingbeekstraat 18, Zillebeke -I- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 12 u -m- verrekijker, paddestoelengidsen en laarzen.

***Wulp.** Kennismaking en observatie van trekvogeltellingen in De Braekeleer -b- 7 u Sint-Bavokerk, Kerkplein, Oud-Turnhout of 7u15 grensweg Oud-Turnhout en Arendonk, zandweg links in Bergstraat, juist voor de brug Rooise Loop, Oud-Turnhout -I- Ward Machielsens 014/42 77 33 -e- 11 u -m- verrekijker.

***Zemst.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling te Hofstade -b-

9 u P. zwembad, Tervuursesteenweg, Hofstade –info- Jeanne Peeters 015/61 20 86 –e- 12 u –m- loop en paddestoelengids.

18

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Gelrode –b- 9u30 De Moedermolen, Hondsheuvel 3, Gelrode –l- Oscar Toelen 014/23 43 37 –e- 12 u.

19

Noord-Limburg. Watervogeltelling –b- 8 u kruispunt van Lommel-Barrier –l- André Geypen –e- 12u30.

20

***Oostende.** Natuureducatieve diavoordracht over Nieuw-Zeeland –b- 20 u Den Anklap, Leffingestraat 85, Oostende –l- Alain D'Hooghe –e- 23 u.

22

Antwerpen-Zuid. Natuureducatief weekend van 22 tot 24 oktober in Cap Gris Nez –l- Hugo Waeterschoot 03/455 22 12 –info- inschrijven door storting van voorschot 2000 F/persoon op basis tweepersoons of 2500 F op basis éénpersoons, op rekening 000-0178083-88 van afdeling Antwerpen-Zuid, J.F. Kennedylaan 22, Aartselaar met vermelding "Cap Gris Nez" en de namen van de deelnemers, vermeld ook of je bereid bent te rijden, je ontvangt dan spoedig een bevestiging en een heus infopakket.

***Noorderkempen.** Natuureducatieve diavoordracht over vlinders en hun omgeving –b- 20 u Bakkersmolen, Essen-Wildert –l- Roger Laps –e- 22 u.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve infoavond over de vos –b- 20 u Cultureel Centrum, zaal Steenpoort, Kerkstraat, Dendermonde –l- Muriël Vervake en Koen Van den Bergh –e- 23 u.

23

***Scheldevallei.** Natuureducatieve diavoordracht over de natuur in Irian Jaya –b- 20 u Stedelijk Centrum, Heurnestraat, bij de kerk, Heurne –l- Luc Van Gompel –e- 22u30 –m- 50 F/persoon inkom en max. 100 F/gezin.

Zuid-Limburg. Vogeltrektelling –b- 7 u Blaarmolen, kruispunt Blaarmolenstraat en Eerste Meistraat, Tongeren –l- Martin Ketelslegers en Albert Dumont 012/26 11 95 –e- 17 u.

24

***Brussel.** Natuureducatieve vogelwandeling in de Vogelzangbeekvallei te Anderlecht –b- 9 u begraafplaats, Sint-Janskruidlaan, Anderlecht –l- Peter Vanbellinghen 02/640 19 24 –e- 12 u –m- verrekijker, gidsen en stevig schoeisel.

***Lier.** Natuureducatief bezoek aan het Wielewaalmuseum –b- 14 u Wielewaalmuseum, Graatakker 11, Turnhout –l- Karl Van Rompaey –e- 16 u.

***Meetjesland.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Drongengoedbos –b- 13u30 sporthal, Pussemierstraat, Eeklo of 14 u café Het Jagershof, Urselweg, Maldegem-Kleit –l- Chris Bruggeman 09/377 71 40 –e- 17 u.

***Netevallei.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de Herebossen –b- 14 u Pallieterhoeve, IJzerenweg 21, Booischot –l- Julien De Groof 015/25 04 85 –e- 17 u.

***Pajottenland.** Natuureducatieve herfstwandeling in Lennik –b- 14u30 Marktpllein, Sint-Kwintens-Lennik (Lennik) –l- Willy Van Everbroeck –e- 17 u.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" beelden van Michèle Vanderstraeten –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vaartland.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het Broek De Naeyer –b- 14 u Oostvaardijk, Klein Willebroek, brug –l- Désiré Tierens 03/886 90 72 –e- 17 u.

Waregem. Vogeltrektelling rond de Zavelput –info- F. T'Jollyn 056/68 75 80.

Westland. Watervogelobservatie in De Gavers –b- 13u30 station van Ieper –l- Patrick Debeuf 056/53 24 62 –e- 19 u.

Zuid-Limburg. Vogeltrektelling –b- 7 u Blaarmolen, kruispunt Blaarmolenstraat en Eerste Meistraat, Tongeren –l- Martin Ketelslegers en Albert Dumont 012/26 11 95 –e- 17 u.

25

***Dubbeloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Engsbergen –b- 9u30 De Kiewithoeve, Goor 12, Engsbergen –l- Oscar Toelen 014/23 43 37 –e- 12 u.

26

***Kievit.** Natuureducatieve diavoordracht over paddestoelen –info- Paul Prinsen 014/43 73 63.

28

***Brugge.** Natuureducatieve diavoordracht over fauna en flora van eigen leden –b- 20 u Chalet Retorica, langs Albert I-laan, naast gemeentehuis, Sint-Michiels (Brugge) –info- Guido Orbie 050/39 60 92 –e- 22u30.

29

***Meetjesland.** Natuureducatieve diavoordracht over de Oostenrijkse Alpenflora –b- 20 u NCMV-lokaal, Lijnendraaierstraat 10, Eeklo –l- Jeanine Goethals –e- 23 u.

***Moervaart-Zuidlede.** Natuureducatieve diavoordracht over paddestoelen –b- 20 u zaal Tryphon, Eksaardedam, Moerbeke-Waas –l- Cyrilla Gillis –e- 23 u.

30

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in het bos van Puyvelde –b- 14 u afspraakplaats nog niet bekend –info- G. Smet 03/774 26 00 –e- 17 u –m- laarzen.

31

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve wandeling door de Hobokense Polder –b- 8 u station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel of 8u15 station Hoboken Polder, Berkenrodelei –l- Ward Boeykens 03/440 83 72 –e- 12 u –m- loop, kijker, telescoop, veldgidsen en laarzen.

***Brechtse Heide.** Natuureducatieve dagtocht naar Remouchamps –b- 7u30 Toverfluit, Kapellei 264, Halle –l- Michel Wens 03/312 45 80 –e- 20 u –m- stevig schoeisel, verrekijker en picknick met drank.

Bree. Beheerswerken op de Sint-Maartensheide of De Luysen –b- 8 u Stadsplein, Bree, aan fontein –info- Patrick Hermans 089/86 43 73 –e- 12 u.

***Gent.** Natuureducatieve dagtocht naar het Zwin –b- 9 u Sint-Pietersplein, Gent of 10 u en 14 u ingang het Zwin, Knokke –l- Eric Van Renterghem 09/230 82 68 –e- 17 u –m- veldgidsen, telescoop, verrekijker en picknick.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve dagtocht naar de moerassen van Harchies –b- 7 u P. Fratershuis, Kleine Hemmenweg 2a, Zonhoven –l- Ludo Grouwels 011/81 75 22 –e- 18 u –m- laarzen, verrekijker, telescoop en picknick met drank.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in Het Plat –b- 14 u Schapenstal, einde van Palisstraat, Overpelt –l- Luc Winters –e- 16u30.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" beelden van Michèle Vanderstraeten –b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186 A, Dendermonde –l- Pol Meert 052/41 18 85 –e- 18 u –info- ten voordele van aankoop natuurgebied.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve wandeling van Kwaremont naar het Paddenbroek te Kluisbergen –b- 14 u kerk van Kwaremont, Kwaremontplein –l- Norbert Desmet 055/38 96 72 –e- 17 u –m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

CURSUSAANBOD

Het cursusaanbod wordt georganiseerd door NME De Wielewaal en staat onder begeleiding van cursusleiders van NME De Wielewaal.

PLANTEN

Gent

Cursus "De oevervegetatie"

Waar en wanneer:

Praktijk: Excursies op 19/08 en 31/08, telkens van 18u30 tot 21u30

- 19/08 : kerk van Sleidinge, "Klaverken brug", Evergem

- 31/08 : kerk van Kluizen-Evergem, "spaarbeken II", Kluizen

Info: Eric Van Renterghem : 09/230 82 68

Lier

Cursus "Planten in en om de stad"

Waar en wanneer:

Theorie: clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier

Op 08/10 en 15/10, telkens van 19 tot 22 u

Praktijk: Excursie op 16/10

Plaats van afspraak wordt meegedeeld tijdens de tweede theorieles

Inschrijvingsgeld: inschrijven door storting van 400 F/niet-leden en 300 F/leden op rekening 000-0606834-02 van Yves Peeters, met vermelding van "Cursus planten in en om stad"

Info: Karl Van Rompaey : 03/488 44 91

MOSSSEN EN KORTSMOSSEN**Westkust**

Cursus "Mossen en korstmossen"

Waar en wanneer:

Theorie: Natuur Educatief Centrum van de IWVA, Doornpanne, Koksijde

Op 24/09 van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 25/09 en 02/10

- 25/09 : Natuur Educatief Centrum van de IWVA, Doornpanne, Koksijde, van 14 tot 17 u

- 02/10 : Natuur Educatief Centrum De Nachtegaal, vroeger l'Armorial, Olmenlaan, De Panne van 9 tot 12 u

Inschrijvingsgeld:

Info: Godfried Warreyn : 058/51 80 80

PADDESTOELEN**NME De Wielewaal**

Dagcurssen "paddestoelen"

Waar en wanneer?

Oost-Vlaanderen: Gent

13/09, 20/09, 27/09, 4/10, 11/10 en 18/10

Vlaams-Brabant: Halle

14/09, 21/09, 28/09, 5/10, 12/10 en 19/10

Antwerpen: Turnhout

15/09, 22/09, 29/09, 6/10, 13/10 en 20/10

Limburg: Bokrijk

zie programma verder in de kalender

West-Vlaanderen: Oostende

17/09, 24/09, 1/10, 8/10, 15/10 en 22/10

Ingeschrevenen krijgen een schrijven met de juiste afspraakplaatsen
Telkens van 9 tot 12 u (met uitzondering van Bokrijk).

Inschrijving door storting van 1000 F (niet-leden) en 800 F (leden De Wielewaal of JNM) op rekeningnummer 068-2218241-72 van NME De Wielewaal, met vermelding paddestoelen + de naam provincie.

Info: Hans Vermeulen: 014/47 29 55

Antwerpen-Zuid

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: lokaal De IJsvogel, Legerstraat 40, Wilrijk

Op 03/09 en 22/10, telkens van 20 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 03/09, 10/09, 17/09, 24/09, 01/10, 08/10, 15/10 en 22/10, telkens van 9 tot 12 u

- 03/09 : in Inslag of Vordenstein door Jean Werts

- 10/09 : in Peerdsbos door Arlette Lemouche

- 17/09 : in Zoersel door Michèle Van Grembergen

- 24/09 : in Broek van Blaasveld door Carl Vanden Broeck

- 01/10 : in Hof ter Zielbeek door Lieve Deceuninck

- 08/10 : in Niel, Walenhoek door Julien Moens

- 15/10 : nog te bepalen door Willy Sas

Inschrijvingsgeld: inschrijven bij Catherine Vandercruyssen, tel. 03/288 81 07, e-mail michel.lebacq@pandora.be, fax 03/288 81 14.

Voor leden wordt de deelname bevestigd door storting van 700 F op rekening 000-0178083-88 van afdeling Antwerpen-Zuid, J.F. Kennedylaan 22, Aartselaar met vermelding "paddestoelen" + uw telefoonnummer. Niet-leden betalen 1400 F en zijn dan automatisch lid tot einde 2000.

Info: Catherine Vandercruyssen : 03/288 81 07

Bree

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Cultureel Centrum van Bree

Op 16/09 en 30/09, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 26/09 en 03/10, telkens van 14 tot 17 u

Afspraakplaatsen worden tijdens de theoretische lessen meegedeeld

Inschrijvingsgeld: 600 F/niet-leden en 400 F/leden Wielewaal en JNM

Info: Koen Leysen : 014/47 29 55

De Putter

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: zaal De Valk, Mechelbaan 426, Putte

Op 22/09 van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursie op 25/09 van 9 u tot 13 u

- 25/09 : kerk van Peulis-Putte

Inschrijvingsgeld: 200 F/niet-leden en 100 F/leden, te betalen op de eerste cursusavond

Info: Lucien Verschoren : 015/75 46 34

Groot-Haaltert, Ninove en Pajottenland

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: buurthuis van Pollare

Op 01/10 van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursies op 10/10, 17/10 en 24/10

- 10/10 : het Neigembos, Ninove vanaf 9u30

- 17/10 : het Liedekerkebos, Liedekerke vanaf 14u30

- 24/10 : aan de Gotegemolen, Haaltert vanaf 14u30

Info: Axel Neuckermans : 054/32 45 29

Kievit

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Leefschool Merlijn, Merksplas

Op 05/10 en 12/10, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursies op 09/10, 16/10 en 23/10

Telkens aansluiten om 9 u aan de kerk van Merksplas-Centrum

Inschrijvingsgeld: 500 F/niet-leden en 400 F/leden te storten op rekening 001-1760858-93 van afdeling Kievit. Gelieve eerst penningmeester Koen Van Nyen te waarschuwen.

Info: Paul Prinsen : 014/43 73 63

Midden-Limburg

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Domein Bokrijk, Groene Huis

Op 23/09, 30/09 en 07/10, telkens van 9 tot 12 u

Praktijk: Excursies op 23/09, 30/09 en 07/10 telkens van 13u30 tot 16u30

Alle wandeling hebben plaats in het Domein Bokrijk

Inschrijvingsgeld: 1000 F/niet-leden en 800 F/leden Wielewaal of JNM

Info: Koen Leysen : 014/47 29 55

Moervaart-Zuidlede

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: vergaderzaal, sporthal, Kannunik Triestlaan, Zaffelare

Op 13/09 en 20/09, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursie op 25/09 van 9 tot 12 u

- 25/09 : sporthal Zaffelare, ingang 1, Provinciaal Domein Puyenbroeck, aan speeltuin

Info: Maatje den Herder : 09/355 58 59

Noorderkempem

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Natuur Educatief Centrum De Vroente, Putsesteenweg 129, Kalmthout

Op 15/09 en 22/09, telkens van 19u30 tot 22 u

Praktijk: Excursies op 02/10, 09/10 en 16/10, telkens van 14 tot 17 u

- 02/10 : Hemelrijk (P. Kiekenhoeve)

- 09/10 : Wilderdse Duintjes (P. Bosmuseum)

- 16/10 : Heide Kalmthout (P. De Vroente)

Inschrijvingsgeld: inschrijven door Rudy Hanssens te contacteren en nadien 500 F/niet-leden en 400 F/leden te storten op rekening 000-04155380-26 van afdeling Noorderkempem met vermelding "Paddestoelencursus" + naam deelnemer.

Info: Rudy Hanssens : 03/664 05 97

Schelde-Leie

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Stedelijk Centrum, Heurnestraat, bij de kerk, Heurne

Op 17/09 van 20 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 26/09 en 10/10, telkens van 14 tot 17 u

- 26/09 : café Boekzitting, Boekzittingdreef, Louise-Marie

- 10/10 : kerk van Astene, hoek Parijsestraat en Nieuwstraat

Info: Karel De Waele : 09/386 45 60

West-Limburg

Cursus "Paddestoelen"

Waar en wanneer:

Theorie: Bosmuseum Gerhagen, Tessenderlo

Op 14/09 en 21/09, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 26/09, 10/10 en 31/10, telkens van 9 tot 12 u

- 26/09 : Asdonk

- 10/10 : Houterenbergh of Baalberg-Groenpoort

- 31/10 : Gerhagen

Afspraakplaatsen worden tijdens de theoretische lessen meegegeeld.

Inschrijvingsgeld: 850 F/niet-leden en 600 F/leden Wielewaal, JNM of WET

Info: Koen Leysen : 014/47 29 55

VOGELS

Bree

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Cultureel Centrum van Bree

Op 09/09 en 16/09, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 19/10 en 14/11

- 19/10 : in de Luysen, Bree van 13u30 tot 16u30

- 14/11 : in het Antwerps Havengebied en Verdrongen Land van Saef-tinge van 10 tot 16 u

Inschrijvingsgeld: 600 F/niet-leden en 400 F/leden Wielewaal en JNM

Info: Koen Leysen : 014/47.29.50

Fruitstreek

Cursus "Vogeltrek"

Waar en wanneer:

Theorie: Provinciaal Bezoekerscentrum Nieuwenhove, Sint-Truiden

Op 25/09 en 09/10, telkens van 9 tot 12 u

Praktijk: Excursies op 16/10 en 23/10 vanaf zonsopgang

Afspraakplaatsen worden tijdens de theoretische lessen meegegeeld

Inschrijvingsgeld: 400 F/niet-leden en 300 F/leden Wielewaal en JNM

te storten op rekening 001-2982322-36 van afdeling Fruitstreek,

Grootstraat 32, Alken met vermelding "Cursus vogeltrek" + naam deelnemer.

Info: Koen Leysen : 014/47 29 55

Mandelstreek

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: restaurant Chopin, Brugsesteenweg 459, Roeselare

Op 24/09 en 08/10, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursie op 17/10

- 17/10 : in de omgeving van Woumen

Inschrijvingsgeld: 300 F/niet-leden en 150 F/leden (syllabus inbegrepen)

Of per avond 200 F/niet-leden en 100 F/leden

Info: Piet Desmet : 051/22 58 52

Mechelen

Cursus "Watervogels"

Waar en wanneer:

Theorie: zaal van taverne Equator, Melaan 40, Mechelen

Op 27/10, 24/11 en 15/12, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursies op 30/10, 28/11 en 18/12

- 30/01 : station van Mechelen om 8u30 of Fonteintje om 9 u

- 28/11 : station van Mechelen om 8u30 of kerk van Heindonk om 9 u

- 18/12 : station van Mechelen om 8 u of kerk van Damme om 9u30 en 13u30

Inschrijvingsgeld: 400 F/niet-leden en 300 F/leden

Info: Jean Kiebooms : 015/41 47 81

Nete en Aa

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Stationneke, Stationsstraat 57, Olen

Op 10/09 en 17/09, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursie op 19/09 van 13u30 tot 17 u

- 19/09 : De Maat in Mol

Inschrijvingsgeld: 50 F/les, inschrijvingen bij Mieke De Wit 014/51 40 41

Info: Eddy Vercammen : 014/22 41 70

Noorderkempen

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Natuur Educatief Centrum De Vroente, Putsesteenweg 129, Kalmthout

Op 08/09 en 29/09, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursies op 11/09 en 27/11

- 11/09 : Natuur Educatief Centrum De Vroente, Putsesteenweg 129, Kalmthout om 13u30

- 27/11 : idem, om 13 u

Inschrijvingsgeld: alvorens in te schrijven Herman Lieckens contacte-

ren, vervolgens 500 F/niet-leden of 400 F/leden storten op rekening 000-04155380-26 van afdeling Noorderkempen met vermelding "Cursus roofvogels" + naam deelnemer.

Info: Herman Lieckens : 03/666 90 33

LIBELLEN

Lier

Cursus "Libellen"

Waar en wanneer:

Theorie: clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier

Op 06/08 en 13/08, telkens van 19 tot 22 u

Praktijk: Excursie op 14/08

Plaats van afspraak wordt meegegeeld tijdens de tweede theorieles

Inschrijvingsgeld: inschrijven door storting van 400 F/niet-leden en 300 F/leden op rekening 000-0606834-02 van Yves Peeters, met vermelding van "Libellencursus" en dit voor 24 juli

Info: Karl Van Rompaey : 03/488 44 91

VLINDERS

Brugge

Cursus "Vlinders"

Waar en wanneer:

Theorie: stadsnatuurcentrum Beisbroek, langs de Zeeweg, Brugge

Op 07/08 van 9 tot 12 u

Praktijk: Excursie op 08/08 van 14 tot 17 u

- 08/08 : café De Overzet in de Achterhaven van Dudzele, Ramskapellestraat

Inschrijvingsgeld: inschrijven door storting van 250 F/persoon op rekening 380-0806321-31 van afdeling Brugge

Info: Roland Van Nieuwenhuyze : 050/82 64 79

ZOOGDIEREN

Groot-Haaltert, Ninove en Pajottenland

Cursus "Kleine zoogdieren"

Waar en wanneer:

In de muziekacademie, Molenstraat 17, Denderhoutem vanaf 19u30 op 10/09

Info: Axel Neuckermans : 054/32 45 29

KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN

Land van Waas-Noord

Cursus "Kleine landschapselementen"

Waar en wanneer:

In natuurhuis Panneweel, Krekeldijk 2, Sint-Gillis-Waas

Op 09/10 van 10 tot 12 u en op 06/11 van 14 tot 17 u

Info: Jan D'Hollander : 03/770 64 26

NATUURFOTOGRAFIE

Zemst

Cursus "Natuurfotografie"

Waar en wanneer:

In d' Oude School, Damstraat 49, Weerde

Op 10/09 en 17/09, telkens van 20 tot 22u30

Info: Jeanne Peeters : 015/61 20 86

VOGELS LEREN HERKENNEN

Wielewaal Land van Waas-Zuid organiseert voor de vierde maal een cursus "Vogels leren herkennen". Met de nadruk op natuurbeleving wordt getracht mensen zich thuis te laten voelen in de natuur. Deze cursus heeft dan ook als doel vogels te leren herkennen in hun natuurlijke omgeving. Via informatie, waarneming en beleving wil de cursus een totaal inzicht bieden in ons gevederd volkje en dit in hun specifiek biotoop en op trek. Heel wat mensen houden van wandelen in de natuur, bijgevolg geeft de kennis om vogels te kunnen determineren aan de deelnemers een nieuwe dimensie op hun tochten in het veld.

Om een basiskennis op te doen, is het uiterst belangrijk courant voorkomende soorten goed te leren kennen, het verenkleed zowel in winter als zomer, het gedrag, het geluid en zang, biotoop, ... We leren het onderscheid tussen winter- en zomergasten, vogels van zee, strand en duinen, van slikken en schorren, van plassen en sloten, van akkers en weilanden, van bossen en heiden.

Het theoretische gedeelte van deze cursus gaat door in een zaal van het Castrohof, de Castrodreef 2, nabij het Heymanplein te Sint-Ni-

klaas en start telkens om 20 u. De cursus is gespreid over 10 theoretische lessen en 9 excursies.

De cursusprijs bedraagt 3500 F. In dit bedrag is alles inbegrepen: brochure van de cursus, 4 busuitstappen, ingang van het Zwin, enz.

Inschrijving door te storten op rekening 001-2187669-07 van afdeling Land van Waas-Zuid met vermelding "Vogels leren herkennen". Let op: het aantal inschrijvingen is beperkt.

Voor meer informatie:

Tine Crève, Belseledorp 16, 9111 Belsele, tel. 03/772 65 47

Agenda

Ter verduidelijking: de activiteiten die gevolgd zijn door (T) zijn theoretische lessen, welke doorgaan in het Castrohof, telkens om 20 u. Voor alle andere activiteiten komen we samen aan het zwembad (parking) van Sint-Niklaas. Hierbij trekken we er op uit met eigen vervoer, tenzij anders vermeld. Voor volledige daguitstappen dient men een eigen lunchpakket mee te brengen. Voor alle uitstappen zijn laarzen en regenkleddij aangewezen. Vergeet ook uw verrekijker en vogelgids niet.

Vrijdag 05/11/1999 (T)

Inleiding en basis voor determinatie. Territorium en gedrag van vogels.

Door Etienne De Meulenaer

Vrijdag 19/11/1999 (T)

Steltlopers, broedvogels en doortrekkers, inclusief ganzen.

Door Guido Burggraeve

Vrijdag 26/11/1999 (T)

Watervogels: alle soorten van de watervogeltelling, exclusief ganzen.

Door Guido Orbie

Zondag 05/12/1999 (P)

Bustocht naar de Oostkust. Vertrek om 8u30.

Voormiddag: de Zwarte Polder te Cadzand. Start om 9u15 aan de ingang.

Namiddag: het natuurreservaat het Zwin met observatie van de slaaptrek. Start om 14 u aan ingang Zwin.

Gids: Lode Gillis en Raymond Deman

Vrijdag 10/12/1999 (T)

Zeevogels en meeuwen van de Belgische kust.

Door Gunther Desmet

Zondag 19/12/1999 (P)

Bustocht naar Zeeland. Vertrek om 8u30.

Gids: Frans Broos

Vrijdag 14/01/2000 (T)

Dag- en nachtroofvogels.

Door Guy Robberecht

Zondag 23/01/2000 (P)

Excursie naar Kijkverdriet en omgeving (watervogels). Vertrek om 9u30. Vertrek om 10 u aan de steenbakkerij van Steendorp.

Gids: eigen bestuur

Vrijdag 04/02/2000 (T)

Trekvogels en ringwerk.

Door Ignace Ledegen

Vrijdag 25/02/2000 (P)

Bos- en rietvogels, biotoopkeuze en zang.

Door Etienne De Meulenaer

Vrijdag 03/03/2000 (T)

Vogels van duinen, akkers en weilanden: leeuweriken, piepers, kwikstaarten, lijsters en gorzen.

Door Geert Spanoghe

Zondag 19/03/2000 (P)

Bustocht naar de Westhoek. Vertrek om 8 u. Vertrek om 9u30 aan kasteel De Blankaert.

Gids: Koen Devos

Vertrek om 14 u ingang IJzermondingreservaat te Nieuwpoort.

Gids: Leopold Dewulf

Zondag 26/03/2000 (P)

Voormiddagtocht naar De Putten te Kieldrecht en omgeving. Vroege zangvogels en vroege trekkers en steltlopers. Vertrek om 7u30.

Gids: eigen bestuur

Vrijdag 31/03/2000 (T)

Zwaluwen.

Door Jean-Paul De Beleyr

Zondag 02/04/2000 (P)

Bustocht naar de Kempen. Observatie roofvogels. Vertrek om 8 u.

Gids: Guy Robberecht

Zondag 09/04/2000 (P)

Ochtendtocht naar de Bunt. Observatie zang- en rietvogels. Bijeenkomst om 6 u. Start om 6u20 aan de Mirabrug te Hamme.

Gids: Peter Van de Putte

Vrijdag 28/04/2000 (T)

Vogelbescherming.

Door Jan Rodts

Zondag 07/05/2000 (P)

Ochtendtocht naar de Fondatie in Sinaai. Observatie van zangvogels met de nadruk op de specifieke zang als territoriumafbakening. Bijeenkomst om 5 u. Start om 5u15 op de Dries te Sinaai.

Gids: Etienne De Meulenaer

Opening natuurreservaat "De Luysen"

Op zondag 5 september presenteert Wielewaalafdeling regio Bree het natuurreservaat De Luysen aan het grote publiek. Met de opening van dit natuurreservaat wordt een punt gezet achter een bewogen geschiedenis. De Wielewaalafdeling regio Bree stond immers voor de zware taak een "illegaal" recreatiegebied - strategisch gelegen in het grensoverschrijdende natuurgebied Stramproyerbroek - St.-Maartensheide en grenzend aan het natuurreservaat Mariahof - door natuurinrichting om te vormen tot een volwaardig natuurreservaat.

Het domein werd in 1996 door ons aangekocht en is ondertussen uitgegroeid tot een gebied van 35 ha. Gezien de hoge kosten werd de inrichting uitgevoerd in samenwerking met de Vlaamse Landmaatschappij en het stadsbestuur Bree. Dit plan bevatte o.a. het verwijderen van diverse bouwwerken, het omvormen van de bestaande vijvers en vernatting van de aanliggende weilanden. Het educatieve luik bevat de inrichting van een wandelpad langsheen twee kijkhutten. Deze kijkhutten bevinden zich op strategische plekken in het reservaat en geven een ideale kijk over de vijvers en "wetlands".

De goede broedresultaten bewijzen de hoge ecologische waarde van het gebied: sinds de omvorming komen thans reeds interessante soorten tot broeden: Zomertaling, Wintertaling, Slobeend, Krakeend, Blauwborst, Kleine karekiet, Kleine plevier (5 koppels), Dodaars, Geoorde fuut, Bruine kiekendief.

Wielewaalafdeling regio Bree nodigt alle geïnteresseerde Wielewalers uit om op zondag 5 september een bezoekje te brengen aan dit nieuwe reservaat en de omvorming met eigen ogen te aanschouwen. Die dag is er mogelijkheid om het gebied te ontdekken met de plaatselijke gidsen, de info-tent te bezoeken en een glaasje te drinken op de opening van dit gebied. U bent welkom vanaf 9 uur.

TE KOOP

Oude jaargangen van Wielewaal. Volledige jaargangen 1938, 1939, 1943, 1944, 1945, 1946, 1955, 1960 tot en met 1980.

Volledig pakket: 5000 F

Zich wenden: V. Cools, tel. 075/89 64 61

Goed om te weten

BEZOEK ZONIENWOUDE

Dit jaar bestaat de Natuurgroepering Zoniënwoud 15 jaar. Wie zin heeft om met de afdeling naar het Zoniënwoud te trekken en hier wat meer te leren over natuurvriendelijk bosbeheer, de aanwezigheid van Havik of Boomvalk of 'gewoonweg' het bosmuseum Jan van Ruusbroec te bezoeken, kan voor wandelingen contact pnenen met de secretaris Roger Vandenborre (02/657 13 79) of voor informatie met de voorzitter Dirk Raes (02/358 32 93). Zoniën is niet zomaar een beukenbos.

VERENIGING VOOR BOS IN VLAANDEREN

De Vlaamse Bosbouwvereniging wijzigde recent haar naam. De afkorting VBV blijft de link tussen de oorspronkelijke naam en de nieuwe Vereniging voor Bos in Vlaanderen. Hiermee wil onze gewestelijk erkende natuurvereniging de maatschappelijke rol die ze vervult benadrukken.

Een absoluut bosbehoud is de eerste doelstelling van de Vereniging voor Bos in Vlaanderen. Via wetenschappelijk

Vereniging voor Bos in Vlaanderen

onderbouwde studies en concrete projecten probeert de VBV de noodzakelijke ecologische bosuitbreiding in Vlaanderen te realiseren. Zo werd recent samen met de industrie een project gestart om in het kader van het Kyoto-protocol CO₂-bossen aan te leggen.

De maatschappelijke vraag om het bos af te stemmen op een natuurgericht bosbeheer is een echte VBV-specialiteit.

De Vereniging voor Bos in Vlaanderen heeft sterke interesse in de mondiale bosproblematiek. In zowat elke Bos-

krant vind je artikels over het bos in Europa en ver daarbuiten. Via de werkgroep Tropisch Bos heeft onze vereniging een bijzondere band met de sterk bedreigde regenwouden. Een project ter bescherming van het Tropisch Nevelwoud in Costa Rica met behulp van lokale landbouwers is een echt succesverhaal.

Informatie: Vereniging voor Bos in Vlaanderen (VBV), Geraardsbergsesteenweg 267, 9090 Gontrode-Melle, tel. 09/252 21 13, fax 09/252 54 66.

EEN SNIPPERWEEKJE: 23-27 AUGUSTUS 1999

Het Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen organiseert voor de tweede maal een Snipperweekje in de Vlaamse Ardennen. Van 23 tot 27 augustus '99 gaan we op ontdekkingstocht doorheen het schitterende landschap, de verrassende natuur en de boeiende cultuur van de Vlaamse Ardennen! Een streek die echt uitnodigt om eens op de fiets te springen, de wandelschoenen aan te trekken, te proeven van een streek eigen natje en droogje.

Aan activiteiten ontbreekt het zeker niet! Geleide wandelingen met natuurgids, fietstochten, archeologie, een huifkar-tocht, streekproducten proeven, stads-wandelingen (Ronse, Oudenaarde en Zottegem), een boottocht, een brouwe-rijbezoek, een avondlijke vleermuizen-tocht en nog veel meer!!!

Prijs: 6.000 F p.p. (5 dagen verblijf in volpension).

Wie meer wil weten over dit arrange-ment en zich wil inschrijven, kan de fol-der bekomen bij het RLVA, De Biese-straat 5, 9600 Ronse, tel. 055/20 72 65, fax 055/20 61 87.

MET HET GEZIN DE NATUUR IN!

De dienst natuur- en milieueducatie van de provincie West-Vlaanderen en de Bond van Grote en van Jonge Gezinnen slaan de handen in elkaar en organise- ren een provinciale natuur-wandeldag voor de 83.000 leden van de BGJG- West-Vlaanderen.

Op 26 september 1999 wordt gewan- deld in 12 natuurdomeinen verspreid over de provincie. Op het parcours kun- nen de deelnemers, onder begeleiding, kennismaken met de natuur dankzij de leuke doe-opdrachten, voor groot en klein.

Bij natuur- en milieueducatie denkt men vaak aan het onderwijs, maar ook ge- zinnen behoren bij de doelgroepen. De dienst natuur- en milieueducatie van de provincie West-Vlaanderen ontwikkelde hiervoor een 'gezinsrugzakje'. Een pak- ket dat kan meegenomen worden tij- dens een wandeling en dat het ervaren en observeren van de natuur stimuleert. De BGJG heeft in zijn aanbod steeds meer aandacht voor natuur en milieu. De handen werden in elkaar geslagen en dit resulteerde in de organisatie van een provinciale wandeldag op 26 sep- tember 1999. Er wordt gewandeld in 12 domeinen (natuurgebieden, provincied- omeinen). De thema's die aan bod ko- men zijn: 'Vogels', 'De berm', 'Kriebel- beestjes', 'Landschap' en 'De boom'. Om de opdrachten te begeleiden wordt samengewerkt met de natuurverenigin- gen of -werkgroepen werkzaam in die gebieden. Voor hen is dit ook een ge- legenheid om hun werking bekend te maken bij het grote publiek.

Na deze wandeldag zullen gezinnen of verenigingen deze gezinsrugzakjes kunnen ontlenuen bij diverse uitleenpun- ten in de provincie om te gebruiken tij- dens een wandeling of een andere acti- viteit.

Deze dag wordt ook gekoppeld aan de 'Dag van de Natuur': verschillende afde- lingen van de BGJG zullen op die dag een geboortedreef of -bos aanplanten in hun gemeente en meewerken aan de

initiatieven van de verschillende natu- urverenigingen. Een aantal afdelingen en- gageerden zich daar nu reeds voor.

WANDELZOEKTOCHT 'SPEUREN NAAR EEN LEEFBARE STAD' IN 'HET ZUID' TE ANTWERPEN

In het kader van de Antwerpse Milieu- week, die loopt van maandag 27 sep- tember tot en met zondag 3 oktober 1999, organiseert de Stichting Leefmi- lieu vzw/KBC in samenwerking met de Stedelijke Milieudienst voor de vierde maal een wandelzoektocht in Antwer- pen rond het thema 'speuren naar een leefbare stad'. Dit jaar wordt 'het Zuid' verkend, een bruisende woon-, zaken- en ontspanningsbuurt rond de gedemp- te zuiderdokken, met pakhuizen, mu- sea, restaurantjes, cafés, galerijen, ter- rasjes, pleinen en boulevards.

Bedoeling van deze boeiende wandel- zoektocht is op een kritische wijze zowel bedreigingen (cf. zwerfvuil, leegstand, verkrotting, lawaai, luchtvervuiling, ver- keersoverlast,...) als positieve ontwikke- lingen en mogelijkheden (cf. renovatie, geveltuinjes, groenaanleg, verkeersar- me herinrichting van straten en plein- tjes...) op het vlak van de 'leefkwaliteit' in Antwerpen te bekijken.

Wie wil deelnemen aan de wandelzoek- tocht (duurtijd: ca. 2,5 uur) begeeft zich tijdens de Milieuweek tussen 9 en 15 uur naar de 'milieubus', die vlakbij 'Het Zuiderterras' aan de Plantinkaai in Ant- werpen staat opgesteld. U ontvangt daar een route-beschrijving mét doe- en-weetopdrachten. Er zijn voor de deelnemers mooie prijzen te winnen!

Meer inlichtingen bij Stichting Leefmi- lieu vzw/KBC, Kipdorp 11, 2000 Antwer- pen, tel. 03/231 64 48, fax 03/232 63 98, e-mail: leefmilieu@village.uunet.be of bij de Stedelijke Milieudienst stad Ant- werpen, gratis MilieuTelefoon: 0800-16080

INTERNATIONAAL NATUUR- FOTOGRAFIE FESTIVAL 1999

Vrijdag, zaterdag en zondag 26, 27, 28 november 1999

Voor de elfde keer organiseert de Bond Verantwoorde Natuurfotografie dit jaar

in samenwerking met Cultureel Cen- trum Aartselaar een groots opgezet na- tuurfotografie-evenement. Ook nu weer trakteert de vereniging zowel natuurlief- hebbers als beroeps- en amateurfoto- grafen op uitmuntende klankdiareksen en een hoogstaande fototentoonstelling van meer dan 80 kaders.

Maar dit keer is er meer:

Naar aanleiding van het 20-jarig be- staan van de vereniging (opgericht als de 'Belgische Vereniging van Natuurfo- tografen') tonen ook verschillende be- roeps top-natuurfotografen uit het bui- tenland hun beste werk: Klaus Nigge (Duitsland), Flip De Nooyer (Neder- land), Jan Töve (Zweden), Laurie Campbell (Schotland) zijn geen onbe- kenden in het wereldje van de natuurfo- tografie en zij zullen instaan voor een zeer hoogstaand en gevarieerd pro- gramma van diavoordrachten in over- vloei en met live commentaar. Naast de BVNF-fototentoonstelling toont ook de Duitse natuurfotografe Mara Fuhrmann een selectie van haar werk. Een BVNF- onderdeel aan het "internationale luik" van het evenement is de projectie van een panoramische diareeks met zes projectoren over IJsland. Een ander hoogtepunt in deze viering zijn de klank- diareksen van BVNF-fotografen. Deze kennen steeds grote bijval in binnen- en buitenland.

Een zeer gevarieerd programma dus dat onweerstaanbaar zal zijn.

Adres: Cultureel Centrum 't Aambeeld, della Faillelaan 34, 2630 Aartselaar

Bijkomende informatie: BVNF secretariaat: 03/384 24 18

LAPSUSSEN IN HET MEI-NUMMER 1999

De onderschriften bij het Vogelnestje op blz. 78 en het Stofzaad op blz. 79 wer- den verwisseld.

Op blz. 85 vielen naam en adres van de auteur van het artikel over wantsen weg. Dit was Kurt Hofmans, rue des Ecoles 21, 5670 Vierves-sur-Viroin, tel. 060/39 98 78 (overdag), 060/39 98 57 ('s avonds), e-mail: KurtHofmans@ping.be. Personen die willen meewerken in de wantsenwerkgroep kunnen hem nog steeds contacteren.

Onze verontschuldiging voor deze fouten.

BOEKBESPREKINGEN

LIKONA JAARBOEK 1998

De Limburgse Koepel voor Natuurstudie neemt toestand van de Limburgse natuur op! Inspanningen van het beleid werpen vruchten af!

Op 22 juni stelde gedeputeerde Brepoels in het Provinciehuis het achtste jaarboek van LIKONA voor. Het jaarboek geeft een overzicht van het onderzoek van de natuur in Limburg. Het concept blijft elk jaar hetzelfde, maar deze uitgave, is veel liviger. Het is stilaan traditie geworden dat het boek interessante artikels bevat met nieuwe gegevens over de Limburgse natuur, nu zijn er echter enkele uitschieters. Daarnaast zijn er natuurlijk ook nog het literatuuroverzicht en het verslag van de werkgroepen. De vormgeving is fris, met vele kleurenfoto's, overzichtelijke kaarten en grafieken.

In het eerste artikel wordt de geologisch waardevolle site van Overbroek in de schijnwerpers gezet: ooit werd er mergel uitgebaat, de mergels van Gelinden, maar weinigen beseffen de grote wetenschappelijke waarde ervan. De site werd herontdekt door R. Dreesen, F. Gullentops, H. Hooyberghs, T. Moorkens, E. Dupae en D. De Leersnijder. De ontsluiting is van uitzonderlijke wetenschappelijke waarde, de voormalige mergelgroeve werd wereldberoemd door de beschrijving, meer dan een eeuw geleden, van uitzonderlijk goed bewaarde fossiele flora's van landplanten.

Tot nog toe bestond er geen snelle en efficiënte methode om de dikte van het grind te peilen, het tweede artikel, van P. Brabers en M. Duser, leert ons dat dit perfect kan door de toepassing van geoelectrisch onderzoek.

J. Stevens, L. Crèvecoeur en L. Lenaerts hebben het over de verspreiding van drie paddestoelensoorten (de Vliegzwam, het Judasoor en de Grote stinkzwam) in Limburg. De verspreidingsatlas van de Limburgse paddestoelen nadert zijn voltooiing, meer dan 68.000 terreinwaarnemingen werden verzameld en in kaart gebracht. De auteurs vergeleken het atlasonderzoek met een enquête die gehouden werd tijdens de contactdag van LIKONA op 16 januari van dit jaar. Zij besluiten dat het veldwerk voor de atlas (qua staalnamegrootte en ruimtelijke verdeling van de onderzochte km-hokken) voldoet om verschillen in het voorkomen van die drie soorten tussen bodemdistricten aan te geven.

In het volgende artikel stellen S. Vanacker, K. Van Looy en G. De Blust vast dat bij de uitvoering van het project "Levende Grensmaas" het gebied heel wat mogelijkheden krijgt voor de bevestiging van Bever en Kwak, soorten waarvan natuurliefhebbers nu alleen maar kunnen dromen.

Het beheer van de winterdijken van de Grensmaas kan een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van stroomdalsoorten in de Maasvallei. Tot deze vaststelling kwam K. Van Looy in het artikel over de Maasdijken. D. Maes, K. Desender en M. Alderweireldt, gingen op zoek naar bijzondere loopkevers en spinnen in vier biotooptypen in Heppen-Leopoldsborg. Tijdens deze inventarisaties werden 77 soorten loopkevers en 167 soorten spinnen gevangen. Vooral de droge heide en de verlaten spoorwegberm waren van grote waarde en daar werden dan ook beheersmaatregelen voor voorgesteld.

Mieren zijn in Limburg nog maar weinig bestudeerd. F. Vankerkhoven bespreekt een aantal historische vondsten maar ook een aantal recentere waarnemingen, waaronder een nieuwe soort voor Limburg! Het is ook de eerste maal dat die in de vrije natuur werd gevonden, en dat die kan overleven in België. Het Schulensbroek is een natuurlijk overstromingsgebied in de Demervallei. Dat de combinatie van de grote vogelrijkdom en de vrije toegang van het gebied een uitgelezen plaats maakt om vogels te observeren, kan Koen Leysen

alleen maar beamen. Hij geeft een overzicht van wat de afgelopen 15 jaren aan gegevens hebben opgeleverd.

De Das is enkele jaren geleden uitgeroepen tot een "Limburgse soort". Dit, en zijn opvallende verschijning, verhoogde de interesse voor dit dier en gaf ook kansen voor de effectieve bescherming. A. Zeevaert beschrijft hoe door een goede samenwerking op provinciaal en Vlaams niveau de populatie op 25 jaar vertienvoudigd is in de Voerstreek. Een voorbeeld van gelukke soortenbescherming!

W. Willems wil met zijn bijdrage alle griezelverhalen over vleermuizen uit de wereld helpen. Vleermuizen zijn voor veel mensen nog vaak dieren die geassocieerd worden met heksen, vampiers en andere nachtelijke creaturen. Vaak duikt het beeld op van de kerktoeren waarrond zwermen vleermuizen fladderen. In zijn artikel "Vleermuizen op kerkzolders in Midden-Limburg" stelt de auteur dat ze inderdaad op kerken voorkomen, maar dat het kleine, schattige en vooral nuttige diertjes zijn.

Wie op de hoogte wil blijven van de toestand van de Limburgse natuur, vindt in het jaarboek zeker zijn gading. Naast de artikels is er ook het uitgebreid literatuuroverzicht met een inhoudelijke beschrijving van 77 artikels die in 1998 verschenen over de Limburgse natuur. Het geheel wordt afgesloten met de jaarverslagen van de verschillende werkgroepen. De onderwerps- en plaatsindex achteraan zorgen ervoor dat eenieder vlot zijn weg vindt in 130 pagina's interessante literatuur.

Geïnteresseerden kunnen het jaarboek bestellen door 400 F te storten op rekeningnummer 000-0400447-31 van het Provinciaal Natuurcentrum, Ontvangsten, Domein Bokrijk, 3600 Genk, met de vermelding LIKONA-jaarboek '98. Voor wie de volledige reeks wil, zijn ook de vorige jaarboeken nog in voorraad.

Voor meer inlichtingen kunt u steeds terecht op het LIKONA-secretariaat in Het Groene Huis, Domein Bokrijk, 3600 Genk, tel. (011) 26 54 62, fax (011) 26 54 55, e-mail: likona@limburg.be, internet: <http://www.limburg.be/likona>

MOLINA J. et al., Flore de Camargue, s.l., Parc National Régional de Camargue, 1996, 78 blz., 60 FF (± 400 BEF).

De flora van de Camargue beschrijven is een complexe opdracht waar James Molina aardig in geslaagd is.

De huidige Camargue - de grootste vochtige zone van Frankrijk - is op het einde van de laatste ijsperiode ontstaan. Het waterpeil lag toen enkele honderden meter lager en het water zat opgesloten in de ijskappen en de gletsjers. Door de stijging van de temperatuur steeg ook het zeeniveau en veroverde de zee de delta van de Rhône. Er ontstond een wisselwerking tussen de zee en de afzettingen van de Rhône en de Durance.

De wisselwerking van het in de bodem aanwezige zout en de regen zorgt voor een originele vegetatie. Veel planten die in de rest van Frankrijk nagenoeg verdwenen zijn, zochten hun toevlucht in de zoutwatermoerassen, de bossen aan de oevers van de Rhône en de vochtige vlakke van de Crau. De 600 mm regen per jaar zorgt er voor dat de Camargue zelfs in de zomer een groene aanblik blijft vertonen.

Van de 4700 plantensoorten die voorkomen in Frankrijk, treffen we er meer dan 1000 aan in de Camargue. Vrij veel voor een gebied zonder reliëf. Bepaalde soorten hebben zich aangepast en zijn daardoor erg afhankelijk geworden van hun biotoop. De Camargue heeft de grootste vegetatie van *Cressa cretica* en *Bassia hirsuta*.

Sinds de oprichting van de "Réserve nationale" in 1927, werd getracht een evenwicht te waarborgen tussen natuur en menselijke activiteiten. Niet alleen het toerisme maar ook de rijstcultuur, die 25 000 ha in beslag neemt, waarvan 15 000 in het Parc régional naturel. Rijst verbouwen vergt $\pm 25 \text{ m}^2$ water dat jaarlijks wordt opgepompt per hectare. Een zware ingreep in het milieu.

James Molina, in Frankrijk een bekend botanicus die ook verbonden is aan de Conservatoire Botanique National de Porquerolles, beschrijft systematisch de planten in hun natuurlijk milieu, gaande van duinen over zoet- en zoutwatermoerassen, lagunes, schorren, "prés salés", rijstvelden tot bossen.

In Frankrijk komen, van de ± 400 op nationaal niveau inheemse planten, 12 voor in de Camargue (*Allium chamaemoly*, *Althenia filiformis*, *Damasonium polyspermum*, *Euphorbia peplis*, *Pseudorhiza pumila*, *Kickxia cirrhosa*, *Myosotis pusilla*, *Leucojum aestivum*, *Orchis coriophora*, *Pulicaria vulgaris*, *Limonium girardianum* en *Lythrum tribracteatum*).

Achtentwintig andere soorten kregen hetzelfde beschermd statuut in het gebied Provence-Côte d'Azur.

U vindt ze allemaal terug in het degelijke boekje van Molina. Het werk is overzichtelijk, goed gestructureerd en volledig. Alleen de foto's zijn wat klein... Maar botanisten hebben meestal een loep op zak.

BEZZEL E., *Vogels kijken, Basisgids voor het waarnemen van vogels*, Baarn, Tiron, 1998, 160 blz., 590 F.

De titel op de kaft is misschien teleurstellend, de titelpagina brengt verheldering. Basisgids voor het herkennen van vogels [wij onderlijnen]. Een rechtzetting bij de wat vage omschrijving die de uitgever op de omslag plaatste.

De auteur leert de prille vogelwaarnemer hoe hij, met behulp van vogelgids (liefst met foto's en tekeningen), geluidsfragmenten, studie van vliegbeeld en silhouet de verschillende soorten op naam kan brengen, met inbegrip van de "tweelingsoorten". De signaalfunctie en het aandachtig bekijken van veren die men na de rui aantreft worden ook in acht genomen.

De vlot leesbare tekst wordt aangevuld met weetjes en waarneemtips die op het terrein zeer nuttig kunnen zijn.

Einhard Bezzel heeft tal van wetenswaardigheden gebundeld. Ook de complexiteit van de zang, biotoop, foerageergebied, zorg voor het nageslacht en de trek komen aan bod. E. Bezzel is zich duidelijk bewust gebleven van het beperkte bestek dat hem werd toegemeten.

Het boek vormt een degelijke kennismaking met alle facetten van de ornithologie. Indien een vogelaar sluimert in de lezer zal deze zeker gehaast zijn om verder op verkenning te gaan in het ruime literatuuraanbod dat op de markt is. De auteur heeft een interessante selectie gemaakt uit bibliografisch materiaal. De literatuurlijst, die zowel de klassiekers als gespecialiseerde werken vermeldt, is aangevuld met tijdschriften, video's, CD's en CD-ROM's.

Wie echt gebeten is door deze (gezonde) microbe vindt informatie over de Vogellijn en organisaties uit België en Nederland.

Uiteindelijk was de titel nog niet zo misleidend. De uitgeverij Tiron heeft wel degelijk een basisgids gebracht waarmee een debutant leert hoe hij het best vogels kan waarnemen om ze nadien te herkennen.

RODTS J., HOLSBECK L. en S. MUYLDERMANS, *Dieren onder onze wielen, Fauna en wegverkeer*, Brussel, VUBPress, 1998, 190 blz., 695 F.

België telt veruit het dichtste wegennet van de Europese Unie en op wereldvlak bekleden we ook een voorname positie. Dit eist jaarlijks heel wat slachtoffers, ook onder de fauna.

De auteurs hebben de factoren blootgelegd die een aanrijding tussen auto en dier veroorzaken en getracht een (triesse) inventaris op te maken van het aantal dieren dat ten prooi valt aan de ver-

keersdrukte. Zij doen tevens ook voorstellen om het aantal slachtoffers drastisch te beperken.

Ondanks het feit dat de meeste gegevens uit Vlaanderen afkomstig zijn - waarbij enkele regio's een pluim verdienen voor de ingezonden informatie - mogen we stellen dat dit boek een schat aan gegevens bevat.

Indien de overheid rekening zou houden met de aanbevelingen en praktische hulpmiddelen (tunnels, rasters, reflectoren, spiegels, geurafsluiters, ultrasone geluiden, ecoducten, aanplantingen...) of werk zou willen maken van een duidelijke mentaliteitsverandering (goedkoper openbaar vervoer), dan zouden er jaarlijks geen 4 miljoen slachtoffers te betreuren zijn op de Belgische wegen.

MICHAEL J. ROBERT, *Spinnengids, Vertaald en bewerkt door Aart P. Noordam. Uitg. Tiron (natuur), Postbus 309, 3740 AH Baarn, ISBN 90 5210 268 6*

Spinnen zijn een merkwaardige groep van geleedpotigen: ofwel haat men ze, ofwel is men er door gefascineerd; ik behoor tot de laatste groep. Het is me een genoegen de uitgave te melden van een uitermate geslaagd Nederlandstalig determinatieboek voor spinnen.

Vele geïnteresseerde natuurexplorators hebben reeds ondervonden dat het determineren van spinnen niet eenvoudig is en dat er geen degelijk Nederlandstalig determinatiehandboek voorhanden is. Er bestaan al wel wat boekjes, vooral met veel foto's, maar hiermee kan men slechts de meest opvallende soorten op naam brengen. Voor een nauwkeurige determinatie dient men al gauw zijn toevlucht te zoeken tot de overigens oerdegelijke, maar voor Vlaanderen onvolledige, Engelse literatuur. Het boek van Michael Roberts over de spinnenfauna van Groot-Brittannië is hier een schoolvoorbeeld van en bevat naast prachtige kleurenplaten ook uitstekende wetenschappelijke pentekeningen, wat het zowel voor de oppervlakkig geïnteresseerde leek als voor de meer gedreven explorerator interessant maakt.

Een uitgave in het Nederlands van dit uitstekende werk lag dus voor de hand, maar het feit dat het speciaal voor de fauna van de Benelux is bewerkt en dat er meer dan zeventig niet in Engeland voorkomende soorten zijn toegevoegd, geeft het boek nog een extra meerwaarde. Met dit werk kunnen alle grotere (> 0,5 mm) Belgische spinnen gedetermineerd worden; toch vind ik het jammer dat de ongeveer 150 soorten tellende familie van de Linyphiidae (dwerg- en hangmatspinnen) niet is opgenomen. Deze soorten zijn weliswaar vrij moeilijk,

maar daardoor zijn we uiteindelijk toch nog aangewezen tot de Engelse literatuur.

Het boek zelf is logisch opgebouwd. In een lange maar interessante inleiding maken we uitvoerig kennis met een aantal aspecten van wat spinnen zo fascinerend maakt: de productie van spindraden, de vangst van de prooi, gifklieën, het meer dan opvallende voortplantingsgedrag enz. Na een tabel voor het determineren van de families, komen de bij ons voorkomende soorten aan bod, met telkens een beschrijving, de habitat, de levenscyclus en de verspreiding in België en Nederland. Hierin zit ook de belangrijke inbreng van de vertaler/bewerker Aart Noordam, die hiervoor gegevens verzamelde bij de meeste in België en Nederland actieve arachnologen. Grappig tot raar zijn dikwijls de Nederlandse namen die gegeven worden, zoals bijvoorbeeld de 'Gehaakte Blinks' of de 'Zwartlijfkop', veelzeggender zijn dan weer namen als de 'Heidewielwebspin' of de 'Veenwolfspin'. Sterk aanbevolen!

Rob Bosmans

Plantgids. Een leidraad voor het aanplanten van streekeigen bosplantsoenen en fruitbomen.

Het is een vrij lijvig naslagwerk geworden, met uitvoerige beschrijvingen, algemene tips en tientallen schetsen en kleurenfoto's. De opmaak van de gids is vrij eenvoudig en kadert in een groter opzet: elk jaar organiseert Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen op de Dag van de Natuur een Boomplantactie, waarbij aan de eigen bevolking een weloverwogen selectie aan streekeigen bomen, struiken en fruitbomen wordt aangeboden. De bedoeling is geïnteresseerden een handleiding te verschaffen bij de keuze, de aanplant en het onderhoud van bosplantsoenen en fruitbomen. Het boek geeft grosso modo vier grote hoofdstukken:

1. Een voorafgaand hoofdstuk, waarin algemene informatie gegeven wordt over onze organisatie, aanplanten, snoei en onderhoud van fruitbomen, ziekte en resistentie bij fruitbomen, plantafstanden, enz.
2. Een eerste beschrijvend hoofdstuk, waarin een uitgelezen selectie van streekeigen bomen en struiken nauwkeurig beschreven wordt, telkens gecombineerd met een prachtige schets.
3. Een tweede beschrijvend hoofdstuk, dat een uitgebreid gamma aan fruitbomen (appel-, peren-, pruimen-, kersen- en perzikbomen), typisch voor de streek, handelt.
4. Een derde beschrijvend hoofdstuk, waarin een beperkte selectie van kleinfruitsoorten (trossbessen, kruisbessen,

braambessen, frambozen, enz.) besproken wordt.

Voor de aanmaak van deze uitvoerige gids is niet over een nacht ijs gegaan: de auteurs hebben zich maandenlang verdiept in vakliteratuur en naslagwerken. Diverse gespecialiseerde instanties en particulieren zorgden voor deskundig advies, mooie foto's en prachtige tekeningen. Het eindresultaat is dan ook een aanrader van formaat geworden. De verkoopprijs is 250 F wat voor een dergelijk uitvoerig naslagwerk als een spotprijs mag beschouwd worden.

Inlichtingen: R.L.V.A. vzw, De Biesestraat 5, 9600 Ronse, tel. 055/20 72 65, fax 055/20 61 87.

CD-ROM, *Vogels van Europa*, Amsterdam, ETI, 2de editie, 1998, 1980 BEF.

Het expertisecentrum voor Taxonomische Identificaties bracht, in samenwerking met de UNESCO, de tweede editie uit van de Nederlandstalige versie van de internationaal vermaarde cd-rom *Birds in Europe*. De Nederlandstalige versie werd geactualiseerd met veel nieuwe vogelsoorten (voornamelijk uit Oost-Europa) en geeft uitgebreide informatie over 477 soorten die in Europa voorkomen.

Vogels van Europa is een uitstekend hulpmiddel bij zelfstudie en determinatie. Het geeft een beschrijving van de veldkenmerken met kleurenafbeeldingen van elke soort, zang en roep, habitatinformatie, sonogrammen, foto's en video's. Ook kleurenafbeeldingen van de eieren, weergegeven op ware grootte en afkomstig uit Bäckker (1863) en verspreidingskaarten van de standvogels in Europa, Klein-Azië en Noord-Afrika ontbreken niet.

Elke soort heeft zeven kaarten, één kaart van het Westelijk Palearctisch tot 45° oosterlengte, met vakjes van 3 bij 3 graden, en zes meer gedetailleerde kaarten (West-Palearctisch, NW tot ZO), die in vakjes van 1 bij 1 graad verdeeld zijn. Het volstaat met de muis over de kaart te bewegen om de coördinaten en de soortenrijkdom van het vakje weer te geven. Een vergelijking van de verspreiding van de soort op een andere kaart of een vergelijking van soorten onderling vergt slechts een klik met de muis.

De cd-rom bevat ook een woordenboek met meer dan 500 items, een demo, die alle vogelsoorten de revue laat laten en een (eenvoudige) quiz, die u toelaat uw kennis over Europese vogels te testen.

Delen van het programma kunnen als tekstbestand bewaard worden en de verspreidingskaarten en sonogrammen kunnen afgedrukt worden. Ook is de

mogelijkheid voorzien om persoonlijke notities in te voeren.

Een warm aanbevolen werkinstrument met een wetenschappelijke basis. Begrijpelijk als men weet dat bekende ornithologen zoals C.S. Roselaar aan deze cd-rom hebben meegewerkt.

Géroudet P., *Les Passereaux d'Europe*, Lausanne, Delachaux et Niestlé, 1998 (2 delen, deel 1: 405 blz; deel 2: 512 blz.), 3895 F.

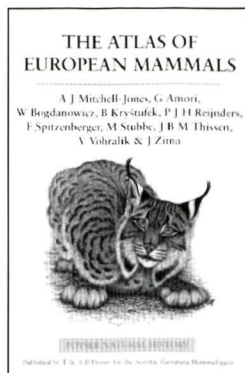
Paul Géroudet voorstellen hoeft niet meer. Deze Zwitserse ornitholoog heeft ruimschoots zijn sporen (pluimen) verdiend en doorheen zijn boeken en het tijdschrift *Nos Oiseaux*, waarvan hij nu ereredacteur is, mee zijn stempel gedrukt op de moderne ornithologie. Het werk dat we hier bespreken is een gedeeltelijke heruitgave van *Les Passereaux* dat van 1951 tot 1957 in drie delen verscheen.

Géroudet heeft de delen over roofvogels (*Les Rapaces diurnes d'Europe*, 1965 en *Les Rapaces diurnes d'Europe, d'Afrique du Nord et du Moyen-Orient*, 1993); zwemvogels (*Palmipèdes*, 1972); steltlopers, hoenderachtigen, rallen (*Grands échassiers, gallinacés et râles d'Europe*, 1978); waadvogels, zandhoenders en duiven (*Limicoles, gangas et pigeons d'Europe*, 1982-83) zelf herwerkt. Alleen de zangvogels bleven in de schuif liggen.

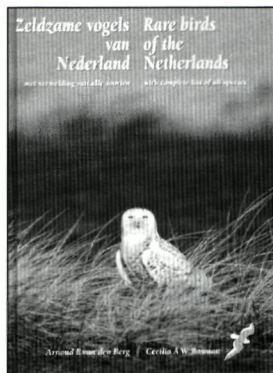
Michel Cuisin heeft deze aangevulde en herziene uitgave verzorgd. Het resultaat zal echter eerder de bibliofiele ornithologen behagen. Cuisin heeft de teksten van Géroudet integraal behouden en geactualiseerd aan de hand van Glutz von Blotzheim (1966-1997) en Cramp (1977-1994) en enkele markante publicaties. Uiteraard heeft de bewerker zich erg moeten beperken. Er werd een strikte scheiding behouden tussen de oorspronkelijke tekst en de aanvullingen.

Het deed plezier om in de beknopte bibliografie enkele bekende namen aan te treffen: Verheyen, Lippens & Wille, Devillers, Roggeman, Jacob, Anselin, Tricot, Del Marmol, Kerwijn...

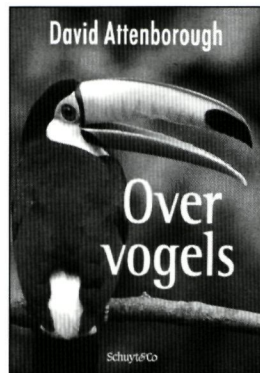
Walter Belis

2.350,-

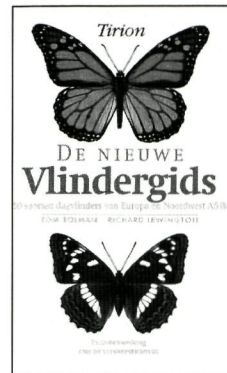
1.450,-

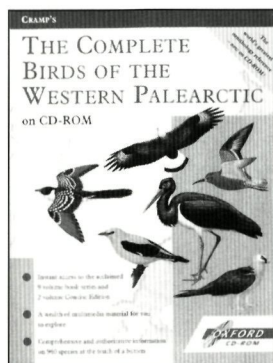
1.300,-

795,-

1.395,-

15.999,-

1.500,-

1.695,-

942,-

150,-

NIEUWS UIT DE BOEKHANDEL

VOGAZI0067; McClure H.E.; 1998; *Migration and survival of the birds of Asia*; White Lotus Co.; 472 blz.; 3.050 F (leden: 2.745 F).
VOGAZI0068; Jeyarajasingam A. & Pearson A.; 1999; *A field guide to the birds of West Malaysia and Singapore*; Oxford U.P.; 460 blz.; 1.495 F (leden: 1.345 F).
VOGEUR0428; Brendel U.; *Vögel der Alpen*; Ulmer; 275 blz.; 1.795 F (leden: 1.615 F).
VOGEUR0429; Cleere N. & Nurney D.; 1998; *Nightjars - A guide to nightjars and related nightbirds* (inclusief CD *A sound guide to nightjars and related nightbirds*); GMB; 316 blz.; 2.495 F (leden: 2.245 F).
VOGEUR0430; Attenborough D.; 1998; *Over vogels*; Schuyt & Co; 320 blz.; 1.300 F (leden: 1.170 F).
VOGEUR0431; Mullarney K. & Svensson L.; *Bird guide*; Harper Collins; 1.500 F (leden: 1.350 F).
VOGEUR0432; Rebane M.; 1999; *Where to watch birds in North & East Spain*; A & C Black; 295 blz.; 925 F (leden: 832 F).
VOGEUR0433; van den Berg A.B. & Bosman C.A.W.; 1999; *Zeldzame vogels van Nederland*; GMB; 397 blz.; 1.450 F (leden: 1.305 F).
PLAEUR0197; Purvis O.W. e.a.; 1992; *The Lichen flora of Great Britain and Ireland*; The British Lichen Society; 710 blz.; 3.400 F (leden: 3.060 F).
PLAEUR0198; Stortelder A.F.H. e.a.; 1999; *De vegetatie van Nederland, Deel 5: Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen*; Opulus Press; 376 blz.; 1.895 F (leden: 1.705 F).
ONGEUR0183; Bos F.; 1999; *Lieveheersbeestjes in beeld*; KNNV; 35 blz.; 150 F.
ONGEUR0184; Tolman T. & Lewington R.; 1999; *De nieuwe vlindergids - 450 soorten dagvlinders van Europa en Noordwest-Afrika*; Tirion; 320 blz. 1.395 F (leden: 1.255 F).
ZOOEUR0058; Mitchell-Jones A.J. e.a.; 1999; *The atlas of the European Mammals*; T & AD Poyser Ltd; 484 blz.; 2.350 F (leden: 2.115 F).
REPEUR0046; Grossenbacher K. & Thiesmeier B.; 1999; *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas - Band 4/1*; Aula; 405 blz.; 4.495 F (leden: 4.045 F).
VARAZI0007; Wallace A.R.; 1996; *Het Maleisische Eilandenrijk*; Atlas; 680 blz.; 942 F (leden: 847 F).
VAREUR0140; Stichmann W. & Kretzschmar E.; 1999; *Nieuwe dierengids*; Tirion; 450 blz.; 795 F (leden: 715 F).
VAREUR0141; Kapteyn; 1999; *Braakballen pluizen - Een eenvoudige handleiding voor het herkennen van zoogdierschedels in braakballen van uilen*; KNNV; 32 blz.; 250 F.
VAREUR0142; Geogids; 1999; *Geogids Tongeren*; Georeto; 118 blz.; 195 F.
VAREUR0143; Quammen D.; 1998; *Het lied van dodo*; Atlas; 735 blz.; 1.508 F (leden: 1.357 F).
FONCDR005; van der Meijden R.; 1999; *Heukels' interactieve flora van Nederland*; ETI; 1.695 F (leden: 1.525 F).
FONCDR006; Cramp; 1998; *The complete birds of the Western Palearctic*; Oxford; 3 CD's; 15.999 F (leden: 14.399 F).

Openingsuren Wielewaalwinkel: dinsdag tot zaterdag van 9 tot 12 uur en van 13 tot 17 uur.

TOERISME
PROVINCIE
ANTWERPEN

KEMPENDAG

ZONDAG 29 AUGUSTUS 1999

Een uniek bezoek aan het GROOT SCHIETVELD TE BRECHT

Het militair domein Groot Schietveld in Brecht vormt een van de grootste natuurgebieden in de Kempen. Tijdens de Kempendag worden hier de wapens het zwijgen opgelegd en is het domein uitzonderlijk voor het grote publiek toegankelijk. Een unieke gelegenheid om, samen met gidsen van De Wielewaal en vergunninghouders voor wetenschappelijk onderzoek op het Groot Schietveld, kennis te maken met de uitzonderlijke waarde van dit gebied.

Deelnemers kunnen kiezen tussen landschapswandelingen en meer specifieke wandelingen gericht op flora of herpetofauna (amfibieën en reptielen). De wandelingen zullen telkens ongeveer twee uur duren.

Aan de startplaats is animatie voorzien in samenwerking met de VVV van Brecht. Je kan er een hapje eten en een lekkere Gageleer drinken.

Je kan ook met de fiets komen en de Bezembindersroute volgen. Dit is een tijdelijk (30 juli tot 3 oktober) bewegwijzerde fietsroute (55 of 30 km lang) die langs het Groot Schietveld loopt.

Info:	Toerisme Voorkempen 03/658 90 34.
Vertrekuren wandelingen Kempendag (Groot Schietveld):	9 u, 10 u, 11 u, 13 u, 14 u, 15 u en 16 u.
Vertrek- en inschrijfplaats:	boerderij Schoordijkweg 3 te Overbroek (Brecht), nabij café De Witte (er is bewegwijzering voorzien vanaf de E19).
Deelnameprijs:	50 F/persoon (inclusief kortingbon van 20 F voor een glas Gageleer).
Inschrijvingen:	ter plaatse. Als u in groep komt, kan u best reserveren.
Inlichtingen en reservaties:	De Wielewaal, tel. 014/47 29 55, fax. 014/47 29 51 en E-mail. Info@wielewaal.be.